

АНТОНІС
САМАРАКІС

ПРО- РАХУ- НОК

Роман

Я не розчув, що він мені сказав. Якраз у ту мить ми обганяли величезний холодильник. Мабуть, фруктовоз, напевно не знаю. Той холодильник, по-перше, зняв цілу хмару куряви. А по-друге, страшенно гуркотів, і нічого не було чути.

— Що ти мені сказав? — спитав я. — Я бачив, як ти щось казав, але за тим холодильником не розчув ані слова.

Менеджер скоса блимнув на мене, наче йому ліньки було озватися ще раз. Зрештою пробурчав:

— Атож, я спитав тебе, якого дідька ти все визираєш із машини?

Я не одразу йому відповів. Спершу побряжчав ключами на колечку, що їх завжди тримаю в руці і помалу перебираю. Потім почухав праве вухо — а може, ліве? — і сказав:

— Милуюся природою!

Він охнув, наче йому кольнуло в нирках або вкусила оса, або привид йому з'явився, або щось таке. Скоса поглянув на мене і посміхнувся. Але що то за посмішка! Сама іронія!

— Вибач, але я не знав, що тебе дратує, коли я милуюсь природою, — вів я далі. — А ось тепер бачу це по тобі. Невже тебе анітрохи не хвилює природа? Поглянь, який навколо мальовничий краєвид, який ідилічний! Який не схожий на ті похмурі промислові райони, що їх ми оце проїхали!

Він кинув на мене гострий погляд і не промовив ні слова. А в'їдлива посмішка немов прикипіла до нього.

— Ви тільки гляньте на нього — він і розмовляти не хоче! — сказав я і провадив ще голосніше: — Хіба тобі нічого не говорить оця панорама? Оці високі пагорби, начебо вирізьблені рукою великого майстра? Високі стрункі дерева зустрічають нас, вишикувавшись обабіч дороги. Річка грайливо в'ється. Пташки вітають нас фігурами вищого пілотажу. А різнобарвні польові квіти — любо глянути — розливають духмяні пахощі.

Він охнув, наче йому кольнуло в нирках або вкусила оса і таке інше.

— Ти знаєш, хто ти? — крикнув я йому. — Вірніше, яким ти не є? Ну так от: ти не-нормальний. Ручаюся, в тебе комплекс.

Він поглянув на мене занепокоєно.

— Ти справді думаєш, що в мене комплекс? — спитав, наче розмовляючи сам із собою.

— Авжеж! Ось маємо конкретну ситуацію. Розглянемо її: природа розкриває нам щедрі обійми, бує пахощами і барвами, а ти байдужий; чарівний краєвид, що нас оточує, для тебе наче не існує. Ти мов не помічаєш веселих, ніби лялькових, ферм під червоними дахами, із зеленими або жовтими віконницями, галасливих дітей, які граються серед курчат, вередливих поросят та інших домашніх тварин.

— Курчат, вередливих поросят та інших домашніх тварин, — повторив він, наче школяр, який усе зубрить напам'ять.

— То розкрий же очі, — я таки хотів дошкулити йому, — і сповни їх отим незрівнянним рожево-золотим промінням, що підсвічує обрій. Розкрий своє серце.

— Годі! — урвав він мене. — Справді, я злочинець. Так, я мусив звернути увагу на краєвид. Щоб мене теж пройняло.

І зсунув капелюха, який досі затуляв йому очі.

— Нарешті! — задоволено мовив я. — Краще пізно...

— Он там, праворуч... ферма з жовтими віконницями та багатьма балкончиками, — сказав він, показуючи рукою. — Перший, другий балкон, як дивитися справа... Я там бачу дуже симпатичні рожеві...

— ...троянди.

— Трусики.

— І тобі не соромно?

— Чого це мені має бути соромно? — здивувався він. — Таж я добре бачу! Слово честі, у тієї товстенької, що вилізла мити шибки, рожеві трусики.

— Сором!

— Ще й з мереживом.

Продовжувати розмову не було сенсу. Мої нерви напружилися, наче їх тиснув компресор. Щоб розвіятися, я вистромив голову з машини і плюнув. Вітер повернув мені плювок в обличчя. У праве око.

Після цього запала мовчанка на чверть години. А може, й надовше.

Раптом бачу, що Менеджер веде машину тільки лівою рукою, а правою нишпорить по кишенях. То в одній, то в другій. Якого чорта він там шукає стільки часу! Ні, краєвид його не захопив. Але ж це не жарт — кермувати однією рукою на Національній автостраді 37, о дев'ятій годині двадцять хвилин, під час транспортного піку, а другою нишпорити по кишенях, коли — ого! — стрілка спідометра не відходить від ста десяти.

Нарешті з кишені піджака або жилета — жилет у нього останньої моди у чорно-жовту клітинку і дуже мені подобається — він витяг пакетик жуйки.

— Ось де вони! — вигукнув радісно. — Вирушаючи в дорогу, я завжди кладу в кишеню кілька пакутиків. Неодмінно! Вони втамовують спрагу. Тільки що не завжди вдається їх одразу знайти. Часто забуваю, в яку кишеню поклав їх, а що кишень у мене до біса, то іноді доводиться перенишпорити геть усе до нитки.

Він узяв у рота жуйку, потім обернувся праворуч і дав два пакетики *тому*.

— По одній кожному, — мовив.

— Гаразд! — відказав *той*, беручи жуйку, якою нас почастивав Менеджер... — Страх як хочеться пити!

Одну він лишив собі, а другу, обернувшись праворуч, подав мені. Власне, мені не дуже хотілося пити, зовсім не хотілося. Але жуйку я взяв. А чом би й не взяти?

Не можу сказати, що нам дуже зручно втрюх на передньому сидінні, але й не дуже тісно. Дві з половиною години тому, о сьомій ранку, коли ми збиралися вирушати, Менеджер запропонував сісти всім утрюх на передньому сидінні.

— Так буде краще! Усі поруч, перекинемося словом, другим — і дороги не відчуємо.

Пропозицію було прийнято одноголосно. Ми всілися, звичайно, щільно. А на задні сидіння поклали валізки.

— Ви знаєте? — вигукнув Менеджер, смочучи жуйку. — Ми не лише встигнемо на пором, а й будемо там на п'ятнадцять-двадцять хвилин раніше. Наша машина — цукерочка.

— Не тільки машина, але й водій, — сказав *той* і підморгнув мені.

— Він теж цукерочка?

— Не знаю, чи він цукерочка, але водій класний.

— Звичайно, Менеджер — майстер керма.

— Чого це ви заходилися мене обговорювати? — спитав, посміхаючись, Менеджер. — Напевне, кепкуєте з мене. Проте компліменти я завжди слухаю із задоволенням!

Я хотів щось додати, але не сказав нічого. Тієї хвилини у мене заболів живіт, і настрій зразу зіпсувався.

Уперше я відчув цей таємничий біль минулої середи, тиждень тому. Сидів надвечір у кабінеті, чи то писав, чи дзвонив, — так, саме дзвонив, — коли раптом з'явився біль і став дійсністю.

Власне, це не зовсім те, що зветься «біль». Відчуття таке, ніби на шлунок тисне — і дуже тисне — якийсь палець. Це тривало у мене кілька секунд, потім відпустило, так само раптово. Як ножем одрізало.

Відтоді той біль став навідувати мене постійно. Три, чотири рази на день, у різні години і завжди несподівано. В кабінеті, удома, на вулиці...

За свої тридцять п'ять років ото вперше я відчув свій шлунок. Дивно, але моя дружина непокоїлася куди дужче, ніж я, вона весь час сварила мене, щоб я не гаяв часу, щоб якомога скоріше пішов до лікаря. Звичайно, я теж стривожився. Але за роботою, — а її останніми днями було більше, ніж будь-коли, — звідки взяти час і настрої для візитів до лікарів? Хоча, правду кажучи, річ не в тому: просто вдача у мене некваплива.

Зрештою, я таки піду при першій нагоді. Уже маю на увазі фахів-

ця, якого мені гаряче порадив один колега. Принаймні, щоб спекатися думок. Це, мабуть, нервово. Напевне. Багато роботи — виснажливої, нервової, багато кави, багато сигарет.

— Перехрестя! — повідомив Менеджер таким тоном, наче скомандував: «Руки вгору!»

— Невже? — здивувався я. — То ми доїхали до перехрестя?

— А ти як гадав? З нашими ста десят'ю кілометрами на годину відстані просто зникають. За десять хвилин ми будемо на перехресті з Національною-сорок. З тридцять сьомої звертаємо на сорокову і прямо в порт на пором!

— Чудово! Отже, поки що усе йде як слід.

Після того Менеджер замовк, бо чим ближче до перехрестя, тим напруженіший ставав рух. Треба було пильнувати.

— А що то за шрам у тебе під вухом? — спитав я в *того*. Досі я цього шраму не помічав.

— Давня історія! — сказав він, жуючи Менеджерову жуйку. — Стрептокок.

— Он як?

— Мені було шістнадцять, коли до мене причепився цей мікроб. Відтоді минуло п'ятнадцять років! Так от, стрептокок уразив мене якраз сюди, під правим вухом. Був жакхливий фурункул, і, щоб випустити гній, мені робили досить глибокий розтин. Після тієї операції й лишився шрам.

— Ти знаєш, його не дуже й помітно. Тільки коли придивишся... А електролізуванням його можна й зовсім знищити. Це дуже просто.

— Я знаю.

— А чому ж не лікуєшся? Страшно?

Він засміявся.

— Ліньки. Та коли вже про це зайшла мова, я його таки виведу... Ось як повернемось із столиці.

На перехресті щось скоїлося. Автобус наскочив чи то на вантажну машину, чи то на інший автобус. Де там розібрати, що і як! Та й бай-дуже з тим. Мало значення тільки те, що ми потрапили в жакхливу пробку, що наша машина, як і безліч інших, опинилася в безпорадному становищі.

— Ну й ускочили в халепу! — зітхнув Менеджер, гальмуючи. — Це ми надовго застряли. Не треба бути генієм, щоб це зрозуміти. Пором не затримається заради наших прекрасних очей, об одинадцятій десять, рівно об одинадцятій десять він відчалить, нехай там хоч світ горить.

Я вийшов із машини й рушив у поле

— Я швидко! — повідомив я їх. — Хвилини на дві, не більше.

— До паркану! — крикнув мені Менеджер. — Що ти на мене дивишся? Іди до паркану, там тебе й з біноклем ніхто не побачить.

— Та ні, — відповів я йому. — Я не за тим, що ти думаєш.

І попрямував до кущика польових квітів, що їх помітив з машини. Якись дуже гарні квіточки, проте назви їхньої не знаю.

Я дбайливо приладнав до панорамного дзеркала свій букетик. Той узявся допомогти мені, а Менеджер тільки скося кидав на нас погляди, сповнені прихованої іронії.

— Жуйка приклеїлася мені до зуба, — поскаржився *той*. — У мене

один зуб, отут справа, передостанній зверху, давно зіпсований. Як заїде вода, особливо холодна, або попаде їжа,— так божеволію від болю.

— То чого ж ти ждеш? — спитав я.— Чому не заплембуєш його? Може, навіть коронку треба поставити. А поки що візьми цю квітку. За те, що допоміг мені прилаштувати букет. Устроми в петельку.

Той зрадів, наче я подарував йому казна-що. Устроїв квіточку — синю — в петельку і навіть подивився у панорамне дзеркальце — як воно.

— Оце так я! — сказав, милуючись собою.— Стильний вигляд! З квіткою в петельці та й з настроєм відповідним.

На щастя, пробка швидко розсоталася. Менеджер дав газ, і незабаром ми знову досягли 110 кілометрів на годину.

— Нарешті! Я відліпив жуйку! — похвалився той.

Потім відкинувся назад, напружив праву ногу і наче примружив очі. Майже одразу по тому зігнув праву ногу й напружив ліву. Щодо мене, то я виглядаю з машини, милуюся, як завжди, краєвидом і водночас реєструю всі його рухи. Якщо зробить підозрілий рух, у внутрішній лівій кишені у мене — пістолет.

Два маленькі кола. Одне поруч із другим. Те, що праворуч, трохи більше. Не зовсім правильні кола, подібні до еліпсів.

Він послабив краватку, що давно вже тисла. Потім хотів нахилитись і зав'язати правий шнурок, бо побачив, що той розв'язався і звисає, як дощовий черв'як. Проте не нахилився, а зробив щось інше: узяв свій малюнок і став уважно його розглядати, тримаючи то здалеку, то зблизька. Чудово! Двома нервовими рухами олівця він намалював саме те, що хотів намалювати. Два маленькі кола. Одне поруч із другим. Те, що праворуч, трохи більше. Не зовсім правильні кола, подібні до еліпсів.

Він поклав папір — іншого не було напихати, й він узяв клаптик цигаркового — поряд із попільничкою. Погнута й дешева алюмінієва попільничка була рекламною — мабуть, авіаційної компанії. Він не звернув уваги.

Зайшовши десять хвилин тому до кафе «Спорт», він не сів за якийсь із столиків біля входу, а попрямував у глиб зали.

Тут, окрім двох-трьох, столики вільні. Він обрав собі столик біля стіни поруч з великим прямокутним дзеркалом у позолоченій рамі, пошкодженій і почорнілій. Над рамою двійко янголяток — дуже антипатичних. Одне проти одного. Нікудишній смак. А товстенькі, наче їх систематично перегодували та ще й додавали вітаміну В-12. Обое сурмили в сурми. Якась метафізика. І він повернув стілець спинкою до дзеркала. Щоб не мати їх весь час перед очима.

Місце, яке він обрав, мало й іншу ваду: було поруч із туалетом. Незважаючи на оголошення, написане на рожевому картоні і приклеплене до дверей:

ПІСЛЯ КОРИСТУВАННЯ НЕ ЗАБУВАЙТЕ ПРИЧИНИТИ!
ДИРЕКЦІЯ.

— двері весь час були відчинені або прочинені. І смерділо. Не дуже, але смерділо.

Він хотів був підвестися й поміняти місце. Проте полінувався. Зрештою, він не збирається сидіти тут годинами. 6.11 показував годинник кафе «Спорт», із химерним маятником і запорошеним склом, покритим якимись плямами — мабуть, від мух. 6.13 показував його власний годинник. О сьомій вони домовились зустрітися на поштамті, у холі перед віконечком «Міжнародні рекомендовані».

Від кафе «Спорт» до поштамту іти п'ять хвилин. Але він піде раніше, щоб з'явитися на місце побачення першим. Щоб не спізнитися, щоб вона не чекала його, хвилюючись і стукаючи каблуками по кахляній підлозі зали або кусаючи нігтики. Така самотня у натовпі, де вечорами о цій годині ніде яблуку впасти. А йти до поштамту завулками та плочою, де повно всяких типів, що чіпляються до жінки, якої ніхто не супроводжує.

— Один коньяк, подвійний! І чорний олівець,— сказав він офіціантові, що підскочив до столика, тільки-но він увівся.

Опасистий офіціант, навіть не почувавши потилицю, як це робить або мусить робити людина, коли розгублюється, подивився скося і сказав:

— Олівець! І чорний! — З його тону можна було сподіватись продовження: «Ні, пане, ми не подаєм олівців!»

Проте офіціант не сказав нічого такого. Понишпорив у кишенях і нарешті дістав із котроїсь чорний олівець з напівстертим обкусаним кінчиком.

— Не дивіться на нього так,— заспокійливо мовив офіціант.— Він своє діло добре робить. А як послинити, то ще краще.

Він мав авторучку, у правій внутрішній кишені піджака. Але не хотів малювати чорнилом. Чорнило нейтральне, безвиразне. З таким матеріалом — як він досягне того, чого хоче? Два маленькі нервово окреслені кола. Олівець — тепліший, сердечніший.

Офіціант узяв замовлення і зник. Щодо коньяку, подвійного, то доведеться трохи почекати.

Він окинув поглядом залу. Побачив офіціантів, незайнятих. Плеснув у долоні. Із глибини, десь праворуч, почулося «зараз» або щось подібне.

Чудово, що малюнок удався йому з першої спроби! Як і в дитячі роки, коли він малював кольоровими олівцями кораблики, дерева, пташок...

Але він давно не дитина. І на його малюнку не кораблики. Не пташка. Не дерево.

Нарешті його офіціант змилосердився і з'явився! Аж на тому кінці зали. Він побачив, як той наближається з тацею, на якій стояли напої, кава та інше.

Блискавичним рухом він схопив попільничку, оту алюмінієву, дешеву, й накрив свій малюнок, щоб не було видно. Але тієї самої миті змінив думку і відставив попільничку вбік. Нехай малюнок буде відкритий. Навіть якщо офіціант або хтось інший і помітить оці два маленькі кола, де йому здогадатися, що вони означають!

Ковтнувши коньяку, він відчув у роті той самий присмак, як від її цілунку у себе в кімнаті.

Він чекав її на третю годину, о третій вона й прийшла. Ще й двереј добре не причинила, як він схопив її, пригорнув, і вони прикипіли вустами до вуст.

— Якийсь дивний у тебе цілунок! — сказав він їй. — Дуже дивний присмак. Я це вперше відчув.

— Хіба? — мовила вона і наче зніяковіла. — І як він тобі, любий, цей новий присмак?

— Знаєш... дуже пікантний!

І знову поцілував її. Вона вислизнула з обіймів і пішла до дзеркала поправити зачіску.

— Річ у тім, що я до тебе просто від зубного лікаря. Ходила заплombувати зуб. Отож присмак, який здався тобі пікантним, то присмак ліків, коханий!

Це пояснення трохи зіпсувало йому настрій, проте не надовго, бо наступної миті вони вже впали на ліжко, потім скотилися на підлогу, і холод паркету не тільки не загасив жаги, а навпаки...

Він навіть не бачив, як той пройшов, зачепивши столик. Але відчув це. І дуже болісно. Бо, проходячи мимо, незнайомець наступив йому на ногу, на праву, що була трохи простягнута.

— Ви наступили мені на ногу, пане! — обурено сказав він. Той зупинився, явно засмучений, і поглянув на нього.

— Я? — спитав пригнічено.

— Так, ви! Ви наступили мені на праву ногу...

— Пробачте! — перебив той — Ви знаєте, я короткозорий, три діоптрії. А останнім часом, боюся, я став бачити ще гірше. Може, вже й чотири або п'ять діоптрій.

— Ну, то гаразд. Якщо ви короткозорий, — сказав він, бажаючи на цьому й закінчити розмову, бо побоювався тих нескінченних теревенів, що починаються у великих та малих кав'ярнях з нічого і тягнуться слово за словом.

— Можна мені пригасити сигарету у вашій попільничці? — спитав той чоловік.

Він зиркнув на нього скося.

— А чом би й ні!

Як тільки лишився сам, він знову взяв малюнок, подивився на нього з відстані, потім підніс до самого обличчя і вкусив. Вкусив оте менше коло, що зліва.

Пропахнений тютюном папір був дуже гіркий. Він витяг хусточку й плюнув.

Потроху за ближчими столиками сідало все більше відвідувачів. Зала з цього кінця нагрілася. Багато розмов, густий тютюновий дим, багато людей.

Якраз під годинником із химерним маятником трое молодиків — один із пещеною борідкою — жваво гомоніли про «Красуню ночі». Про фільм, що його з понеділка демонстрували в центральних кінотеатрах, у п'ятьох одночасно. А також про рецензії за і проти цього фільму — багато вже було опубліковано і публікувалися все нові. Преса поділилася на два табори, так само й громадська думка. Стільки галасу через

цю «Красуню ночі», і все через сміливу — може, занадто сміливу? — temu.

Праворуч, за сусіднім столиком, двоє комерсантів середнього віку вимахували руками й голосно розмовляли про ціну на кулінарний жир, що останніми днями впала. А може, піднялася, він не дібрав. Ті двоє мали записнички, пом'яті й засмальцьовані, — адже йшлося про кулінарний жир. Вони щось писали, закреслювали, вишиковували цифри, замовляли собі ще і ще каву й без угаву палили. Він звернув увагу, що пальці в одного з двох дуже грубі, з потовщеннями на суглобах. На мить йому здалося, що від них тхне кулінарним жиром.

За деякими столиками сиділи поодинокі. Одинаки. Хто з кавою, хто з соком, хто зі своєю мовчанкою. А оті двоє старих за столиком у кутку були схожі на відставних військових, вони все розглядали нишком якісь фотографії, що їх один з них діставав із гамана — чорного, шкіряного, з монограмою, мабуть, срібною — і показував другому.

«Ото хитруни! — подумав він. — Милуються собі голими жінками, парочками в нестямних обіймах і таким іншим».

6.25 — на його годиннику. Незабаром він вийде й о сьомій зустріне її на поштамті. Не минуло й години, як вони розлучилися, а йому здавалось, наче вони були разом кілька місяців тому. Скоріше б побачити її знов!

Уже два з половиною місяці як вони зустрічалися, але оце вперше вона прийшла в його кімнату. Уперше вони боролися. Уперше він зламав її опір.

Офіціант знову пройшов біля його столика. Але тепер він не бентежився, що малюнок лежить відкритий поряд із попільничкою, і його може бачити перший-ліпший. Чого непокоїться? Як здогадатися комусь третьому, що ці два маленькі кола — то її перса?

Він подивився в дзеркало й поправив краватку, що з'їхала набік. Побачив двох янголяток, хоч намагався їх не помічати. А може, якраз тому й побачив. А ще побачив у дзеркалі свій шрам під правим вухом.

Він був тоді школярем, йому лишався рік до закінчення школи. Отже, шістнадцять років. Куди поділися п'ятнадцять наступних? Його вразив стрептокок, знайшов собі місце біля кореня вуха. Був такий фурункул, що уявити страшно! Йому зробили розтин, вичистили гній, але шрам лишився. Сказали, що його можна знищити електролізуванням. Він збирався зробити це, та якось усе відкладав.

Витяг гаманець подивитися, чи має монети — за коньяк. А може, заплатити асигнацією? Офіціанти звичайно лаються, коли їм дають асигнації, у них ніколи немає здачі — так принаймні вони кажуть. Але офіціант весь час ходив на тому кінці зали, кружляв, наче на ковзанці.

Знову війнуло туалетним смородом, і він зрозумів, що знову хтось вийшов, не зачинивши дверей. Він нервово обернувся і побачив високого чоловіка, близько сорока років, з невиразним обличчям. Хотів зробити йому зауваження, зрештою, треба вчити людей, як поводитись. Що то за мода — лишати двері туалету навстіж? Чи так він робить у себе вдома? Зрештою, в кав'ярні є й інші люди, які не зобов'язані цього нюхати.

Але він не сказав нічого. Бракувало тільки устряти в сварку з незнайомим, коли ось-ось у нього побачення. Відрахував гроші за коньяк і вже хотів покласти їх на тарілку. У цю мить той високий наступив йому на праву ногу. Уже вдруге за сьогодні. Ні, він цього не подарує!

— Ви наступили мені на ногу, пане!
— Я?
— Так, ви! Ви наступили мені на праву ногу, а в мене там мозоль!

— Та що ви кажете! — іронічно озвався той. — Повірте, я думав, що це у вас ліва.

І, не чекаючи відповіді, пішов далі.

«Тридцять дві хвилини на сьому, — сказав він собі. — Час рушати».

Побачив монету, що закотилася під його столик — його чи не його? — нахилився й підняв її.

«Ага, ще треба зав'язати шнурок...»

Хотів нахилитися, та не встиг. Один із двох торговців кулінарним жиром, той, що з грубими пальцями і потовщеними суглобами, проходячи до туалету, — так воно виглядало, — зупинився біля його столика, нахилився над ним, витяг жовте посвідчення в пластиковій обкладинці і тихо, дуже тихо, майже ніжно, сказав:

— Служба безпеки.

— Не розумію.

— Залиште гроші за коньяк і ходімо! Не забудьте, коньяк подвійний!

— Я скажитимусь вашому керівництву!

Він підвівся й пішов між столиками.

— Стільки диму, — сказав агент, ніби продовжуючи розмову. — Наче туман у залі. Це антисанітарно!

Усе сталося так непомітно, що навряд чи хто з відвідувачів кафе «Спорт» це зауважив.

За два метри до виходу він заплутався в шнурку і спіткнувся.

— Можна зав'язати шнурок? — спитав у агента.

Той не відповів, але в очах його було щось таке, що не дозволяло дальшої розмови.

— 2 —

тою всі заарештовані, підозрювані в справі «Туалетний папір» — чотири особи, — беззастережно визнали свою причетність до злочинної діяльності. Ще один успіх Служби безпеки.

Проте додаю необхідне пояснення: позавчора вранці, коли наші агенти одразу після арешту чотирьох запідозрених привели їх до мого кабінету на перший допит і я ще не встиг поставити жодного запитання, один із чотирьох, попри пильний нагляд вартових, блискавично вихопив із кишені мікроампулу з ціаністим калієм, розкусив її зубами і впав мертвий. Не вважаю за потрібне описувати подробиці вищезгаданої смерті, яка була справою кількох секунд, і т. ін. Про цю подію я негайно доповів керівництву.

Вище я вказав, що заарештовані, підозрювані в справі «Туалетний папір» — чотири особи, — зрештою беззастережно визнали свою причетність до злочинної діяльності. В тому числі я рахував і четвертого підозрюваного, хоча я не мав нагоди поставити йому хоча б одне одне запитання і одержати на нього хоча б одну відповідь. Але про що свідчить його саможубство, як не про беззаперечну причетність до злочинної діяльності?

Він перерахував від початку сторінку 2, яку друкував на машинці. Усе було гаразд, крім того, що слово «одне» він надрукував двічі. Одстукав хххх, забиваючи «одне», і взявся друкувати далі;

Вважаю за потрібне викласти коротко, але з належною докладністю, історію справи «Туалетний папір», перше ніж перейти до викладення допиту.

Позавчора вранці, 14 вересня, об 11.05 на вокзал прибув поїзд (поштовий). Станційні вантажники почали розвантажувальні роботи.

Раптом, коли вони переносили три дерев'яні контейнери з написом «Папір туалетний», один ящик вислизнув у вантажника з рук, упав на цементний перон і розбився, а з нього розлетілися сотні прокламацій, спрямованих проти Режиму.

Агенти Служби безпеки, що здійснювали звичайний нагляд на станції, не гаiali часу. Наслідки: було заарештовано чотири запідозрені особи.

Було відкрито два інші контейнери і встановлено, що в усіх трьох не було жодного рулона туалетного паперу, а самі тільки прокламації загаль-

Він поміняв сторінку.

— 3 —

ним числом 4310, усі з однаковим текстом антиурядової відозви.

Він уважно переглянув свій звіт — те, що вже надрукував. Нічого не треба виправляти або забивати. Тільки «а» було якесь розмазане. Це його стурбувало, бо «а» — одна з найуживаніших літер. Він це знав ще з дитинства, коли у захваті, мов справжній маніяк розв'язував усі зашифровані тексти, які тільки міг знайти. Де йому було знати в той час, що через багато років, майже одразу після одержання диплома юридичного факультету, він подасть заяву, щоб його прийняли слідчим у службу безпеки.

Спершу, згідно з правилами, його взяли на іспитовий термін, та через дуже короткий час, завдяки своїм винятковим здібностям і працездатності, він був затверджений у штаті. Тут він мав справу із секретними шифрованими документами служби безпеки, виключним завданням якої була охорона Режиму.

Щіточкою він старанно почистив «а» та «А», хоча велика літера і раніше виходила чисто.

Коли йому треба було писати короткий звіт, він звик сам друкувати його на машинці. Хотів удосконалитися в сліпому способі друку.

Чотири запідозрені особи були негайно доставлені у Службу безпеки і, за наказом керівництва, мені було доручено провести слідство.

Конкретно, наслідки допиту такі: запідозрені визнали свою причетність до злочинної діяльності, отже

Переглянув. Літера «а» в повному порядку. Абсолютно чиста. Хотів друкувати далі, але не зміг... Його схопив отой дивний біль у шлунку. Наче хтось сильно натиснув пальцем. Це траплялося по кілька разів на день, з минулої середи.

Уперше за свої тридцять п'ять років він відчув непорядок у шлуноку. Він завжди казав, що шлунок у нього залізний, і пишався цим. А тепер звідкись узявся цей біль, що від минулої середи не давав йому спокою ні на день. З'являвся на секунди, потім зникав. Що б це могло бути? Мабуть, нерве. Як то кажуть, «на нервовому ґрунті». В роботі перевантаження, допит за допитом. Надто останнім часом, хоча коли було менше? Допити затримували його в приміщенні служби безпеки до пізньої ночі, а то й до ранку, коли він виходив ледь живий з утоми, тільки щоб перемінити сорочку, помитися й повернутися на службу. До того ж весь час кава й цигарки.

Дружина поставилася до цього дуже серйозно. Зчинила галас, щоб він негайно пішов до лікаря, мовляв, не слід нехтувати здоров'ям і таке інше. Звичайно, він пішов би, аби тільки час і настрій. Передусім настрій.

Невдовзі біль відпустив його, він підвівся і ступив кілька кроків, щоб розім'ятися.

Підійшов до вікна. Чому воно зачинене? Цього року вересень на-прочуд теплий. Відчинив вікно навстіж і тієї ж миті повернувся до свого столу, де в третій шухляді ліворуч тримав аспірин. Голова в нього боліла ще з вечора, а зараз біль став просто нестерпний.

Мабуть, від кави, адже він щойно випив п'ятнадцяту чи шістнадцяту чашку на сьогодні. Тримаючи в одній руці склянку, в якій лишилося трохи води, а в другій таблетку аспірину, він знову підійшов до вікна.

Театральна площа, куди виходили вікна служби безпеки, була ніби поцяткована різноколірними вогнями. Він поглянув на реклами, що спалахували й гасли, щоразу змінюючи колір. Подивився на площу, від якої розходилися чотири бульвари, і вона була схожа на руку з чотирма пальцями. Прийняв аспірин. Кладучи таблетку в рот, згадав запідозреного з ціаністим калієм. Той зробив тоді такий самий рух.

«Але то був не аспірин. Хоча, що не кажи, він од нас утік. Дешево врятувався».

Більше не можна стояти біля вікна. Шеф хоче мати звіт про справу «Туалетний папір» не пізніше одинадцятої. А вже 10.20.

Він узяв сигарету з купи, що лежала на столі, але вирішив закурити потім.

ще одну антиурядову організацію знешкоджено в зародку.
Служба безпеки

— Ти мене чуєш? — почувся із селектора на письмовому столі голос шефа.

— Так. Я саме закінчую звіт про справу «Туалетний папір», і за кілька хвилин ви її матимете...

— Я не про звіт! — урвав його шеф. — Справу «Туалетний папір» закінчено і здано в архів. А зараз ти мені потрібний для справи, що тільки почалася. Справа «Кафе «Спорт». Чотири години тому, приблизно о шостій тридцять, наші агенти заарештували двох. Одного в кафе «Спорт», другого — на вулиці. Подобиці розповім, коли принесеш мені звіт. Я просто хотів тебе попередити, що ти мені потрібний для нової справи. Завтра, рівно о сьомій ранку, поїдеш до столиці. Звичайним

маршрутом: машиною і поромом. Менеджер і ти повезете одного з тих двох у Центр. Другий уже вирушив туди, десь півгодини тому.

— Нарешті! — вигукнув Менеджер. — Змилювався, пропустив нас, тварюка!

Йому щойно пощастило після справді акробатичного маневру перегнати тупоголовий сіро-зелений автобус, що вже годину, мов навмисно, не пропускав їх наперед.

— Чудово, маестро Менеджер! — мовив *той* і повернувся до слідчого: — Я його теж назвав Менеджер — що ж мені робити? Ви ж бо весь час називаєте його тільки так.

— Називай і ти, чом би й ні? — озвався слідчий. — У службі безпеки всі його так кличуть. Це прізвисько приліпили йому, бо він має звичку у розмові — і до діла, й не до діла — казати: «Коли я був менеджером...»

— Тобто, яким менеджером? — спитав *той*.

— Менеджером бліх, — озвався сам предмет обговорення.

— Тобто? — перепитав *той*, ніби підозрюючи жарт.

— Так, менеджером бліх, — запевнив його слідчий.

— Цілих вісім років я мав свій театр, — сказав Менеджер. — Мій номер «Велике блошине ревю» мав епохальний успіх у найбільших вар'єте. Видовище надзвичайне. Уперше в світовій блошиній історії! Як я журився, коли з незалежних від мене причин моя трупка припинила своє існування. Звідкись узявся таємничий мікроб, причепився до артистів, і всі погинули, і солісти, і статисти. Тоді я пішов у службу безпеки і став агентом. А чом би й ні?

— Я цього не знав, — сказав *той*, наче переипрошуючи.

— Блошиний менеджер! — підтвердив Менеджер.

І різко крутнув кермо ліворуч, мало не зіткнувшись із мотоциклом, який вискочив хтозна-звідки. *Той* упав на слідчого і наче почухався об його плече.

— Пробачте! — сказав він.

— Та чого там! Менеджер надто різко крутнув кермо, і ми втратили рівновагу.

— Ні, я не про те. Знаєте, коли я чую про бліх... Почую слово «блоха», і починає свербіти. Те саме, коли бачу слово «блоха», написане або надруковане. Ось і тепер засвербіло, коли я почув це слово із власних уст.

І він знову потерся об плече слідчого.

— Дуже дивно! — сказав слідчий і скося зиркнув на сусіда.

— Хіба не смішно? Смішно і водночас драматично.

— Алергія! — визначив Менеджер.

— Авжеж, алергія, — погодився *той*. — Але найчудніше, що свербить лише тоді, коли я це слово чую або читаю.

— Тобто? — спитав слідчий.

— Я нічого не відчуваю, коли мене обсяде навіть рота...

— Чудеса та й годі! — мовив Менеджер. — І подумати, що я тобі сказав неправду. Я не був менеджером... яким я тобі казав. Я був менеджером вільної американської боротьби.

Після того запала мовчанка.

— Ви сказали, що пором відходить об одинадцятій десять. А наступний? — нарешті озвався *той*.

— Наступний завтра вранці о шостій двадцять, — відповів слідчий.

— А ти хіба ніколи не їздив до столиці у такий спосіб? — втрутився в розмову Менеджер.

— Ні, я вперше добираюся туди машиною і поромом. Досі, коли мені треба було до столиці, а це не так часто, я завжди їздив залізницею.

— Поїздом! — сказав Менеджер. — Це дуже незручно. І на півтори години довше.

— Я не знав, що машиною набагато зручніше. Матиму це на увазі, на майбутнє. Отже, по обіді нема порома?

— За розкладом, тільки два рейси на день, — сказав слідчий. — Один о шостій двадцять ранку, другий об одинадцятій десять. Після обідніх рейси тимчасово скасовано.

— Сподіваюся, ми не запізнимось і сьогодні дістанемось до столиці. Хай би вже скінчилася ця пригода! Побуваю в Центрі, там переконуються, що я ні в чому не винний, і відпустять мене на волю.

— Не турбуйся! — запевнив його Менеджер. — Ми будемо вчасно і на поромі, і потім — у столиці. Я цілком довіряю нашій машині!

— І нашому водієві! — додав той.

— Ти й мене побачиш за кермом, — сказав слідчий. — Ми домовилися з Менеджером, що від міста до порома машину веде він, а від порома до столиці — я. Отже, ти зможеш виявити, хто веде краще.

— Гаразд. Запевняю, що мій висновок буде цілком об'єктивний. Зненацька Менеджер лайнувся, скерував машину до правої бровки автостради і загальмував.

— Яка там ще несподіванка? — стривожено запитав слідчий. — Ану ж ми застрянемо?

— Стривай, подивимось, що там, — урвав його Менеджер.

Він вийшов, підняв капот і заглянув у мотор.

— Ну що там сталося? Чого мовчиш? — знервовано гукнув слідчий, не виходячи з машини.

— Я тобі кажу, постривай! — озвався Менеджер, не розгинаючи чись. — Який нервовий!

— Це буде справжнє нещастя, якщо в нас аварія, — сказав той. — Сподіваюся, ви мене розумієте. Я хочу якнайшвидше дістатися до столиці. Щоб ця пригода уже сьогодні мала кінець!

— Не можу сказати нічого певного, — резюмував Менеджер, вистовуючись від капота. — Дивна річ! Усе ніби в порядку, але щось є... Не можу встановити, що саме. Ми обов'язково поїдемо. Гадаю, нема нічого серйозного.

Він сів у машину, витер руки від мастила, витяг жуйку — на цей раз нікого не почастував — і натиснув на газ.

— На щастя, Менеджер не знайшов нічого серйозного, — сказав той. — Для мене це буде справжній удар, якщо ми не дістанемося сьогодні до Центру. Скоріше б усе скінчилося!

— Будемо сподіватися, що з машиною все гаразд і ми встигнемо на пором, — сказав Менеджер.

Знову запала мовчанка. Ці хвилини тиші були благодійними. Задуха, стомлива подорож, хай там як, а впливали на них. Десять-п'ятнадцять хвилин мовчанки освіжили їх, наче холодний душ.

Усього шість із чвертю сторінок зайняв мій звіт про справу «Туалетний папір». Я востаннє переглянув надруковане, скоренько, але уважно, виправив якісь помилки, звичайні, друкарські. Потім розклав

чотири примірники. Коли я друкую на машинці свої звіти, то, крім першого примірника, роблю ще три копії. Згідно з інструкцією, звіти та протоколи допитів друкуються в чотирьох примірниках. Перший надсилається до Центру, одна копія — шефові, друга — для архіву служби безпеки, а третя — для персонального архіву слідчого.

Я підписав усі чотири екземпляри — розчерк на кожній сторінці — і взяв копію, призначену для шефа. Зачинив був двері — і повернувся вимкнути світло. Така в мене звичка. Не хочу, щоб за моєї відсутності у кабінеті горіло світло.

Шефів кабінет двома поверхами вище, на п'ятому поверсі, номер 560. Отже, треба піднятися ліфтом. Але всі три зайнято. Щоб не запізнитися, я пішов сходами.

Коли постукав, то почув і не почув звичне для шефа «так!». Взяв на себе ініціативу й зайшов. Зрештою, він мене викликав. У кабінеті шефа був Менеджер — вони стояли вдвох біля вікна і, здається, мали конфіденційну розмову. З моєю появою обидва замовкли.

— Боюся, я прийшов невчасно, — сказав я. — Мені вийти і повернутися потім?

— Ні, не виходи! — відрубав шеф і зняв окуляри, наче хотів роздивитися мене незброєними очима.

Я побачив, як він дістає хусточку із задньої кишені штанів, — він усе туди клав, — і старанно протирає скельця окулярів.

Я вже давно почув, зовсім випадково, що у шефа астигматизм. Але я не був певний цього. Бо чув також, — і знову ж таки цілком випадково, — що немає в нього ні астигматизму, ні короткозорості, анічого. І що ті окуляри, які завжди на ньому, фальшиві. Тобто звичайні скельця. Як у акторів, що грають ролі короткозорих. Який сенс було йому носити такі окуляри, я не уявляв. Та й не хотів уявляти. Адже в службі безпеки все засекречено. Не тільки в сейфах заграбованих приміщень, де зберігаються архіви з відомостями про злочинців та запідозрених у діяльності, спрямованій проти Режиму, або в тому, що їхня ідея на і моральна позиція не збігається з лінією Режиму. Секрети тут і в стінах, і в коридорах, і на сходах, і в ліфтах, і на внутрішньому подвір'ї, і на даху, і у вікнах, і на балконах, і в туалетах. Напевне, і в зливальному бачку встановлено надчутливий мікрофон, — така чутливість дозволена тільки для служби безпеки, — мікрофон, що фіксує всі звуки, і звичайні для туалету, і всякі вигуки, монологи та діалоги.

Ні, в мене не було ніякого бажання дізнаватися, чи є в шефа астигматизм, чи ні. Бо перша заповідь для кожного агента чи працівника служби безпеки — це розвідувати все, що відбувається поза стінами служби безпеки, навіть із небезпекою для життя, але не цікавитися нічим, що робиться в її стінах.

— Я тобі сказав, залишся! — мовив шеф, протерши окуляри. — А що виходити не треба, то не треба й повертатись. Ми маємо обговорити, Менеджер, ти і я, справу «Кафе «Спорт», про яку я тобі вже казав.

— Але ж я приніс звіт про справу «Туалетний папір». Він зайняв шість сторінок і...

Шеф спинив мене помахом руки. Узяв мій звіт, навіть не подивившись, і поклав на стіл. Праворуч від телефону.

— Гаразд, — сказав він. — Я беру звіт про справу «Туалетний па-

пiр», але для служби безпеки ця справа закинчилася. Якщо хочете сiсти, хтось iз вас двох, будь ласка. Я зараз викладу вам iсторiю справи «Кафе «Спорт».

Сам вiн лишився стояти. Ми також.

— Усе це почалося сьогоднi, — сказав вiн, — об одинадцятiй ранку, коли я одержав листа, надiсланого поштою вчора. Ось вiн, цей лист. I адресу, i текст надруковано на машинцi.

Шефовi Служби безпеки. У власнi руки.

Завтра по обiдi, 16 числа цього мiсяця, о годинi 6.15—6.30 у кафе «Спорт» сидiтиме визначний дiяч антиурядової органiзацiї. Поки що вiн цiлковито невідомий Службi безпеки. Додається його фотографiя. На жаль, не остання, але вона досить чiтка i, сподiваюся, може стати в пригодi для Служби безпеки, а надто в тому разi, коли вас зацiкавить, з ким саме вказана особа має зустрiтися в кафе «Спорт».

Що буде далi, мене не стосується.

— Ось i фотографiя.

Ми подивилися на фотографiю. Вона нам нічого не промовляла. Цiлком звичайне обличчя, iз тих, що зустрiчаються на кожному кроцi. Безперечно, знімок чiткий: великi окуляри, великi вуха — одне велике вуха, — характернi вуса. З такою фотографiєю в руках агент служби безпеки зможе упiзнати сфотографовану особу навiть серед сотнi вiдвiдувачiв кафе «Спорт».

— Так почалася справа «Кафе «Спорт», — вiв далi шеф.

Постукали в дверi, i пiсля шефого «так!» зайшов агент.

— Що сталося? — рiзко спитав його шеф. — Не думаю, щоб ти прийшов сповiстити, що один iз заарештованих у кафе «Спорт» заподiяв собi смерть. Досить i тiєї несподiванки, яку ми мали з четвертим у справi «Туалетний папiр», що уникнув наших рук.

— Нi, про самогубство не йдеться, — сказав агент. — Затриманий протестує. Вимагає очної ставки з другим.

Начальник посмiхнувся.

— Заспокой його, — звелiв вiн агентовi. — Нагадай те, що я йому вже казав: скоро вiн матиме очну ставку, тiльки це станеться в Центрi. Агент вийшов.

— От бачите! Ну, то що ми повиннi були робити з цим листом? Не брати до уваги? Нi! Ще зранку наші агенти влаштувалися в кафе «Спорт». Сiли за рiзнi столики — хто зовнi на тротуарi, хто в залi. Поодинокi, по два, а то й по три за столик — i почали чекати. Що було ще робити? Єдинi данi, якi в нас були, — це фотографiя незнайомого, ми розмножили її в багатьох примiрниках. Отож наші люди придивлялися до всiх вiдвiдувачiв — схожi чи не схожi вони на фотографiю. О шостiй

дванадцять з'явився той, кого чекали. Не зовсім схожий на фотографію, трохи старіший і з іншою зачіскою. Зрештою, не було сумніву, що це той самий. Сів за столик з правого боку, поблизу великого вікна на бульвар. Заповив апельсиновий сік. «Прошу, добре охолоджений», — сказав він офіціантові. Випив сік через соломинку, дуже повільно. Як людина, що нікуди не поспішає. Розгорнув газету «Остання година», яку попросив у офіціанта, переглянув її, здається, без цікавості. Допив сік, — лишив у склянці на два пальці, — підвівся і пішов у туалет. Не знаю, чи вам відомо, що туалет у кафе «Спорт» вміщує лиш одну особу. Отже, в туалеті ми не могли за ним стежити. Через технічні труднощі... За дві хвилини, о шостій двадцять дев'ять, він вийшов з туалету і рушив між столиками до виходу. Наші агенти напоготові! Проходячи повз третій столик — третій від туалету, — він спіткнувся об праву ногу чоловіка, який там сидів, але не звернув на це уваги і йшов собі далі, до виходу. Але той розсердився і вигукнув: «Ви наступили мені на ногу, пане!» Незнайомець із фотографії зупинився й перепитав: «Я?» — «Так, ви! Ви наступили мені на праву ногу, а в мене там мозоль!» Тоді той подивився на нього іронічно і відповів: «Та що ви кажете? Повірте, я думав, що це у вас ліва». І швидко пішов до виходу, вийшов на бульвар Незалежності, повернув ліворуч, а позаду два наші агенти — сподівалися побачити, з ким він зустрінесться, щоб заарештувати обох. Але він ні з ким не зустрівся і був заарештований сам біля кінотеатру «Зоря». Щодо другого, з мозолем на правій нозі, — він єдиний, що входив із першим у контакт, можливо, з удаваною випадковістю, — то його заарештували також. Поруч із його столиком сиділо два наших агенти, що вдавали торговців кулінарним жиром. Отже, обидва співучасники потрапили до наших рук, і я уже провів допит. З кого хочете, щоб я почав? Ну, скажімо, з хлопця, який має на правій нозі мозоль. Що ви думаєте про це?

— Два маленькі кола, — сказав я, взявши в руку клаптик цигаркового паперу — шеф висмикнув його блискавичним рухом із досьє на своєму столі.

— А ти що скажеш? — спитав він у Менеджера.

— Те саме, що й слідчий. Це два маленькі кола.

Шеф махнув рукою, наче відганяв дим.

— Справді, це два маленькі кола, — погодився він, — і вони цілком можуть означати лише два маленькі кола. Тобто не виключено, що в них немає прихованого значення, конспіративного. Просто малюнок. Можливо, все було так: чоловік, якому наступили на праву ногу, прийшов у кафе «Спорт», замовив офіціантові подвійний коньяк і попросив у нього чорний олівець, офіціант дав йому такий олівець, і той, щоб згаяти час, витяг клаптик паперу із пачки сигарет і намалював два маленькі кола, можливо, зовсім випадково. Він міг намалювати й два маленькі квадрати або щось інше. Не виключено й діаметрально протилежне: що малюнок має певне значення, якого ми поки що не знаємо. Але розгляньмо події в їхній послідовності. Як я вам уже сказав, наші агенти з'явилися в кафе «Спорт» набагато раніше від шостої п'ятнадцять—шостої тридцять, тобто години, вказаної в анонімному листі. І, чекаючи, доки з'явиться незнайомий з фотографії, спостерігали за всім і всіма. Так вони помітили й чоловіка з мозолем на правій нозі. Вони бачили, як він увійшов і сів за столик у глибині зали, перед великим дзеркалом, як замовив подвійний коньяк і попросив чорного олівця. Зрештою, ви вже знаєте ці подробиці. Він зробив цей малюнок і в

якийсь момент нахилився і понюхав його. Понюхав або вкусив, цього наші агенти до ладу не розгледіли, бо в проході стали два відвідувачі і заступили їм поле зору. Один із двох «комерсантів», повторюю, трохи згодом заарештував нашого хлопця, коли пересвідчився, що той вхід у контакт, бодай і випадковий, з людиною з фотографії. Виходячи, наш агент і той хлопець залишили малюнок на столику, але його взяв другий «комерсант». Ні, наш хлопець не виявив особливого знервування, коли його заарештували, сказав тільки: «Не розумію» та «Я скаржитимусь вашому керівництву!» І ще попросив у агента дозволу зав'язати правий шнурок. Звідки цей спокій? Чи він злочинець і майстерно вдає невинного, чи справді невинний і має спокій невинного? Облишмо поки що це питання і перейдімо до фактів... Малюнок із двома маленькими колами він нюхав або кусав, я вже казав. Ми не певні, що саме він робив. Може, нервовий тик. А може інше: знаєте, є такі люди, що любляють нюхати всякі речі, наприклад, друкарську фарбу, це їм завдає особливої втіхи. Потім той малюнок із двома маленькими колами, якого лишив на столі наш хлопець — забув чи лишив навмисне, щоб не потрапив до наших рук? — той малюнок узяв другий агент, із тих двох нібито комерсантів, що обговорювали ціни на кулінарний жир. Щодо запідозреного з фотографії, то, як знаєте, за ним пішли два агенти, дали йому вийти з кафе «Спорт», повернути на бульвар Незалежності і, нарешті, біля кінотеатру «Зоря» заарештували його. Отак і він потрапив до наших рук. Тепер повернімося тимчасово до хлопця з подвійним коньяком і малюнком. Після арешту його приставили сюди. На машині служби безпеки, що стояла за два квартали від кафе «Спорт». Дорогою він був спокійний, цілком спокійний. Тільки як переїздили Поштову площу, обернувся і поглянув на годинник, — може, мав на те якусь свою причину. Проте, коли агент спитав, чи в нього побачення, що він дивиться на годинник, той відповів — ні, нема у нього ніякого побачення, просто машинально подивився. Спершу його завели до відомої кімнати на третьому поверсі і залишили там чекати. Тим часом, про всяк випадок, — не забуваймо запідозреного у справі «Туалетний папір» з ампулою ціаністого калію, — йому звеліли скинути з себе усе — костюм, білизну, черевики, годинник, — дали йому інший одяг, а в тому зробили ретельний обшук. Ось що знайдено в його кишенях.

І, беручи зі столу одну по одній речі підозрюваного, він став показувати їх нам і водночас називати.

— Пачка сигарет. Лишилося дев'ять, отже, бракує одинадцяти й паперу, на якому, як я казав, він намалював два маленькі кола. Ось його посвідчення з усіма даними: ім'я, прізвище, ім'я батька, ім'я матері, вік тридцять два роки, власне тридцять один — я йому додав один рік, — неодружений, професія — службовець приватної контори, домашня адреса: вулиця Перемоги 120-А. Ще одне посвідчення -- з Бюро подорожей і туризму «Гермес», де він тепер працює. Ножички для нігтів. Гаманець, у якому самі гроші, жодної записки, що могла б нам допомогти. Гаманчик з монетами. Отже, на жаль, нічого цінного з погляду слідства.

— Інші дані? Які зібрали про нього відомості, що дав обшук на квартирі?

— Зроблено усе, що треба, — відповів шеф, — тільки-но доставили його сюди. Нічого проти нього не виявлено. Кімната його на першому поверсі, з окремим входом і туалетом — обшук у ній дав негативні наслідки. Звичайне парубочьке помешкання. Протягом години опитано

його сусідів у домі, співробітників по «Гермесу». Усі дані приводять до одного висновку: спокійна людина. Ніколи не цікавив ні службу безпеки, ні поліцію. Поки що не давав ніяких підстав для підозри в діяльності проти Режиму або в тому, що він миляє у небезпечний для Режиму спосіб. Я допитав його через дві години після того, як його привели. Одразу сказав йому, що другий, його співучасник, уже розповів нам про їхню зустріч у кафе «Спорт», і вимагав, щоб він дав мені свої пояснення. Він спокійно відповів, що не знає ніякого другого, що вони не співучасники з тим чоловіком і що їхня зустріч у кафе «Спорт» не мала якогось значення, була чисто випадковою. Я спитав його, про що вони розмовляли, коли той йому наступив на ногу. Не вагаючись, він повторив мені діалог слово в слово. Діалог начебто невинний. Я вам потім опишу подробиці, які поки що опускаю, бо хочу, щоб ви уявили спершу загальну картину. Отже, ви, мабуть, розумієте, яку пастку я йому поставив: наші агенти чули той діалог, вони не пропустили жодного слова. Але я вдаю, ніби нічого не знаю, щоб побачити, чи казати-ме він правду, чи зробить зміни. У другому випадку ми мали б проти нього конкретні дані. Потім я спитав його, що означають два маленькі кола, які він намалював на папері із сигаретної пачки, і показав йому малюнок. Він не виявив здивування, побачивши його в моїх руках, і відповів: «Вони нічого не означають. Це те, що ви бачите: два маленькі кола. Не кажіть мені, наче вони якісь підозрілі! Я їх намалював просто так, аби згаяти час, так само я міг би намалювати два маленькі квадрати, або два ромби, або щось інше». Я сказав, що не можу прийняти його пояснення, бо не виключено, що ці начебто невинні маленькі кола — це шифрований план двох складів зброї, призначеної проти Режиму. Він засміявся і сказав, дивлячись мені просто у вічі: «Я мирний громадянин, що любить спокій». Тоді я суворо сказав: «Для Режиму не існує мирних громадян, що люблять спокій! Люди поділяються на тих, хто за Режим, і на тих, хто проти. Щоб бути ворогом Режиму, не обов'язково виступати проти нього. Досить не підтримувати Режиму, не провадити позитивної діяльності на його користь». Допитуваний вислухав мене уважно, але позиції не змінив. Не варто переказувати вам тепер усі подробиці допиту, я повертаюся до головного. Скажу тільки, що запідозрений від початку до кінця зберігав спокій. Вигляд мав невинний. Єдине, чого вимагав, то це щоб йому дали очну ставку з тим другим. Я пообіцяв, що це буде зроблено, тільки-но закінчиться допит, який роблять тому окремо. Тим часом я мав постійний зв'язок із Центром.

З Центру мене повідомили, що справа «Кафе «Спорт» їх цікавить безпосередньо і навіть дуже. Я мав телефонний зв'язок із Центром від першого моменту, коли доповів про справу «Кафе «Спорт» і передав дані про двох запідозрених. Через певні проміжки часу я телефонував і доповідав про хід і перші наслідки допиту. Щодо об'єкта з подвійним коньяком, то в якийсь момент я урвав допит і продовжив його через три чверті години. Приблизно о десятій викликав заарештованого знову і спитав, чи він має ще щось додати. Той мені відповів: ні, усе, що мав сказати, він уже сказав раніше. Тоді я його повідомив: «А в мене є дещо нове для вас: завтра вранці ви сядете в автомобіль служби безпеки, і вас повезуть до Центру. Ваш співучасник уже вирушив до столиці, звичайно, в супроводі наших агентів. Таке розпорядження Центру на підставі даних, які стали відомими. Отже, ваша очна ставка відбудеться в Центрі. Я більше не втручаюся у цю справу, усе подальше взяв на себе Центр». Не можу сказати, що він був задоволений. Навпаки,

він ясно показав, що це його нервує, щось пробурчав про безпідставну тяганину, і на цьому розмова закінчилася.

— Отже, завтра вранці його доставлять у Центр, — сказав Менеджер.

— Так, і доставите його туди ви. Ви це знаєте. Вирушите дуже рано, о сьомій годині, щоб устигнути на пором, який відходить об одинадцятій десять.

— Мікрофільми готові! — повідомили шефа по селектору з фотолабораторії. — Ми все проявили, знімки виняткові. Можете подивитись, як буде час.

— Ручуся, буде дощ, — сказав Менеджер. А може: «Ручуся, дощухи не буде». Точно я не розчув.

— Що ти сказав про дощ? — спитав я.

— Видав метеорологічну довідку: буде дощ.

— Облиш дурниці! — сказав я.

— Чому? Ти маєш якісь заперечення?

Я голосно засміявся.

— Ну звідкіля він візьметься, той дощ? Сонце пече, ніде ні хмарини. Ні, такі є дві-три, але ж вони прозорі, як жіноча нейлонова білизна. Для серйозної розмови про дощ цього явно замало.

Менеджер махнув рукою. Спочатку я подумав, що він відганяє муху. Але мухи я не побачив і зрозумів, що це він так висловлює свою незгоду зі мною.

— Задуха! — сказав він майже одразу. — Не забувайте, що вже середина вересня, і така задуха протиприродна. Не згодні?

— Менеджер правильно каже, — втрутився в розмову хлопець із кафе «Спорт». — Хоч я досі й мовчав, але теж гадаю, що ця задуха дуже дивна. На мою думку, це закінчиться дощем.

— Отже, ми розділилися два проти одного. Таким чином ви в більшості.

Наша швидкість весь час сто десять кілометрів на годину. Беру цигарку і думаю, яка безжальна, яка реалістична філософія шефа. Режим — це розділова лінія, це прірва: на одному її боці ті, хто з Режимом, на другому — ті, хто проти.

— Нам пощастило, — мовив Менеджер. — Тобто я хотів сказати, не пощастило — я дуже боюся спізнитись.

— Тепер, коли я знову про це подумав, і мені здається дивною така спека. Погана спека. І не виключено, що збирається на дощ.

— Як почнеться гроза, рух одразу стане ненормальним, і ми можемо втратити дорогоцінний час. Адже швидкість доведеться зменшити — щоб уникнути зіткнення.

— Так, так, — погодився я. — Сто десять — це таки забагато.

Менеджер поправив капелюха, що раз у раз зсувався на очі, і схилився над кермом, наче хотів віддати йому всю увагу. І справді, дорожка на затримка не заборилася.

У третього, що сидить між нами, такий вираз, ніби йому зробили знеболюючий укол. А може, він просто дрімає і тому так розслабився. Навіть праве око заплющив.

Від того моменту, як він потрапив до рук служби безпеки і вступив у дію механізм слідства, його об'єкт автоматично опинився на тому бе-

резі. Він не міг довести, що він на боці Режиму. А може, він — проти. Ворот Режиму — і мій.

— Під дощем цей асфальт — просто біда для машини, — сказав він, поглянувши на Менеджера, потім на мене. — Слизький, наче його змастили.

— Я весь мокрий від поту, — поскаржився Менеджер.

— Я так само, — сказав я. Сорочка прилипла до тіла, а комір — наче лейкопластир. Навіть піджак змокрів.

— У мене руки, мов змащені, — сказав і той.

Я бачу в уяві, як він піднімає праву — а може, ліву — руку і каже шефові: «Я просто мирний громадянин, який любить спокій». Усі вони так починають, принаймні більшість, коли їх спіймають і приведуть на допит. Удають із себе ягнятко, невинну голубку. «Я просто мирний громадянин, який любить спокій» — це їхній гімн, усі вони його виконують. Ні, цього не досить. Якщо ти не провадиш позитивної діяльності на користь Режиму, то бути «просто мирним громадянином» нічого не означає, навпаки — обертається проти тебе. Треба якнайскоріше видати закон, який карав би як за певне правопорушення кожного, хто є «просто мирним громадянином» і не може навести конкретних доказів своєї солідарності з Режимом...

На 133-му кілометрі Національної-40 Менеджер дістав жуйку, запропонував і нам. Я взяв охоче. Уже давно мене мучила спрага, язик у роті був як стара висохла картоплина, я навіть сам хотів попросити у нього жуйку. Але третій відмовився.

— Ні, дякую! — сказав він Менеджерові. — Сподіваюся, вас не образить, якщо я на цей раз відмовлюся, — тобто я вже відмовився. Коли ви дали мені жуйку минулого разу, вона приклеїлася до хворого зуба. Передостанній з правої верхньої щелепи. Він уже давно...

— Зіпсований, і коли в дупло попадає холодна вода або їжа, ти божеволієш від болю, — докінчив Менеджер. — Це я пам'ятаю. Підслухав, коли ти розповідав колезі.

Уперше я зустрівся з шефом сім років тому, коли мене прийняли до служби безпеки слідчим на іспитовий термін — і вже за п'ять місяців зарахували в штат. Рекордний термін! Звичайно у штат переводять через три роки. В наказі з Центру, де йшлося про моє затвердження, я з гордістю прочитав і таке: «Беручи до уваги виняткові здібності, працездатність, виявлені за час іспитового терміну, а також відданість Режимові...» Так от, про шефа: від першої зустрічі з ним я відчув, яка це сильна особистість! Його вплив на мене, і безпосередній, і непрямий, був тривалим і органічним. До кісток пройняла мене його думка, тобто відсутність якоїсь думки.

У моїй свідомості назавжди закарбувалося те, що шеф сказав у вирішальну в моєму житті годину, коли ми, вісім слідчих на іспитовому терміні, приймали присягу: «Ви повинні знати, що для служби безпеки і для тих, хто в ній працює, існує своя філософія. Всі люди, згідно з цією філософією, поділяються не на добрих і поганих, чесних і злодіїв, чи там ще на якісь неістотні й непотрібні категорії, пережитки минулого. Слідчий служби безпеки визнає лише один принцип поділу: згідні з Режимом — незгідні з Режимом. Це спрощення дуже цінне і для всієї служби безпеки, і для кожного з нас. У цьому спрощенні запорука успіху і внутрішнього спокою і для Режиму, і для особи. Чим менше працює ваша думка, тим ви щасливіші й корисніші для Режиму. Мислити — це небезпека номер один. Ніяких градацій, ніяких внутріш-

ніх діалогів. Єдиний принцип поділу, повторюю і підкреслюю, що ним має керуватися слідчий служби безпеки, це: згідні з Режимом — незгідні з Режимом. Я так розхвилювався, слухаючи шефа, — це було по обіді, у червні, одинадцятого числа, — що навіть драма у животі — в обід я ум'яв цілий кілограм черешень, — навіть ця драма не зменшила мого ентузіазму. В якийсь момент я відчув на очах сльози й одразу зняв чорні окуляри, які придбав того ранку спеціально, щоб носити їх на службі. Якби я лишився в окулярах, шеф не зміг би помітити моїх сліз.

— Може, трохи послухаєм музику? — запропонував Менеджер. — Зараз десять дванадцять. До пів на одинадцятю «Музика для всіх».

— Чудова ідея! — погодився я і схилився над радіоприймачем.

Після кількох спроб — багато перешкод — мені вдалося спіймати передачу. Модерний, шалений ритм. Менеджер здригнувся.

— Ці сучасні ритми у мене в крові. Самі нерви та рух.

— А мені ця модерна музика нічого не говорить! — різко сказав третій і скося зиркнув на Менеджера, наче забагато собі дозволив.

— Ти добре зробив, що відверто висловив свою думку, — підбадьорив я його. — У Менеджера своя думка, у тебе — своя, у мене — своя, що збігається з думкою... Менеджера? Ні, я погоджуюся з тобою. До біса всі ці модерні, незрозумілі й безглузді ритми! А яка музика подобається тобі?

— Старовинні романси.

— Чудово! — мовив я захоплено. — Можна сказати, ми маємо спільні смаки.

— Коли, на вашу думку, ми прибудемо в столицю? — спитав він мене.

— Зараз поміркую. Об одинадцятій десять ми відчалимо на поромі. Дві з половиною години триватиме подорож морем. Десь о першій тридцять або за чверть до другої ми з'їдемо з порома, і ще три години машиною... О п'ятій годині, може, о п'ятій з хвилинами ми будемо на місці.

— Чудово! Ще досить рано, щоб закінчити справи в Центрі сьогодні ж. А потім я запрошу Менеджера й вас випити щось у нічному клубі. В столиці активне нічне життя, і ми втрюх можемо гарно провести час.

— Отже, ти певний, що тебе відпустять на волю, — сказав я, — і навіть негайно?

— Так. Адже за мною нічого немає. Отой, другий, абсолютно мені незнайомий, і коли нам влаштують очну ставку, немислимо, щоб він стверджував протилежне. Я заткну йому рота, коли він почне верзти щось подібне. Моя пригода закінчиться вже сьогодні, тільки-но ми прибудемо в Центр.

Я не став продовжувати розмову. Так само й Менеджер, який навряд чи й слухав її. Я тільки нахилився до дзеркальця і поправив свій букетик.

Раптом Менеджер засміявся. Дивна річ. Перед тим не сталося нічого, що могло б виправдати цей вибух реготу. Ми навіть не розмовляли — одна з мовчазних перерв.

— Що з тобою? — спитав я його.

— Онде, ліворуч, холодильник! — простогнав він, аж заходячись від реготу.

— Ну й що в ньому такого? Звичайний собі холодильник того сріблястого кольору, яким фарбують також літаки.

Ми їхали поряд.

— То що тебе так насмішило в тому холодильнику?
— Чи ти не бачиш, що там написано?
Я придивився і побачив, що на борту нерівними великими літерами виведено:

МОРОЖЕНА РИБА „ПОСЕЙДОН“ СВІЖІША НІЖ У МОРІ

— Хіба не смішно? — спитав Менеджер. — Оце «свіжіша, ніж у морі»? Не знаю, як вам, а мені це здається дуже кумедним.

І знову вибухнув сміхом.

— Атож, це досить незвично, — сказав хлопець із кафе «Спорт». — Але не так уже й дотепно.

— Нехай! У вас своя думка, а в мене своя! — не погодився Менеджер. — До речі, я пригадав, що моя жінка замовила мені купити в столиці свіжої риби з гавані. І комплект.

— Який комплект? — спитав я.

— Та вона бачила в одному журналі рекламу нових комплектів, які виробляють у столиці. Навіть адресу мені дала, я поклав її в кишеню — якщо не загубив. Не знаю, що то за комплекти, якась вигадка. Лихо мені буде, як забуду виконати замовлення!

— Не турбуйтеся! — сказав йому хлопець із кафе «Спорт». — Обіцяю вам нагадати. І про рибу, і про комплект.

— Вдячно приймаю твою пропозицію. То ти вважаєш за певне, що так швидко розрахуєшся з нашим Центром?

— Авжеж! Проти мене нічого немає. Люди в Центрі, звичайно, зрозуміють одразу, що заарештовано мене безпідставно! І навіть перепросять мене.

— Не виключено, — сказав я.

Тільки проминули кілометрову позначку 214, як Менеджер повернувся і сказав нам:

— Що це, в біса, сталося з машиною, що вона отаке виробляє? Вийду подивлюся, що скоїлось.

Я лишився в машині — не міг покинути нашого хлопця самого. Менеджер підняв капот і схилювся над мотором.

— Чого це так не щастить сьогодні? — буркнув я. — Одна за одною затримки, так ми справді спізнимося на пором.

— Ти вже краще забудь про пором, — кинув Менеджер, піднімаючи від мотора замурзане обличчя.

— Що ти хочеш цим сказати? — аж підскочив я і вийшов з машини.

— Не гарячкуй! — мовив він. — Усе дуже просто: карбюратор накрився.

— А нехай йому сто чортів! — вибухнув я і загупав кулаками по крилу.

— От паскудство! Ти ж бачив, я й раніше відчував, що з машиною щось негаразд. Тепер усе з'ясувалося: справа в карбюраторі.

— Ану, я теж подивлюсь.

Менеджер підступив на два кроки до нашого хлопця, а я нахилився над мотором і порпався там довгий час. Принаймні десять хвилин.

— Твоя правда, — сказав я, закінчивши огляд. — Ми не просунемося й на півметра. Хто міг сподіватися, що нас зрадить цей карбюратор?!

— Вже за п'ять хвилин одинадцята. За чверть години пором відчалює. І нам доведеться чекати до завтрашнього ранку!

— А ти чого мовчиш? — звернувся я до третього. — Чого сидиш і глузуєш із нас?

Він подивився на мене, не зрушуючи з місця, якимись овечими очима. Не певен, чи вони були такі невинні, але що такі дурні — це точно.

— Що ж я маю казати? — заникуючись, озвався він. — Думаю, що найгірше від цього мені.

Через деякий час підкотив автоінспектор на мотоциклі й зупинився поруч з нашою машиною.

— Що тут таке? — запитує й дістає одразу блокнот записати порушення. А тим часом дивиться на нас по черзі очима, сповненими підозри.

— Кар-бю-ра-тор, — каже Менеджер.

— Тобто? — наполягає той, наче в житті не чув слова «карбюратор».

— У нас зіпсувався карбюратор, — пояснюю я йому стримано і спокійно. — У нас зіпсувався кар-бю-ра-тор, і ми не можемо зрушити з місця.

— Правда? — каже той і дивиться на нас так, наче ми якісь фантастичні істоти, динозаври, чи що.

Вже був закрив блокнот і збирався їхати геть, аж раптом чогось роздумав, зліз із мотоцикла, потягнувся, зробив два-три гімнастичні рухи, щоб розім'ятися, потім підступив до Менеджера.

— Ох, і спека сьогодні! — сказав він. — То де ваш карбюратор? Я теж подивлюся, що там таке.

— Будь ласка! — погодився Менеджер. — Ви що, вважаєте, ми зупинилися тут, посеред Національної, заради власної втіхи?

Та не встиг інспектор нахилитися над мотором, як радіотелефон на мотоциклі дав сигнал. Він узяв трубку.

— Так, я на двісті чотирнадцятому. Ні, нічого серйозного. Одна приватна машина має пошкодження в карбюраторі. Що? Зіткнення на триста п'ятому? Гаразд, вирушаю негайно.

Потім повернувся до нас.

— Постарайтеся забратися звідси. Якнайшвидше!

Він осідлав мотоцикла і, від'їжджаючи, ов'яв нас вихлопними газами.

Спроби зупинити якусь машину не дали наслідків.

— Адже нас троє, хто зупиниться й візьме цілу роту? — буркнув Менеджер.

— Річ не в кількості,— озвався слідчий.— З твоїми патлами та бакенбардами— до речі, ти хоч іноді буваєш у перукарні? — у тебе надто підозрілий вигляд.

— То це я вам на перешкоді? Ти до цього ведеш?

Одна вантажна машина тим часом зглянулася і зупинилася.

— Ви у порт? — спитав шофер.

— У порт. На пором,— відповів йому Менеджер.— Але ми вже спізналися.

— Що там у вас?

— Карбюратор.

— Зі мною теж колись таке сталося. У лютому. І я застряв у снігу. У мене два вільні місця. Підходить? Третій — зайвий.

— Не підходить! — сказав Менеджер.

— Ми, бач, одна компанія, усі троє, і не можемо розлучитись.

— Тоді бувайте здорові! — сказав водій і покинув їх на дорозі.

Лишалася ще одна можливість уникнути пішого походу до міста, що було за п'ять кілометрів: автобус. Але до першої зупинки довелося йти майже чверть години. Там вони зупинились і стали чекати. Зрозуміло, машину вони замкнули й узяли з собою валізки.

Поки під'їхав автобус, минуло ще чверть години. Марні сподівання! Він був повнісінький, і водій махнув рукою, що місця немає.

— Дарма згаяли час! — бурчав Менеджер.— Берімо валізи — і пішака.

Менеджер єдиний із трьох ще зберігав бадьорий настрій. Поки йшли, він то жартував, то починав розмову, щоб розвіяти смуток, який поймав інших, але його спроби не призвели ні до чого. Хлопець із кафе «Спорт» сказав тільки, що ця затримка йому дуже прикра, бо тепер його пригода не закінчиться сьогодні ввечері, як він сподівався, і доведеться перебути ще одну непевну ніч. Щодо слідчого, то він просто лютував. Не минало й десяти хвилин, щоб він не лаявся.

— Ото вклепалися — як дурні! — бурчав він.— Спіткнулися на карбюраторі перед самим портом, яке безглуздя!

— Та не бурчи ти безперестану! — урвав його Менеджер.— З людьми завжди що-небудь трапляється. Могло б скітись і щось гірше. Скажімо, зіткнення, або пожежа, або я знаю що.

— Яким ти став філософом!

— Я хочу бути реалістом. Припустімо, що в нашій подорожі, крім машини та порому, передбачено піший маршрут. Отже, рушаймо.

За два кілометри від міста, на 217-му, стояла бензоколонка, а поряд — телефонна будка. Оператор, рудий хлопець із чирякуватим обличчям, сердито подивився, як вони усі втрох сунуть до нього міняти гроші на телефон.

— Втиснемось усі в будку,— запропонував Менеджер.— Я думаю, вмістимося. Трохи тіснувато. Та нехай.

Вони залишили валізи перед будкою і щільно заповнили той простір площею у півтора квадратних метра.

— Хто візьме на себе честь доповісти шефові про новини? — спитав слідчий.

— Не має значення, хтось із нас двох.

— Якщо не має значення, то я з радістю передаю тобі слово. Ти усе влаштуєш. Як справжній менеджер!

Шефа не було в кабінеті. Їм сказали, щоб не вішали трубки і зачекали.

У будці було страшенно жарко, а вони ще й гріли один одного. Потім у будку залетіла оса, кружляла, дзижчала, і вони стали гадати, кого з трьох вона обере.

— Алло! Хто дзвонить? — дуже виразно почувся в трубці голос шефа.

— Це я, Менеджер.

— То що там таке? До столиці ви ще не могли дістатися. Не думаю, щоб він у вас утік!

— Та ні, він тут поруч, у будці. Я телефоную з будки, за два кілометри від порту. Ми спізнилися на пором. Вийшов з ладу карбюратор. На двісті чотирнадцятому Національної-сорок.

Шеф мовчав. «Ну, буде вибух!» — подумав слідчий.

— Що, в біса, ми тепер скажемо Центрові? Там на вас чекають сьогодні ввечері. Треба доповісти їм усі подробиці.

— Що вам сказати? Таке нещастя! Хіба ми могли передбачити?

— Де ви точно тепер?

— Я вам сказав, за два кілометри від міста. На двісті сімнадцятому. Біля бензоколонки. Наш хлопець поруч із нами, в будці. Я ще раз вам про це нагадую.

— Що ви збираєтеся робити?

— Пошукаємо техдопомогу. Відремонтуємо машину, і вранці вирушимо поромом о шостій двадцять. Якщо у вас немає інших розпоряджень.

— Ні, немає.

— Що нам робити з нашим хлопцем? Тобто, що нам з ним робити саме тепер? Поки скінчиться ремонт. Ми думаємо лишити його тут, у місцевому відділенні служби безпеки.

— Виключено! — відрубав шеф. — Ти мене чуєш? Ви обоє мене чуєте? Виключено! Ні місцева служба безпеки, ні поліція не повинні втручатись у справу «Кафе «Спорт». Я маю усну інструкцію Центру, щоб ця справа лишилася між нами й Центром.

— Ну, гаразд. Але ж не годиться тягти його з собою в техдопомогу. Десь треба його лишити.

— Там, де будете й ви. В готелі. Знайдіть номер на три ліжка, тільки не на першому поверсі, щоб він у вас не вистрибнув крізь вікно. Зрозуміло? І неодмінно номер із санвузлом.

— Гаразд. Номер із санвузлом. Сподіваюся, що знайдемо.

— Звичайно, знайдете! Там багато готелів. Візьмете номер, що найкраще задовольнятиме вимоги безпеки, і зателефонуєте, як тільки влаштуєтесь.

— Хто залишиться із затриманим і хто піде по техдопомогу?

— Один із вас двох. Хто саме — мене не обходить.

Шеф повісив трубку, і вони вийшли з будки.

— Не скажу, щоб він був задоволений з новин, — мовив Менеджер.

— А чого б ти хотів? Щоб він зрадив і надіслав нам привітання? Ну то як, хто піде по техдопомогу? Вирішимо одразу.

— Техдопомога і ремонт — це велика морока. Кожен з нас волів би залишитися в готелі. Це ясно.

— Тоді киньмо жереб.

Слідчий нахилився, узяв кілька камінців з доріжки, заклав руки за спину, потім простяг перед собою правий кулак.

— Пара чи ні? — сказав він, звертаючись до Менеджера.

Менеджер трохи подумав і відповів:

— Не пара!

— Програв. Чотири. Отже, я залишуся з нашим хлопцем, а ти підеш по техдопомогу.

— Що поробиш? Програв — то й програв. Але спершу треба дістатися до міста і знайти готель. Номер на троє ліжок, не на першому поверсі, з санвузлом.

Давно вже я не ходив так далеко пішки. Цілих п'ять кілометрів. З дому до служби і назад я добираюся машиною — вона в мене маленька, спортивна, — а з допитами, коли один перекриває інший, не маю ні часу, ні настрою для прогулянок. Єдина прогулянка — це в кабінеті, коли допитуваний завдає мені клопоту, і тоді я маю звичку — щось нервово — ходити навколо його стільця, наче хочу заморочити йому голову або надихнути його на відвертість.

Отже, стомлені, розбиті, спітнілі від такої несподіваної прогулянки, опівдні, в задушливу спеку, ми нарешті дісталися до привокзальної площі. Для того, хто в'їжджає в місто Національною-40, воно починається із залізничного вокзалу й досить великої мальовничої площі з високими деревами, переважно евкаліптами та акаціями, з двома фонтанами, і називається вона не Вокзальна чи там Залізнична площа — її назва, не пам'ятаю вже точно яка, взагалі не має нічого спільного зі станцією чи з навколишнім оточенням.

— Боюся, нам буде нелегко знайти потрібний номер. На три ліжка, не на першому поверсі і неодмінно із санвузлом.

— Думаєш, тут також нас підстерігає невдача?

— Що тобі сказати? Я пригадую, з минулого разу, що готелі на цю пору завжди переповнені і годі знайти номер, якщо ти не замовив його десь за тиждень.

— Тоді, щоб не тинятись усім з валізами, хай один піде шукати номер, а інші почекають.

— Гаразд! — погодився на мою пропозицію Менеджер. — Ти залишайся, а я пробіжусь по готелях. Якщо, звісно, не пощастить з першої спроби.

Ми усілися вдвох на лавочці, майже в центрі площі. Наші дві валізи я також поставив на лавочку, поки — хвилин за десять — прийшов якийсь дуже дратливий пан, і я зняв валізи, щоб звільнити йому місце.

На площі був великий рух. Пасажири, які щойно прибули, і пасажири, що біжать на поїзд, — як звичайно, в останню мить. Гальмують таксі, вивантажуючи пасажирів та багаж. Люди галасують, прощаються, натовп вирує. Яскрава картина, вихоплена з самого життя.

Тільки на площі — аж п'ять готелів. І в провулку ще хтосьнаскільки.

— Я сподіваюся, що знайдемо потрібний номер, — сказав я *тому*. — Навколо так багато готелів, що ми були б аж надто безталанні, якби його не знайшли.

— Не знаю. Я не думаю, що це питання талану. Нам потрібен

номер з певними вигодами. Отже, ситуація ускладнюється: існує чи не існує вільний номер із зазначеними вигодами.

Якийсь малий крутився між лавочками з гребінцями в руці, складеними, як віяло. Я покликав його і купив один, бо забув свого вдома, вирушаючи дуже рано.

— Треба причепуритися,— сказав я, проводячи гребінцем по голові.

І побачив, що той усміхається. Потім він нахилився, взяв камінчик, погрався ним і акуратно поклав на те саме місце.

— Затримується Менеджер! — пробурчав я.

Невдовзі ми побачили, як він виходить із першого готелю «Модерн» і робить обома руками рухи, що їх неважко було витлумачити.

— Перша спроба марна! — резюмував я.

— На площі є ще чотири готелі. Може, номер знайдеться в котро-мусь із них.

— Я б залюбки випив оце апельсинового соку. Від спеки, дороги, нервування через цю несподівану аварію мені аж недобре.

— То, може, заїдемо в бар? Онде праворуч, навпроти.

— Ні, ану ж приїде Менеджер і стане нас шукати.

Нам не довелося довго чекати на Менеджера. Вийшовши з готелю «Вокзального», він зробив нам такий самий рух руками.

Третій на черзі готель, куди він зайшов, мав назву «Великий Національний». Там він затримався довше. Зрештою ми побачили, як він іде до нас і сигналізує руками, що все гаразд.

— Нарешті знайшовся номер,— сказав він.— А то я вже почав непокоїтись. Він не на три ліжка, на два, але це легко виправити. Зараз вони поставлять і третє. Усе інше нам підходить: поверх не перший, а сьомий, останній, і є санвузол.

— Тоді ходімо одразу,— сказав я.— Страшенно хочу випити чогось холодного.

Менеджер узяв свою валізу. Я хотів узяти другу, але мене випередив наш хлопець.

— Сподіваюся, ви дозволите?

— Чому б ні?

— Ваш номер, сімсот сімнадцятий, готовий,— сказав їм черговий адміністратор.— Ми поставили третє ліжко, і думаю, що все там гаразд.

— Тобто ми можемо туди йти? — спитав слідчий.

— Звичайно, можете! Ми не встигли тільки перестелити постелі. Вам пощастило. Я вже казав панові, який приходив раніше, що цей номер звільнився лише чверть години тому.

— Постелі нам поки що непотрібні,— заспокоїв його Менеджер.— Ми ще не збираємося лягати.

— Про всяк випадок коридорна вже пішла застелити ліжка.

— Скажіть, будь ласка, у номері є телефон? — спитав слідчий.

Наче образившись, адміністратор обернувся й відповів:

— У «Великому Національному», пане, кожен номер має телефон. У нашому готелі свій комутатор.

— Тоді все гаразд! — заспокоївся Менеджер.— Якщо ви вирядите до нашого номера три пляшки апельсинового соку, добре охолодженого, це буде взагалі ідеально.

— А ти спитав у нас, чого ми хочемо? — сказав слідчий.— Може, нам не до смаку апельсиновий сік?

— Мені якраз апельсинового соку! — підхопився чоловік із кафе «Спорт». — Краще без газу.

— Гаразд. Одну пляшку без газу, а дві — з газом, — підсумував адміністратор.

Номер 717 був не дуже світлий, але просторий. Єдине вікно виходило у внутрішній двір, вимощений великими плитами світло-бежевого кольору. Під вікном починався карниз, що тягся вздовж усієї стіни до службової драбини, яка спускалася просто на вулицю.

Коли вони всі втрьох зайшли у номер, Менеджер і слідчий зробили короткий, але уважний огляд. А той став у кутку праворуч дверей, поки вони оглядали кімнату, нахилився, щоб зав'язати правий шнурок, який знов розв'язався. Йому запаморочилося в голові, коли випростався. Він обіперся об стіну. «Треба буде перевірити тиск, коли повернуся із столиці», — подумав він.

Тим часом двоє із служби безпеки підійшли до відчиненого вікна і явно зацікавилися карнизом, сантиметрів двадцять п'ять завширшки, — чи зможе людина пройти по ньому на рівні сьомого поверху. Потім заглянули у санвузол. Двері з кімнати у санвузол не замикалися. Віконечко було маленьке, як ілюмінатор, навіть кішка не пролізе. Менеджер так і сказав:

— Навіть кішка не пролізе.

Тим часом доставили апельсиновий сік. Його принесла коридорна — така собі русява секс-бомба. Не старша сімнадцяти-вісімнадцяти років.

— Я сказала, що сама принесу сік, бо однаково маю перестелити ліжка.

Грайливо нахилившись, вона поставила пляшки на столик біля вікна і взялася до ліжок. Поміняла простирадла, наволочки. Коли нахилилася, видно було її груди — два маленькі кола.

Менеджер і другий тепер стояли біля дверей і розмовляли, той не розібрав, про що. Дівчина зайшла з другого боку ліжка, нахилилась, і він знову побачив її груди — два маленькі кола. Подумав: «Вона, мабуть, божеволіє від тривоги. Не прийшов о сьомій на поштамт, не знайшла мене вдома. Де їй знати, що зі мною сталося». Не втримався і поглянув на груди дівчини втретє. Але побачив на сукні під пахвою пляму, мабуть, від поту, і йому стало бридко.

Менеджер налив сік у склянки.

— Як я вам знадоблюся, то завжди до ваших послуг! — мовила, виходячи, коридорна.

— Мені здається, вона це сказала з натяком, — зауважив слідчий.

— Панове, на мій превеликий жаль, я мушу покинути ваше товариство! — сказав Менеджер. — Адже далі мені ніяк не можна затримуватись. Ні секунди!

Він одним духом вихилив свій сік. Так поспішав, що трохи розлив на підлогу.

— Чого ми тепер чекаємо? — спитав я, порушуючи мовчанку. — Я сиджу на стільці, наче прищиплений, а ти ходиш туди-сюди по кімнаті. Або навпаки.

Він стояв перед тумбочкою між нашими ліжками і намагався витягти шухляду, яка десь зачепилась і не висувалася.

— Ми чекаємо, поки нам зателефонує Менеджер,— сказав він і на-
решті витяг шухляду. — Ви ж знаєте, чого ми чекаємо. Ось уже
двадцять хвилин, як пішов Менеджер. Але, мабуть, ще не знайшов,
у якій майстерні зробити ремонт.

— Так, він може подзвонити щохвилини. Розумієш, ця бездіяль-
ність і мовчанка впливають мені на нерви. Може, пограємо в щось, аби
згаяти час? У карти? В шахи?

— У карти я не граю. Колись мав до них пристрасть, але три роки
тому кинув. У шахи — з радістю. Ви гадаєте, їх можна знайти в готелі?

— Гадаю, можна. А як ні, попросимо позичити їх у найближчій
каварні.

Я подзвонив до адміністратора, і той мені відповів, що готель має
шахи.

Незабаром ми заглибилися в партію. Пригадую, я грав чорними.

Тільки-но закінчили першу партію,— він поставив мені мат уже
на шостому ході,— як задзвонив телефон.

— Це Менеджер! — підхопився я і взяв трубку. — Ну, то що? До-
мовився з майстернею?

— Яка майстерня, що ви верзете? — почувся сердитий жіночий
голос, пронизливий, дивного тембру.

— Що ви хочете, пані?

— А ви чого хочете?

— Дайте мені спокій! Який ви набрали номер?

— Хіба це не сімсот сім?

— Ні.

— Тоді що ж це таке?

Я кинув трубку, щоб покласти край її балачкам.

— Я теж думав, що це Менеджер,— сказав *той*.

— Ні. Мабуть, ще не знайшов майстерні.

— Що йому станеться — раніше чи пізніше, а подзвонить.

Він почав другу партію — знову грав білими як переможець —
блискучим дебютом.

— Правду кажучи, я не сподівався від тебе такої гри,— ска-
зав я.

— А знаєте, чотири-п'ять останніх років я майже не сідав за ша-
хівницю. Не граю систематично.

— Якщо й далі піде в такому ж дусі, я не виграю жодної партії.
Я подумав і пішов конем.

— До чого такий хід? — Він наморщив лоба.— Що це ви за-
думали?

— Та, мабуть, нічого, просто пішов навмання.

Знову телефон.

— Це Менеджер! — почулося, коли я зняв трубку.— Я в майстерні
і дзвоню тобі, як ми умовилися. Незабаром ми вирушимо, щоб притягти
сюди нашу машину. Коли повернемось, я зателефоную і розповім тобі
всі подробиці про ремонт.

— Гаразд, у нас усе добре, граємо в шахи. Що там у біса за
грюкіт?

— Що за грюкіт? Ти мене дивуєш! Це ж ремонтна майстерня, а не
клініка з табличками «Додержуйте тиші!»

— Я пішов! — сказав *той* і торкнувся пальцем шрама під вухом

— Гм! Цим ходом ти мене поставив у скрутне становище.

— Ет, облиште! Для мене майже неможливо врятувати цю партію.

— Мені здається, ти перебільшуєш,— заперечив слідчий.— Навіщо такий песимізм?

— Хоч би що ви там казали, а справи мої кепські. На вісімдесят процентів я вже програв. Ви бачите, які у мене втрати?

Слідчий тоном лікаря, що ставить діагноз, сказав:

— Справді, твоя позиція досить складна. Але не більше! Зрештою, ги, мабуть, знаєш, що в шахах, як і в коханні, прогнози неможливі. Усе вирішується в останню мить.

Він посміхнувся.

— Щодо кохання, я згоден. Але шахи — зовсім інша річ. Єдиний вихід для мене — це кинути всі свої сили в атаку.

— Чудово! Це справді героїчне рішення,— захоплено мовив слідчий.

І, наче бажаючи підкреслити своє схвалення, взяв праву туру — була його черга ходити — і зі стуком переставив її на дошці.

— А ми в контратаку! — вигукнув *той* одразу після ходу слідчого.

І пішов конем, єдиним, який у нього лишився.

— Увага! — наморщив лоба слідчий.— Ворог робить відчайдушні спроби врятуватися, а потім і змінити становище. Але він не захопить мене зненацька!

— Побачимо ваші протидії. Цікаво.

— Не поспішай! У мене своя тактика. Єдине, в чому я можу тебе запевнити, це, що на тебе чекає несподіванка. І навіть дуже скоро.

— Радий, що ви такий упевнений у своїх силах,— сказав *той*, дістаючи пачку сигарет.— Закуримо?

Слідчий подивився на нього, наче не розуміючи, потім узяв сигарету.

— Дякую, хоча ці сигарети для мене трохи замічні. Отже, підемо цим пішаком. А чом би й ні!

Зрештою партію виграв слідчий.

— Я ж вам казав,— мовив *той*.— Моя позиція була безнадійна. Поза всяким сумнівом.

— От я й виграв, щось зрушилося! Рахунок став три один. Ти як гадаєш? Продовжимо?

— А чом би й не продовжити?

— І ще одна пропозиція: випиймо ще чогось холодного. У таку спеку, думаю, це не зашкодить.

— Не заперечую. Я б охоче випив апельсинового соку.

— Гарзд! Візьмемо пляшку газованого соку для мене і пляшку без газу.

Він подзвонив у бар.

Вони вже почали нову партію, коли постукали в двері.

— Апельсиновий сік! — оголосив слідчий.— Вони не дуже квапились. Сподіваюся принаймні, що він добре охолоджений.

Увійшла коридорна, та сама, що перестеляла ліжка. Пройшла в кімнату, вихиляючись ще дужче, ніж тоді.

— Я сама принесла вам сік,— сказала вона, — бо *той* хлопець

у барі не має часу. Ці хлопчаки мені зовсім байдужі. Мене цікавлять дорослі.

Дівчина поставила пляшки на столик, який пересунула ближче до гравців, і з тацею в руках стала над шахівницею.

— Як мені подобається ця гра! — мовила вона, вплітаючи пальці у волосся.

— Це не так уже й складно, як здається, — запевнив її слідчий.

— Справді? А скажіть, будь ласка, ви надовго в нашому готелі?

— Гм! Залежно від обставин. Як підуть справи.

— Я б хотіла навчитися грати в шахи! Коли б знайшовся хтось, щоб навчив мене! Як це гарно! І взагалі, мені подобається всяка гра. До нестями люблю грати.

І на вустах усмішка, сповнена натяків.

— Ми граємо тільки вдвох! — одрубав слідчий.

Вони знову схилилися над шахівницею.

Дівчина почекала хвилину, потім, ображена, що на неї не звертають уваги, пішла собі, вихиляючись.

Слідчий почекав, поки вона вийде в коридор і відійде на таку відстань, що не зможе почути клацання замка, тоді підвівся і двічі повернув ключ.

Вони заглибились у гру — розпочали вже шосту партію. Поки що тричі виграв хлопець із кафе «Спорт», двічі — слідчий.

— Або зрівняємо рахунок після цієї партії, або буде чотири — два, — сказав слідчий, ходячи пішаком.

— Якщо зумію зберегти спокій, думаю, що й учетверте поставлю вам мат.

— Що означає «зберегти спокій»? Ти мені здаєшся дуже спокійним. Не розумію.

— Ні, я не зовсім спокійний. Мені кортить виграти, і це іноді змушує мене робити необачні ходи.

— Я не сказав би, що ти граєш необачно. Ти майстер! Міг би викладати гру в шахи.

— І коридорній?

Слідчий, що саме збирався пересунути пішака, підвів голову.

— Отже, та мала припала тобі до смаку?

— Вона гарненька, нічого не скажеш. Та коли підняла руки погравити зачіску, я побачив на її сукні, під пахвою, пляму. Мабуть, від поту. І мене занудило. Терпіти не можу жінок, у яких білизна не зовсім чиста.

— О, в цьому питанні наші погляди збігаються! — сказав слідчий і зробив стрибок конем праворуч.

Задзвонив телефон.

— Це знову Менеджер! — вигукнув слідчий, беручи трубку. — Ну, то які новини? Що там з нашим карбюратором?

— Негаразд.

— Тобто?

— Ускладнення! Ремонт забере в нас цілу ніч. Багато машин на черзі, до того ж з'ясувалося, що причина не лише в карбюраторі. Треба відрегулювати клапани, диск зчеплення і таке інше.

— Ого!

Разом з голосом Менеджера із трубки було чути грукіт.

— Отже, мені лишається одне, — сказав Менеджер. — Як упора-

юся з ремонтом, візьму машину і під'їду до «Великого Національного», щоб звідти одразу на пором. Бо навряд чи ми закінчимо раніше п'ятої ранку.

— Ну, гаразд. Що тут скажеш? Коли так пішли справи, то вже не до дискусій. Але треба повідомити шефа. Зателефонуй йому ти, як і раніше. Згода?

Страшенно знервований, слідчий стиснув лівий кулак і грюкнув по столу, аж склянки підстрибнули.

— Отже, ремонт триватиме цілу ніч, — сказав Менеджер. — Нічого не вдієш.

— Хай йому чорт!

— Не щастить! Це я перший сказав. І знову те саме.

— Що ж тепер буде?

— А що може бути? Я лишуся в майстерні. Як над ними не стоять, вони й до завтра не закінчать. Ну, а щодо тебе... Роби як знаєш.

На цьому розмова закінчилася. Розлючений слідчий підійшов до вікна, потім до дверей, знову повернувся до вікна, розчинив його навстіж і став перед ним.

— Дуже гарна погода, — сказав він. — Але як підвів нас Менеджер! На всю ніч, каже, ремонт!

Лишивши вікно відчиненим, він повернувся до шахівниці.

— Чий хід? — запитав.

— Ваш.

— Я стоятиму. Тебе це не дратує?

— Ні, чого б це мене дратувало?

— Не можу всидіти! Надто напружені нерви.

Не минуло й трьох хвилин, як гра знов урвалася. Йі урвав слідчий.

— Нема настрою! — сказав він раптом і копнув ногою стілець.

— Я розумію ваше знервування, повірте.

— До того ж мені треба в туалет! — сказав слідчий. — А ти станеш біля дверей. Мені тільки бракувало ще сюрпризів від тебе.

Той підвівся. Слідчий попрямував до санвузла, але з півдороги повернувся й зачинив вікно. Потім зайшов у туалет, а той став перед напіввідчиненими дверима.

— Не стій мовчки! — гукнув йому слідчий. — Говори що-небудь голосно, аби я тебе чув і знав, що ти весь час там.

— Що я маю казати?

— Ти сам не можеш вигадати? Тоді співай державний гімн!

— Співати?

— Співай!

— У мене немає слуху.

— Байдуже. Ти що, в концерті співатимеш? Ну! Співай, щоб я тебе чув.

Той затягнув державний гімн, дійшов до третього куплета, проспівав приспів, далі не міг згадати і знову почав спочатку.

— Стій! У мене ідея! Фантастична ідея!

— Вона вас осяяла в туалеті?

— Е, найкращі ідеї завжди осявали мене в туалеті.

— Що ж то за ідея?

— Прогулянка по місту! — голосно сказав слідчий і спустив воду.

Хлопець із кафе «Спорт» дивився, як він, застібуючись, виходить із туалету.

— Прогулянка по місту! — повторив слідчий. — Ну, як тобі подобається моя ідея?

— Ваша ідея... мені здається дуже оригінальною.

Слідчий засміявся.

— Я чекав, що ти назвеш її підозрілою.

— Підозрілою? Чому?

— Бо вона настільки оригінальна, як ти вже сказав, що здається дивною. І підозрілою. Проте все дуже просто. Я роблю пропозицію, більше нічого! Якщо ти згоден, прогулянка по місту відбудеться. Якщо ні, пропозиція знімається і прогулянки не буде.

— Згоден!

— Тоді продовжимо цю розмову! Розумієш, я тут задихаюся! А тепер іще подзвонив Менеджер і ошелешив мене повідомленням, що ремонт триватиме цілу ніч, до п'ятої ранку... Ні! Я не витримаю майже добу, ув'язнений у номері сімсот сімнадцятому готелю «Великий Національний»! Але поки ми разом, відповідальність за тебе лежить на мені. Виключно на мені! І я сподіваюся, ти не зважишся зіграти зі мною в погану гру.

— Я взагалі не збираюся грати.

— Коротше кажучи, мушу тебе попередити, що я чотири рази брав перший приз у стрільбі в ціль з пістолета. І ти не встигнеш далеко втекти, якщо схочеш...

— Не маю настрою чогось хотіти, — сказав той різко.

— Гаразд! Більше не повертаюся до цього питання. Я сказав — ти мене чув. Але моя ідея, повторюю, здійсниться лише в тому разі, якщо ти згоден. Не випадає гуляти по місту всупереч бажанню. І наручники я на тебе не надіну, щоб тягати скутого.

— Навіщо ви це повторюєте? Якби я не хотів, то сказав би одразу. Я вислухав вашу ідею, і заперечень у мене нема.

Слідчий загасив цигарку. І додав:

— Тривалість прогулянки — одна година. Я думаю, це добре — одна година.

— погодилися на годині.

— Чудово! Перше, що ми маємо зробити, це вийти звідси, — сказав слідчий, відмикаючи двері. — Друге — поголитися. Це освіжить нас обох.

— А як щодо повторного гоління? — Він нахилився і сказав мені не таким тоном, наче питає: «А як щодо маріхуани?» Або: «А як щодо Лоліти?»

Коли він нахилився наді мною. Його гаряче дихання залоскотало мені потилицю. Вологе й гаряче, як ті розпарені серветки, що їх незабаром після гоління він покладає мені на обличчя.

Я здригнувся, відчувши на собі його подих. Не від чогось іншого — від пахощів. Він пахнув м'ятою. Млосно!

У пластиковій зеленкуватого кольору коробочці біля умивальника в нього були стебельця м'яти. Поки він мене голив, усе смакав по листочку й жував. А розжувавши, спльовував на підлогу так люто, наче плював комусь у обличчя. І одразу смакав інший листочок.

Я не терплю запаху м'яти. В мене від нього алергія! А в цьому випадку алергія подвійна, бо переді мною не лише м'ята, а й зеленкуватий пластик, обляпаний напівзасохлою піною, схожою на старий крем на торті, або на слину, яку забули витерти, та ще якісь довгі жовто-руді змокрілі волосини. Ага, в нього ще медальйон на грудях. Золотий? Може, так — може, ні. Я подивився, що там на медальйоні, але не роз-

гледів. Раз мені здалося, що голуби, вдруге подивився — ні, то не голуби, то курчата.

— Ваш приятель практичніший од вас! — наспівував суб'єкт з бритвою, поліруючи мені праву щоку. — Ви бачите? Він скинув піджак і сидить собі спокійнісінько. А ви... Он який упертий!

Що я йому скажу? Не стану ж розповідати, що мені аж ніяк не можна скинути піджак, хоч би я й розтанув від спеки. Не тому, що я цього не хочу, я знаю, як мені жарко, а все через мого «приятеля», який тим часом сидить спокійний, наче ягнятко, і гортає ілюстровані журнали, чекаючи своєї черги голитися... Бо якщо цей мій «приятель» у якусь мить надумає чкурнути до виходу, мені доведеться вихопити пістолет. А пістолет у мене в піджаку, у лівій внутрішній кишені...

Якби я взявся все це йому розтлумачувати, він би, напевне, мене зрозумів. Але цього не можна було робити. Отож я дозволив йому співати про мій піджак, поки не набридне.

Коли ми вдвох зайшли до перукарні «Ширість», усі чотири крісла були зайняті. Ми нерішуче зупинилися. Лишитися? Піти в інше місце? Тим часом звільняється крісло, перше праворуч. Суб'єкт з бритвою, щось жуючи, — я ще не знав, що то була м'ята, якби знав, пішов би геть одразу, — запитально подивився на мене.

— Хто з панів сяде перший? — спитав він. — Ви чи ваш приятель? Пішов я.

Сидячи, мов прикутий до крісла, я, звичайно, весь час стежив за *тим* у дзеркалі, яке займало цілу стіну. Я бачив його найнепомітніші рухи, вираз обличчя, очей, навіть відтінки виразу. Загалом, принаймні поки що, нічого підозрілого. Сидячи перед низьким овальним столиком у глибини перукарні, він гортав якісь журнали, що там були, іноді закурював — ні, закурював, мабуть, надто часто, частіше, ніж звичайно, — не уважно дивився на вулицю, на бульвар Ветеранів. Не уважно?

Двічі погладив кішку з перукарні, що крутилася біля нього. Спершу погладив тильним боком долоні, і кішка перекинулась догори лапами. Тоді, можливо, смикнув її за вуса — кішка пирснула на нього. Піджак він безтурботно кинув на сусідній стілець. Начебто нічого підозрілого. Але чи міг я бути певним на сто процентів? А що, як у нього на думці одне: втекти від мене? Вибрати зручний момент і кинутися до виходу, вислизнути, як живе срібло, крізь прочинені двері й змішатися з натовпом, розчинитись у людській масі, що заповнює тротуари бульвару Ветеранів. У мене не було ніяких гарантій, що він такого не замишляв. Отож мені лишалось єдине, і саме це я робив: ні на секунду не спускав з ока його відображення у дзеркалі.

— Ця спека паралізує мене! — бурчав суб'єкт з бритвою. І розстебнув четвертий і п'ятий гудзики. Потім рукою, на якій було трохи піни, потер собі груди й живіт до пупа. А може, й пуп.

— Справді, — озвався я. — У вашому місті страшенна спека.

Навіщо я, дурень, це сказав? Тільки дав йому привід розводити далі свої теревені.

— У нашому місті! — повторив він. — Отже, ви нетутешній?

«Ні», — відповів я очима.

— І ви, і ваш приятель?

«Так», — відповів я очима.

— І що вас привело до нашого міста? Бізнес?

«Так», — відповів я очима.

— Який?

Від нього годі відчепитися.

— Комівояжер, — сказав я. — У відрядженні.

— Комі? — вигукнув він, наче почув щось сенсаційне, як-от командир космічного корабля або приборкувач звірів.

— Вам це здається дивним? — спитав я.

— Ні, просто дуже мило. — І махнув рукою, наче ловив метелика. — Знаєте, колись і я мріяв стати комівояжером. Але зробився перукарем.

— Ет, не сумуйте! В житті ніколи не буває пізно!

— О, ви мене окрилюєте! — сказав він і знову зробив отой рух, ніби танцював, чи ловив метелика, чи щось таке. — Я дуже радий, що у нас майже однакові вподобання.

— О ні! — перебив його я, наляканий тим витанцюванням. — Ви, мабуть, перебільшуєте.

— А що саме ви рекламуєте?

Тієї хвилини, сам не знаю чому, мені спала на думку справа «Туалетний папір».

— Туалетний папір.

— О-о... — мовив він розчаровано.

— Предмет першої необхідності! — урочисто провадив я, щоб трохи його помучити. — Туалетний папір становить фундамент цивілізованого суспільства!..

— Гаразд, облишмо вашу рекламу, — урвав він мене. — Скажіть краще, що ви збираєтеся робити з вашим піджаком? Скинете його на решті чи ні?

Я подав йому знак нахилитися. Він нахилився.

— Я вам відкрию, у чому справа! — по-змовницькому прошепотів я. — У лівій внутрішній кишені піджака у мене пістолет. Невеличкий, отакий завбільшки. І він може мені раптом знадобитися! Ви мене розумієте?

— Я розумію, що ви кепкуєте з мене! — невдоволено сказав він, начебто я його образив.

Так я нарешті здобув спокій, спекався цього суб'єкта з бритвою та його балачок. Але натомість до мене причепилася муха, бридка жовто-зелена муха, яка сідала то на мою праву щоку, то на ліву й ласувала піною. Я підняв руку, щоб прогнати її, і тоді побачив у дзеркалі, що він дивиться на мене з-за «Ілюстрованої неділі», вдаючи, ніби не дивиться. Якраз тієї миті, тієї секунди, коли я підняв руку, він поглянув на мене. Отже, й він за мною стежив, удаючи, ніби заглибився в журнали! Це здалося мені вартим уваги. Мабуть, він готував мені якусь несподіванку. Я не відчув ні найменшої тривоги, не показав, що помітив його погляд. Але ще збільшив пильність. Та хоч я й зберігав зовнішній спокій, проте не міг не посміхнутися на думку, що зчинилося б у затишній і дуже респектабельній «Щирості», якби мій «приятель» зненацька чкурнув до виходу, а я за ним — із серветкою на шиї, з наміленою щокою і з пістолетом у руці.

Щойно поголені, ми вийшли із «Щирості» і постояли на тротуарі. Не перед самими дверима, а трохи праворуч.

Агресивне полудневе сонце засліпило нам очі. Ми відвикли від сонячного світла, поки сиділи в перукарні. Там спустилися штори, і це незвично палюче вересневе сонце, що лютувало надворі, проникало до зали, наче крізь фільтр, перетворюючись на м'яке ніжне сяйво.

— У тебе трохи крові на шрамі,— сказав я йому. — Під вухом.

— Справді? Я й не помітив, що він мене порізав.

Він доторкнувся до шраму пальцем. Дуже обережно.

— Мабуть, він і сам не помітив, як тебе порізав. За його базіканням де йому помітити!

Він мені пояснив, що шрам дуже чутливий і боїться найменшої подряпини.

— На щастя, в мене добра кров, — додав він. — Скипається одразу. Ніколи не було кровотечі.

— Усе це дуже цікаво. Але вернімося до теми: прогулянка по місту. В нашому розпорядженні година.

Він подивився на мене і зауважив:

— Не ціла година. Мінус двадцять хвилин, які ми витратили на гоління.

— Ні, я не жартую. Наша прогулянка починається тільки тепер. Маємо п'ять хвилин на третю. Отже, звільнення до п'яти на четверту. Здається, це йому сподобалося.

— Тим краще, — сказав він. — То почнемо?

— Хвилинку. Почнемо, але з чого? Ти можеш запропонувати щось конкретне? Куди ти думаєш піти?

— Не можу я над цим думати. Та й міста добре не знаю. Практично зовсім не знаю. Був у ньому лише тричі, та й то давно і недовго. Проїздом.

Тоді я запропонував піти будь-куди.

— Гадаю, це найкраще вирішення проблеми,— додав я. — Ходімо, куди нас виведе вулиця. Віддамося вуличному рухові. Наче ми на морі й покладаємось на течію.

— Чудово!— зрадів він. — Мені дуже подобається ваша ідея. Прогулянка без програми. Чудово! Це так цікаво — іти навмання! Мене приваблює невідомість.

— Гаразд. Я теж не знаю міста на сто процентів. Хоча колись тут бував.

«Ширість» містилася в будинку № 115 на бульварі Ветеранів. Ми рушили в напрямку зменшення номерів — до центру міста.

Ішли ми не поспішаючи. Не було потреби поспішати. Рух усе посилювався. Надвечір настане година пік.

Я ішов ліворуч, він — праворуч. Що ж ми робили? Багато й нічого. Те, що роблять на прогулянці в місті. Коли немає турбот, немає ніяких нагальних справ.

Ми розглядали вітрини. Іноді дивились на те, що справді привертало нашу увагу, а то й зупинялися перед найбільш розцяцькованими вітринами, наприклад, жіночих капелюшків або галантерейних виробів. Стоячи перед вітриною, прислухалися до розмов, висловлювали й свою думку. Побачивши жіночий капелюх, прикрашений кольоровим пір'ям, зі схожим на великого птаха наголовком, я сказав: «Феноменально! Саме для карнавалу!» — і він погодився: «Атож, хто його надіне, напевне одержить перший приз за ексцентричний вигляд».

Ішли ми дуже повільно. Прогулянка задля прогулянки, без програми й певної мети.

Немає сенсу описувати, якими вулицями ми пройшли, де саме зупинялися, що саме казали. Не дійшовши до початку бульвару Ветеранів, ми звернули ліворуч, на бульвар Акацій. Потім перейшли Теат-

ральну площу і вийшли на бульвар — не пам'ятаю, чи не звернув тоді уваги, на який саме. Попетляли якимись вуличками — і раптом знову опинились на бульварі Ветеранів, десь біля номера п'ятдесят п'ятого чи п'ятдесят сьомого, і рушили далі в напрямку до будинку номер один.

Ні, ми не мовчали. Розмовляли весь час, навіть коли не стояли перед вітриною і не обговорювали кумедних жіночих капелюшків або чогось іншого. На різні теми. То про дівчину, що йшла назустріч і справила на нас враження, то про який-небудь фільм.

Ми згаяли майже півгодини, поки дісталися до рогу бульвару Ветеранів і бульвару Тріумфів, — то був уже центр міста. Там ми простояли досить довго, близько десяти хвилин, бо поблизу зіткнулись автобус і таксі, а це зібрало багато глядачів. Ми також підійшли і спостерігали сварку між двома водіями. Справа ще не посунулася далі обміну компліментами, але події потроху розгортались, і водії напевно вчепилися б один в одного, якби не втрутилася поліція. За таких обставин завжди у критичний момент з'являється поліція і псує глядачам розвагу.

Проте глядачі — і ми двоє в тому числі — не поспішали розійтися, аж поки не втрутився ще один поліцай.

Що довше ми гуляли, то більше зігрівалася між нами атмосфера; звичайно, не так уже щоб дуже, але наша прогулянка потроху втрачала офіційний характер, який мала спочатку, і ставала все інтимнішою. Головний поштовх до цього дала розмова, що її завжди ведуть двоє чоловіків, коли прогулюються по місту: про жінок.

На Університетській площі ми зупинилися біля кіоска, з боку бульвару Тріумфів. Він хотів купити сигарет. Там я нарешті побачив іншого агента, десь метрів за двадцять. Він стояв біля вітрини і вдавав, ніби цікавиться нею.

— Панове, на мій превеликий жаль я мушу покинути ваше товариство! — сказав Менеджер таким тоном, наче виголошував промову на багатолюдних зборах. — Адже далі мені ніяк не можна затримуватись. Ні секунди!

І одним духом вихилив свій сік. Так поспішав, що трохи розлив на піллогу.

— Завжди зі мною таке! Коли нема в руці керма або револьвера, рука тремтить, як у паркінсоніка. Ну, та ви ж мені пробачите!

Він витер хусточкою піт, який заливав йому обличчя, а надто шию, переступив через розлитий сік і відчинив двері.

— Краше ти зателефонуй шефові, — сказав йому слідчий. — Не варто дзвонити звідси. Адже розмовляти доведеться через комутатор готелю, а їм не треба знати, що ми із служби безпеки.

— Гаразд! Я подзвоню з будки і повідомлю його, що ми взяли номер у «Великому Національному». А зараз — повний уперед! Знайду майстерню, доставимо машину, побачимо, що там за халепа з карбюратором. Я тобі зателефоную з майстерні, коли домовлюся про ремонт. От морока! І чом я не сказав «пара» замість «не пара»? Сидів би оце тихо й спокійно в номері і не гасав би по спеці, не мучився з карбюратором. Та всім іншим. Тобі пощастило!

І вийшов у коридор так енергійно, що налетів би на хлопця з бару

і вбив би в нього з рук тацю з напоями, якби той саме проходив повз номер 717. Але нічого такого не сталося, навіть навпаки: зачинивши за собою двері, Менеджер наче раптом утратив весь свій запал і поволі рушив до ліфта. А посеред коридору став і задивився на рослину у вазоні. То був якийсь кактус.

Зрештою Менеджер таки дійшов до ліфта і став терпляче чекати, коли він звільниться. Весь час зайнято. Чекав хвилин п'ять, а то й більше. В іншому випадку він би розлютився або й спустився пішки, щоб не чекати. А тепер не виявив і найменшого роздратування. Залишився спокійний навіть тоді, коли на четвертому поверсі до ліфта зайшла пані, напахчена такими міцними й екзотичними парфумами, що в маленькій кабінці не стало чим дихати.

Так само неквапливо він перейшов просторий хол «Великого Національного», вийшов на вулицю, купив сигарети в кіоску на розі і рушив через дорогу до бару «Шість пальців», що був якраз напроти готелю. Якщо сісти за столиком біля широкого вікна бару й дивитися на «Великий Національний», то можна повністю контролювати, хто входить до готелю і хто виходить.

Менеджер не пішов у глибину зали. Він попрямував до столика в кутку, біля широкого вікна, де якийсь чоловік уже пив томатний сік і читав «Хроніку» — одну з двох вечірніх газет, що виходили в місті. Друга називалася «Вечірні новини». Менеджер підсунув стільця і, не кажучи й слова, усівся поряд з тим чоловіком.

— Подайте-но чогось випити! — сказав він офіціантові, що заговорився з двома панями за сусіднім столиком і не звертав найменшої уваги на нового відвідувача.

— Чого бажаєте? — спитав офіціант, не рушаючи з місця і явно невдоволений, що його перебили.

— Щось випити. Принесіть, мабуть, коньяк. Подвійний.

Чоловік з томатним соком нахилився і сказав йому:

— Коли вже ти замовив подвійний коньяк, то лишається тільки попросити чорний олівець, витягти папір із сигаретної пачки і намалювати два маленькі кола.

Менеджер голосно засміявся.

— Ні, це не кафе «Спорт», і не чіпляйся!

— Які новини? Порядок?

— Порядок!

— Ну, розповідай нарешті! Я тут мало не здурів, чекаючи. Вже півтори години, як сиджу коло цього вікна і весь час п'ю томатний сік. Тільки зараз вирішив трохи перепочити, щоб не так часто бігати в туалет. Та й ділу воно шкодить...

— Та певно. Коли маєш стежити, не годиться, хай йому чорт, що хвилини туди бігати.

Офіціант приніс коньяк і зі стуком поставив келишок.

— Ну, розповідай! — сказав той чоловік Менеджерові.

— Чекай! Ось ковтну трохи і все тобі розповім. Увесь графік.

Тепер у мене звільнення до п'ятої ранку, і я можу пити навіть алкогольні напої, не самий тільки апельсиновий сік, що я пив кілька хвилин тому, або томатний сік...

— Ну, то пий, що тобі заманеться! Коньяк — то й коньяк. А от мені не можна, я зараз на службі. Знаєш, я дістався сюди задовго до призначеного часу. Казав же тобі, що вже півтори години сиджу в цих «Шести пальцях». Дорогою забувся і йшов на ста тридцяти.

— Ми їхали зі швидкістю сто десять. Могли б розвинути і сто

тридцять або й сто сорок, але, як знаєш, сто десять призначив шеф і не можна було перевищувати. На двісті чотирнадцятому кілометрі ми мали бути хвилина в хвилину, з хронометричною точністю.

— А ти помітив, як я вас випередив відразу після перехрестя з Національною-сорок?

— Звісно, помітив. Тобто впізнав машину, а вже потім — тебе. Мало не послав тебе куди далі, коли ти нас трохи не зачепив. Якби я не взяв ліворуч, ми б зіткнулися. Ну, поки що все йде як по маслу. Про слідчого нема чого й казати. Ас!

— Добре грає, еге?

— Кажу ж тобі, ас! Він з ним так м'яко, наче нічого не відбувається. Де тому вгадати, що це вистава!

— Отже, закрутилося?

— Ще й як!

— То будемо чекати продовження. Ти двічі подзвониш, потім вони вийдуть на прогулянку, а тоді вже й я увіду в танець.

— Атож, вийдеш на сцену й ти. Щоправда, роль у тебе німа.

— Але не в мого пістолета, якщо трапиться нагода.

— Одне слово, поки що працюємо, як годинник. Хоча в дорозі таки сталася одна несподіванка. Трохи не влипли.

— Що там сталося?

— Коли я зупинив машину на двісті чотирнадцятому Національній-сорок і нібито почав шукати несправність у моторі, а потім оголосив, що зіпсувався карбюратор, з'являється автоінспектор. На мотоциклі. Дуб. За кілометр видно, який то дуб. «Що тут таке?» — питає, підозріливо дивлячись на нас, і витягує блокнот записати порушення. «Карбюратор, ми сіли на карбюраторі», — кажу йому. Дурень хіба вторпає? Ступає крок уперед, щоб самому подивитися мотор. У мене мало серце не луснуло. Двісті ударів на хвилину. Ми переглянулися зі слідчим, і він теж похолов. Звичайно, якби ми сказали, що ми із служби безпеки, якби показали йому посвідчення, то ледве побачивши жовті обкладинки, він би зомлів. І попросив би пробачення. Але хіба ми могли на таке зважитися? Хлопець із кафе «Спорт» не зводить з нас очей. Він би одразу зрозумів, що пошкодження в моторі — це вистава! А якби ми не дозволили автоінспекторові подивитися машину, це була б катастрофа. На щастя, ми врятувалися в останню мить. Радіотелефоном його викликали на триста п'ятий кілометр, де сталося зіткнення, і йому довелося, явно незадоволеному, нас покинути.

— Мало не катастрофа! І з нічого. Хіба передбачиш таку несподіванку!

— Зрештою, найголовніше, що катастрофи ми уникли. Все поки що йде чудово, сподіваюся, що так ітиме й до кінця. Я їх залишив у сімсот сімнадцятому номері. Ми замовили три пляшки апельсинового соку, і я так квапився нібито шукати майстерню, що навіть розлив свій сік. Навмисне. Імпровізація! Тепер вони мають грати в шахи. Якщо наш хлопець уміє грати і має настрої. Може, й не має. Якщо не грають у шахи, то розмовляють. Про погоду або природу. Слідчий чекає від мене дзвінка — першого, — вважається, що з майстерні. Так, уже пора й подзвонити.

Другий узяв свою склянку — томатного соку було там трохи менше половини, — підняв, наче збираючись випити, і зразу поставив на стіл. Навіть не пригубив.

— Критичний момент, — сказав він, звертаючись наче не до Меджера, а в простір, — настане, коли слідчий запропонує йому прогу-

лянку по місту. Будемо сподіватися, що наш хлопець не скаже «ні». Але не виключено й таке! Або здогадається, що ми на нього ставимо пастку,— це навряд,— або просто не матиме настрою гуляти.

Менеджер посміхнувся.

— Непоганий коньяк! — сказав він, зробивши ще два ковтки. — Що тобі сказати? Я цілком покладаюсь на слідчого. Побачив би ти, як він монтує справу! Акуратно так, просто й природно.

— Цікаво все-таки, чим закінчиться справа «Кафе «Спорт»?

Менеджер припинив обговорення. Підвівся й попрямував до телефону, праворуч від туалету. Вентилятор старої моделі гуркотів, наче верстат.

— Це Менеджер! — сказав він у трубку. — Я в майстерні і дзвоню тобі, як ми умовилися. Незабаром ми вирушимо, щоб притягти сюди нашу машину. Коли повернемось, я зателефоную і розповім тобі всі подробиці про ремонт. Що за грюкіт? Ти мене дивуєш! Це ж ремонтна майстерня, а не клініка з табличками «Додержуйте тиші!»

Подзвонивши, він повернувся на місце.

— Усе йде добре! — сказав він. — Вони грають у шахи.

— Що він тобі ще сказав?

— Ще? Та була комедія, коли він спитав, що тут за грюкіт, нічого, мовляв, не чути. Бач який збіг, вентилятор біля телефону гуркоче, ніби верстат. Наш хлопець, який, звісно, сидить недалеко від слідчого, почув, мабуть, шум і тепер не має жодного сумніву, що я в майстерні. Почекаємо ще півгодини, і я подзвоню вдруге. А тим часом, думаю, можна ще хильнути коньяку.

— Я затримаюся недовго, хвилин десять, ну чверть години, — сказав нам шеф, коли з фотолабораторії повідомили, що мікрофільми — які мікрофільми? — проявлено і він може їх подивитися.

Поки шеф був відсутній, Менеджер і я лишалися в його кабінеті. — він не дозволив нам піти. Мушу признатися, що справа «Кафе «Спорт» неабияк мене зацікавила.

Чверть години подвоїлась і майже потроїлась. Мабуть, ті мікрофільми справді виявилися дуже цікавими! Нарешті він відчинив двері — так рвучко, наче хотів надолужити хоч кілька секунд запізнення. Входячи, він спіткнувся.

— Який дідько мені наврочив сьогодні! — пробурчав шеф. — Усе спотикаюся. То на чому ми зупинилися?

— На поромі, — підхопився Менеджер. — Коли нас урвали, ви казали нам, що вже повідомили хлопця з кафе «Спорт», що його переводять до Центру. Конкретно, ми повинні вирушити вранці машиною служби безпеки і переправитися поромом об одинадцятій десять, щоб у той таки день дістатися в столицю.

Я побачив, як шеф посміхається. І дивиться на нас поверх окулярів, можливо, фальшивих. Він спустив їх майже на кінчик носа.

— Так, саме це я сказав нашому хлопцеві. Але вам я скажу ще де-що: ви вирушите вранці о сьомій годині з метою дістатися пополудні до столиці, у Центр, але ви туди не дістанетесь.

Ми здивовано поглянули на нього.

— Усе дуже просто! — провадив він. — Ви не дістанетесь пополудні до Центру, бо спізнитесь на пором. На двісті чотирнадцятому кілометрі Національної-сорок ваша машина зламається. Відмовить карбюратор. Ось що передбачає План.

Він підійшов до столу, пошукав якісь папери, потім зняв трубку, наче збирався набрати номер. Але не подзвонив, а тільки розкрутив шнур, який зав'язався вузлом.

— Про План ви довідаєтеся трохи згодом, причому в усіх подробицях. Можете задавати запитання, коли щось буде незрозуміло. Але спершу я трохи уточню те, що розповів вам до перерви: другий із кафе «Спорт», той, що на фотографії, був також схоплений, як я вам уже казав, але з маленькою різницею: неживий.

Неможливо! Мене так приголомшила ця несподіванка, що я забув про сигарету в роті, і вона мене обпекла. З того, як нам досі шеф розповідав про справу «Кафе «Спорт», годі було припустити таку можливість — не лише мені, а й кому завгодно.

— А тепер я викладу події по порядку, як вони відбувалися. Коли заарештували одного, два агенти пішли за другим, тим, що на фотографії. Не було певності, що хлопець із подвійним коньяком — це саме той, з ким мав зустрітися перший. А що, коли їхня коротка зустріч, тобто коли один наступив другому на ногу й вони обмінялися парою слів, — коли ця зустріч не мала зашифрованого значення і була цілком випадковою? Можливо, запідозрений з фотографії шукав контакту не з тим, кого ми заарештували, а з кимось іншим, невідомим для нас. Отож два агенти дозволили йому вийти з кафе «Спорт». Він звернув ліворуч, на бульвар Незалежності. Ішов не поспішаючи, потім зупинився біля переходу на вулицю Національної бібліотеки. Перед світлофором. Постояв там дві-три хвилини, хоча за той час двічі давали зелене світло і він міг, якби хотів, перейти. Це також підозріло! Чому він не перейшов одразу? Чого він чекав? Кого він чекав? Агенти дали йому змогу постояти біля світлофора — ану ж як у цьому місці до нього підійде хтось третій, що має з ним зустрітися? На кого він чекав? На чоловіка з подвійним коньяком, що вийшов би з кав'ярні і зустрівся з ним удруге, якби не був заарештований? Чи, може, на когось іншого? Нарешті він рушив далі бульваром Незалежності, тепер уже швидкою ходою. Агенти наздогнали його і, не зупиняючись, затисли між собою. Наказали йому йти з ними. Дивно, що він не виявив ніяких емоцій, наче підкорився своїй долі. Сказав тільки: «Гаразд», — і більше нічого. Не пройшли вони й десяти метрів у напрямку до машини, що стояла трохи далі, як затриманий побіг. Наші агенти не стояли, склавши руки. Вони погнались за ним і кричали, щоб зупинився, бо стрілятимуть. Він не послухався й побіг ще швидше. Тоді один з них вистрелив, цілячись в ноги. Але в цей момент утікач спіткнувся. Щось там було таке на тротуарі, може, якийсь камінь, не знаю, що саме, та це й не має значення. Він заточився, мало не зламавшись у колінах, і куля — єдина куля — влучила йому не в ноги, а вище. Настільки вище, що він упав мертвий на тротуар перед кінотеатром «Зоря».

— Несчастливий випадок, — сказав я.

— Несчастливий випадок для служби безпеки! — уточнив він, наче я мав на увазі щось інше. — Неправний несчастливий випадок! А найгірше, що в нього нічогосінько не знайшли. Ні в кишенях, ні в підшвах або підборах. Не було при ньому ані посвідчення, ані чогось іншого, що допомогло б установити його особу.

— Тобто ми не знаємо, хто він? — спитав Менеджер.

Шеф відповів очима: ні. І вів далі:

— Не треба, думаю, вам пояснювати, що я не сповістив про його смерть другого затриманого з кафе «Спорт». Навпаки, я навів йому враження, певність, що його співучасника заарештовано і що ми весь

час його допитуємо. А ще я зауважив, наче випадково, ніби з допиту другого випливають дуже цікаві дані. Він вислухав це повідомлення без емоцій і спитав, які ж дані. «І взагалі, йдеться не про мого співучасника», — мовив він ще раз. Я не став розтягувати цю розмову і лише сказав: «Тільки-но його допитають окремо, я накажу привести вас обох до мого кабінету і влаштую вам очну ставку». Він не виявив ніякого хвилювання. «Саме цього я й прошу, щоб ви влаштували мені з ним очну ставку», — сказав він.

— Ви його повідомили, що завтра ми доставимо його в Центр? — спитав я.

— Не поспішай! — урвав мене шеф. — Спершу розповім вам, як я починав допит. Я був скутий, тяжко скутий тим фактом, що один із двох більше не може дати мені найменшої інформації. До того ж його співучасник — бо для початку його слід розглядати як співучасника — заперечував, що має хоч якісь зв'язки з тим другим. Нічого не знайшлося під час домашнього обшуку, опитування сусідів і знайомих теж не дало наслідків. Тим часом я постійно тримав телефонний зв'язок із Центром. Яке рішення прийняти? Відпустити його на волю? Ні, це виключається. Допитати його не таким благородним методом, як дотепер? Звісно, можна було б чудово влаштувати новий допит з нових позицій. Тобто іншим методом, у іншій атмосфері. Але Центр відповів: ні. І дав мені директиву застосувати План. Тут я роблю відступ і повертаюся до нашого хлопця. Коли я про все домовився з Центром, то звелів привести його і сказав, що завтра ми переводимо його до Центру, в столицю. І що його співучасника ми вже туди відправили без будь-якої затримки, згідно з вказівкою Центру. Отже, наступний допит відбудеться там. І знову він повівся спокійно. «Нема ніякого сенсу мене мучити, з цього нічого не вийде». — тільки й сказав. На цьому закінчуються мої безпосередні, особисті контакти з хлопцем із кафе «Спорт». Затриманого відвели до «чекальні», і, як мене повідомили тепер, коли я повертався з фотолабораторії, він ходить від стіни до стіни й безперервно курить. За ним стежать і фотографують усі його рухи крізь фальшиву фотографію на стіні.

— Мені не терпиться почути про План, — сказав Менеджер.

— План — це витвір Центру. Хто його автор, не знаю. Може, навіть електронний мозок, а може, це плід колективної творчості. Я знаю тільки те, що це План геніальний за своїм задумом, винятковий за довершеністю. Це досконалий План. Атож, це його найточніша характеристика.

Він пішов і сів у крісло за столом. Трохи помовчав із сигаревою в роті, потім провадив:

— А тепер я знову зроблю відступ. Багато зигзагів, але інакше, мабуть, не можна. Бо нам треба побачити ясно, з усією повнотою той простір, у якому він рухатиметься, в якому будемо рухати його ми та План. Розгляньмо, які в нас є дані, чи слухно вирішив Центр застосувати в цьому конкретному випадку План. Передусім маємо лист, якого я одержав уранці від невідомого інформатора. Ви це знаєте. Поки що неможливо вирішити, чи цей лист обґрунтований, чи це жарт. Людина, фото якої ми маємо, справді прийшла до кафе «Спорт». Через нещасливий випадок вона не попала нам у руки живою. Припустімо, що цей — назвімо його «номер один» — був справді злочинцем. Але й у цьому випадку щодо номера другого я не можу бути певний. Є ймовірність, що його зустріч у кафе з першим була випадковою. Друга ймовірність — що вона не була випадковою, і тоді він саме той, з ким мав зустрі-

тися перший, тобто його співучасник. Але в нас немає проти нього конкретних даних. Не тільки конкретних, а й узагалі ніяких! Отакі справи. Без кінця відтягувати очну ставку не годиться. Він може запідозрити, що очної ставки нема з ким робити. Або що того другого не заарештовано, або що сталося те, що сталося насправді. Ніяких даних, повторюю, в нас немає. Можна звільнити його і потім тримати під систематичним наглядом. Чи допитати в інший спосіб. Застосувавши всі засоби, що є в нашому розпорядженні. Проте, якщо він хитрий, — а це не виключено, — то бачачи, що другий не з'являється, він зрозуміє, що в нас немає проти нього ніяких доказів, і чинитиме опір. Може, й не розколотися на жодному допиті, хоч би якому жорстокому. Поки й він не залишиться мертвим у наших руках після чергового допиту. Тоді знову наслідок — нуль. Бачите, скільки тут проблем і загадок. Отже, втручається Центр і дає вказівку застосувати План. План, який буде застосовано вперше, і саме в нас. Так, я давно знав про цей План. Ще минулого лютого начальників відділень служби безпеки скликали до столиці на спеціальні збори, познайомили з Планом і пояснили, як його застосовувати. І це вперше, повторюю і підкреслюю, План буде застосовано, випробувано на всі майбутні випадки. Честь для нас величезна, але велика й відповідальність. Я певен, ви мене розумієте! Я не знаю, хто автор чи автори Плану. Не виключено, що електронний мозок, здається, я це вже казав. Я дуже захопився Планом, що його саме ми маємо застосувати вперше і, може, тому весь час до нього повертаюсь. Не має значення. Те, що має значення, — це геніальність Плану. Я це кажу з абсолютною переконаністю! Завтра вранці ви вирушаєте на машині служби безпеки, щоб доставити затриманого в Центр у той-таки день — начебто в той-таки день. Я вже повідомив нашого хлопця, що його доставлять у Центр завтра ж. Він тепер спокійний. І буде спокійний, коли його виведуть у внутрішній двір до машини. Ви обоє абсолютно невідомі нашому хлопцеві. Ви уперше познайомитеся з ним уранці. Ти вдаватимеш, ніби ти просто агент, один з багатьох агентів служби безпеки, так само як і Менеджер. Зауваж! Це має велике значення! Він не повинен помітити, що ти не просто агент, як Менеджер, що ти — слідчий. Ти зватимеш Менеджера колегою; так само і Менеджер тебе. Дорогою ти вибереш момент і скажеш нашому хлопцеві, що ви домовилися між собою поділити кермо: тобто, до порома машину веде Менеджер, а від порома до столиці — ти. З моменту від'їзду ви обоє виявлятимете до нього те, що називається «дружніми намірами». Але уважно! Без перебільшень! Не জানадо, щоб не викликати в нього підозри. Усе мусить робитися природно, умотивовано. Будьте обачні. План ви повинні застосувати віртуозно. Увага до дрібниць! Якщо ми кинемо на План перший поквапливий погляд, він може здатися дивним, аж надто дивним. Навіть абсурдним. І саме в цьому його сила. Це наче удар, якого завдаєш зі спокійним обличчям у момент, коли противник цього не чекає. Такий несподіваний удар доконає його набагато певніше, ніж лобова атака. Отже, викладаю вам суть Плану.

Він підійшов до батареї опалення, майже пестливо провів по них рукою і повернувся до мене.

— Центр ваги лягає на тебе, — сказав він мені. — Спочатку ви обидва, Менеджер і ти, працюватимете разом для Плану. Помалу ви створите, як я вже казав, нехай і не зовсім дружню, але досить людську атмосферу. А потім ти залишишся з нашим хлопцем сам, і вся відповідальність буде на тобі. Згідно з Планом, ми піддаємо затриманого різким змінам температури. Конкретніше: цього чоловіка заарештували

несподівано, коли він пив коньяк у кафе «Спорт». Винний? Ні? Ми не можемо з певністю цього сказати. Одразу після арешту він потрапляє в службу безпеки. Це наче він різко перейшов від високої температури до низької. Об'єкт наче швидко заморожується. Тепер його мучить одне питання: «Що мені зроблять у Центрі?» Його переведення до Центру має бути — так передбачає План — несподіваним для нього підвищенням температури. Сердечна атмосфера, яку ви створите навколо нього, наче нічого й не сталося, зігріє його знову. А потім знову холод — коли, зрештою, він потрапить у столицю, у Центр. От на це ми й б'ємо. Так ніби ми беремо трубу і піддаємо її різким змінам температури — жар, холод, жар, холод. Труба кінець кінцем трісне. План переносить дослід з трубою на хлопця з кафе «Спорт». Наша труба — це заарештований. Ми створюємо для нього перегрів, а потім різко охолоджуємо. І чекаємо, коли наша труба, тобто заарештований, трісне. Отож, попавши завтра — тобто я хотів сказати післязавтра — в Центр, а може, й раніше, наш хлопець розколеться. На першому ж допиті в Центрі, а то й без допиту, із щілини, яка в ньому утворилася, витече інформація, що її ми досі не могли одержати в інший спосіб. Бо ж у наших руках нема ніяких доказів його провини, а другий з кафе «Спорт» через нещасливий випадок — нещасливий для служби безпеки, я це підкреслюю знову, — передчасно помер.

— Я відчуваю, як у мені План уже почав діяти. — сказав я. — Це грандіозно!

— Грандіозно! — погодився й Менеджер.

— Я дуже радий! — мовив шеф. — Не треба й казати, що в разі успіху Плану, це означатиме й безпосередній успіх для кожного з вас. Я думаю, ви мене розумієте. Служба безпеки вміє винагороджувати здібних і відданих нашої справі людей.

— Усе буде гаразд! — запевнив я його.

— Одна з головних передумов успіху Плану, може, й найголовніша, така: для того, щоб щось сталося, не повинно нічого статися.

Я подивився на нього запитливо.

— Це останнє я просив би вас пояснити.

Він не квапився відповідати. Дістав із шухляди зубочистку і, не затуляючись долонею, почав копирсатись у зубах. Мені стало неприємно. Якби це був не шеф, я зробив би йому зауваження.

— Це дуже просто, — провадив він із зубочисткою в роті, наче з сигаретою. — План треба виконувати обачно, я вам це й раніше казав. Ти гратимеш першу роль, і твоє завдання — якомога послабити напругу, створити невимушену атмосферу. Щодо успіху, то він прийде сам. Я певен. Якщо ти будеш уважний і уникнеш небезпеки номер один для Плану, тобто чогось надмірного. Все має робитися так, наче нічого не сталося. Тому я й казав тобі, що для успіху Плану найголовніше, щоб нічого не сталося. Нічого особливого. Якщо це тобі вдасться, ти забезпечиш успіх. План — це не шквал, не буря, що налітає, шарпає і зникає. Ні, це тихий тривалий дощик, який капає потихеньку і глибоко зволожує землю. І раптом, коли ти цього не чекаєш, відбувається зсув. Саме такий зсув ми викличемо в хлопця з кафе «Спорт». Щоб він у певний момент похитнувся, втратив рівновагу й заговорив. Це, звичайно, гра в карти, і ми не знаємо, що в нашого партнера на руках. Але в житті — і в нашій службі — треба ризикувати. Що вам ще сказати? Гадаю, я все виклав, принаймні основне. Отож дійте, скоряючись Планові, а в деталях — своєму натхненню. План — це основа. На цій основі й будуйте. Самі вирішуйте всякі технічні дрібниці, на-

приклад, як повідомити нашому хлопцеві, що нібито зіпсувався карбюратор, або що робити потім, де ходити в місті, де зупинитися... Ми замовили номер у готелі «Великий Національний», абсолютно секретно. Цей готель має наше довір'я. Номер зручний для даного випадку, на останньому поверсі, на сьомому. Номер сімсот сімнадцятий. Зрештою, всі подробиці ми невдовзі розглянемо й обговоримо. Вчотирьох. Так, учотирьох. Я, ви обидва і ще один агент, якого я теж залучу до справи і який, поки Менеджер буде нібито в ремонтній майстерні, ходитиме за тобою та хлопцем із кафе «Спорт» під час вашої прогулянки по місту. Під час цієї прогулянки ти виконуватимеш свою роль з усією можливою досконалістю. Удаватимеш, що ти теж людина і ніщо людське тобі не чуже, тобто гратимеш роль людини. Повторюю: обережно, без перебільшень, наче ти зустрівся з приятелем, і ви вийшли на прогулянку в місто. Не вигадуй нічого надмірного, незвичного. Ні в якому разі він не повинен запідозрити, що все це запрограмоване. Чим воно закінчиться, я не можу знати. Є імовірність, звичайно, що в якийсь момент він спробує втекти. Мені не треба тебе вчити, що робити в такому разі. Тебе весь час страхуватиме інший, який ітиме за вами непомітно, готовий втрутитися в разі потреби. Дивіться, щоб не сталося нещасливого випадку, як з його співучасником. Якщо не зможете уникнути стрілянини, цільте в ноги. Схопіть його пораненим. Висновок такий: хоч би що сталося, Планові забезпечений успіх! Чи то наш хлопець розколеться від різких температурних змін — тобто під впливом твого нібито дружнього ставлення розкриє рота під час прогулянки по місту, або пізніше, в Центрі, — чи спробує втекти, — усе це на нашу користь. Спробою втекти він дасть нам незаперечний доказ своєї причетності до справи. А тоді, хоч-не-хоч, йому доведеться викласти все. Тобто в будь-якому разі виграємо ми. Я вже казав, і завжди казатиму — це досконалий План.

— А чи не взяти нам по ще одному бутерброду?

Ми були якраз перед вітриною бутербродної, коли він зробив мені цю пропозицію.

— Чудова ідея! — відповів я.

Він пішов купувати, але я його випередив.

— Тобі з сиром чи з шинкою?

— З сиром. Але наступного разу платитиму я, — сказав він.

— Гаразд. Наступного разу частуєш ти.

На першому перехресті ми зупинилися перед червоним світлом. Поки стояли й чекали, я озирнувся і побачив, як наш третій щось бере в бутербродній. Навряд чи то був бутерброд. Тепер я заспокоївся, знаючи, що він поруч і в разі потреби я не буду сам один.

— Може, сядемо й вип'ємо чогось прохолодного, — сказав я. — У нашому розпорядженні ще десять хвилин від години, призначеної на прогулянку. Що скажеш?

— Гаразд. Після бутербродів, звичайно, захочеться пити, і я з радістю почаству вас охолодженим апельсиновим соком.

— Нехай і так! — посміхнувся я. — Пропозицію прийнято, тільки я візьму не апельсиновий сік, а охолоджену каву.

Через вулицю була ціла низка кав'ярень із столиками просто неба під барвистими парасольками. Парасольки рекламні — та чи та марка пива або апельсинового соку, леза, що витримують п'ятнадцять голінь, і таке інше.

Ми пішли і зайняли столик. У кафе «Поступ».

Цей апельсиновий сік без газу був аж надто охолоджений. Тільки-но він випив його в кафе «Поступ» — вихилив одним духом більш ніж півсклянки, — як відчув щось у горлі. «Хоч би не ангіна», — сказав про себе. Потім подумав, що безглуздо боятися ангіни, коли його пригода заходить у глибоку і повну безвихідь. І яким темпом! Завтра вранці він буде в столиці. Як він вистоїть проти тих людоджерів, що чату-ють на нього в Центрі?

Умостившись у напрочуд зручному брезентовому кріселку, він дивився, як слідчий помалу п'є через соломинку свою охолоджену каву. Потім махнув рукою, проганяючи муху, яка, стартувавши з носа слідчого, прилетіла до нього. І примружив праве око. Ще з дитинства, коли він замислювався, зосереджувався, то робив такий рух. Тобто цілком автоматично — тик — у нього примружувалося праве око.

Після обіймів на підлозі він пішов до дзеркала одягатися. В іншому кутку вона, також зім'ята у двобої, намагалася застебнути ліфчик.

— Чого ти уткнувся в дзеркало? — спитала його.

— Мій шрам під вухом... там кров. Небагато, але помітно. Здається, це чийсь зубки. Дуже гострі, безжальні зубки.

Вона йому нічого не сказала. Тільки засміялася, наче полоскала горло, а тоді ввімкнула настільну лампу. Кімната була на першому поверсі, і вікно — єдине — виходило на вулицю. Та вони заслонили його шторою. Інакше перший же перехожий обікрав би їх і очима, й вухами.

Вона взяла панчохоу — другу, одну вона вже натягла — й подивилася проти світла.

— Катастрофа! — сказала скрушно. — Спустилося не менш як десять петельок. А скажи-но, любий, ти чого вкусив мене? Отже, це моє право — також укусити тебе куди хочу. Ще подякуй, що я вкусила тебе тільки біля вуха. Тепер ми зрівняли рахунок!

Потім вони умовлялися, коли зустрінуться. Це була її ідея — побачитися ще раз того самого дня. Звичайно, він захоплено вітав цю ідею. Тобто: ввечері мала повторитися чудова вистава, прем'єра якої відбулася щойно, між третьою і п'ятою годинами.

— А зараз ти куди? — спитав він її.

— До кравчині. У мене примірка осіннього костюма. Першого на цей сезон. Пам'ятаєш, оте зелене з коричневим, що ми вибирали разом минулого тижня. А ти куди?

— Куди мені? До понеділка конкретних справ у мене ніяких, я у відпустці. Отже, просто пройдуся. Позазираю у вітрини, на кіноафіші... Я ще не знаю, куди піду. Знаю тільки те, що мені треба прогулятися, отямитися після шторму.

Вони переглянулися, як змовники.

— То о котрій годині ми зустрінемося? У кравчині я затримаюся на годину-півтори. О пів на сьому або за чверть до сьомої я, напевне, звільнюся. Скажімо, о сьомій рівно. Можемо зустрітися?

— Гаразд. На поштамті?

— Чому б ні?

— Домовились! О сьомій годині на поштамті перед віконечком

«Міжнародні рекомендовані». Трохи змінимо місце. Щоб не шоразу перед «Бандеролями».

Вона вийшла перша. Він підійшов до вікна, трохи відхилив штору — побачив, що протерлася в кількох місцях, треба підлатати, — і ви- зирнув. Вона якраз переходила вулицю Хризантем по діагоналі, потім звернула праворуч на другому перехресті. Ні не на другому — на тре- тьому.

Незабаром він також вийшов і одразу попрямував до кафе «Спорт». До сьомої, коли вони мали зустрітися на поштамті, у нього таки була одна справа. Дуже конкретна і дуже секретна.

Найпростіше було б сісти за один із столиків біля входу. Але ін- струкція була недвозначна: сісти за столик у глибині зали, біля вели- кого дзеркала, і виставити праву ногу. Так, щоб хтось, йому невідомий, міг, проходячи мимо, перечепитися об ту ногу.

Усе якнайкраще. Є вільні столики в глибині зали, і біля дзеркала. Повно людей у кав'ярні буває тільки після восьмої.

Він сидів і чекав. Згідно з інструкцією: сісти й чекати. Хоча ін- струкція цим не вичерпувалася: він мав замовити подвійний коньяк, витягти папір із сигаретної пачки і малювати. Що завгодно. Той другий мав з'явитися між шостою п'ятнадцять і шостою тридцять.

Ні, той другий був йому незнайомий. І він так само був незнайо- мий тому. Але існувало багато ознак, щоб вони впізнали один одного: столик у глибині зали, біля дзеркала, виставлена права нога, подвій- ний коньяк, малюнок на цигарковому папері, і — головне — діалог. Ді- алог-пароль, що мав відбутися між ними, коли той другий ніби випад- ково наступить йому на ногу.

Він вивчив той діалог напам'ять. Коли другий відповідатиме як належить, слово в слово, тоді це той, кого він чекає.

Він має почекати, поки той вийде з кафе «Спорт», щоб звернути ліворуч і бульваром Незалежності підійти до перехрестя з вулицею Національної бібліотеки. На переході, перед світлофором, той другий має постояти і почекати його. Тим часом він розрахується за подвій- ний коньяк, у свою чергу вийде з кав'ярні і поволі рушить у тому ж напрямку. Так вони знов опиняться поруч. Разом перейдуть вулицю, вдаючи, ніби між ними нічого немає, і за цей час той другий має про- шепотіти йому час і місце завтрашньої зустрічі керівників підпільної організації, дуже важливої зустрічі, давно планованої в суворій кон- спірації. Одразу по переході вони так само непомітно розійдуться. І він швидко піде на поштамт, до віконця «Міжнародні рекомендовані».

О шостій двадцять він почав думати, що зустріч не відбудеться. Що той другий не прийде. Мало що може бути. Скажімо, раптом ви- никла якась небезпека. Якщо того не буде до пів на сьому, то за хви- лину він може підвестися й піти собі. Організація знайде спосіб спові- стити його про дальші дії. Та поки що рано про це думати. У того другого в резерві ще десять хвилин.

Раптом він відчув, що йому наступили на праву ногу. Був певен, що це той, кого він чекає. Але впізнати один одного вони мали точно за інструкцією. Основним елементом був діалог.

— Ви наступили мені на ногу, пане! — обурено сказав він.

Той подивився на нього, наче не знав, як виправдатися.

— Я? — спитав він.

Поки що все правильно. Це «я» було першим словом, яке мав ска- зати той другий.

— Так, ви! Ви наступили мені на праву ногу...

— Пробачте! — перебив той. — Ви знаєте, я короткозорий, три діоптрії. А останнім часом...

Далі він уже не слухав. Це був не той, на кого він чекав.

Шоста двадцять п'ять, час ще є! Чи з'явиться він з вулиці, чи він уже в кафе «Спорт»? Може, й так. Може, сидить уже за столиком і виявить свою присутність у хвилину, яка здасться йому слушною.

З удаваною неуважністю він окинув поглядом залу. Може, це один з трьох юнаків, що обговорюють фільм «Красуня ночі». Чому б ні? Він може бути й не сам у кафе «Спорт», а в компанії. А може, це хтось з отих одинаків. Цілком імовірно. Чи може один із двох комерсантів, що ведуть нескінченну розмову про ціни на кулінарний жир, і жестикулюють, і пишуть та щось закреслюють у засмальцьованих блокнотах? У такому разі вся їхня розмова про ціни на кулінарний жир — просто камуфляж. Міг ним бути навіть один з двох старих, які нишком — удавано — розглядали фотографії.

6.29 за годинником кафе «Спорт». 6.31 за його власним. Він не був певен, котрий з двох показує правильно. Збільшилася ймовірність, що той другий узагалі не прийде. Може, з ним сталося щось несподіване. А може, сидячи вже у кав'ярні, він помітив, що в залі влаштували засідку агенти служби безпеки, і не хоче викрити себе.

У цю мить хтось вийшов з туалету — він не так побачив це, як відчув, — і лишив двері непричинені. Знервований марним чеканням, він уже хотів був зробити тому зауваження, але змінив думку і не сказав нічого. Той, хто вийшов з туалету, рушив проходом між столиками і, проминаючи його, наступив йому на праву ногу. Він аж зойкнув від болю.

— Ви наступили мені на ногу, пане! — сказав він тому, і думка почала напружено працювати.

— Я? — спитав високий чоловік років сорока, з невиразним обличчям, в окулярах.

— Так, ви! Ви наступили мені на праву ногу, а в мене там мозоль!

— Та що ви кажете? — іронічно озвався той. — Повірте, я думав, що це у вас ліва.

І пішов між столиками до виходу. Він зачекав, поки той вийде, підготував гроші за коньяк і пошукав очима офіціанта. Згідно з інструкцією, він мав вийти через дві хвилини, підійти до того на перехресті бульвару Незалежності і вулиці Національної бібліотеки... Тоді раптом побачив над собою одного з двох торговців кулінарним жиром, а жовтого кольору посвідчення, яке той витяг із кишені, одразу пояснило йому, що й до чого.

Поки вони йшли до виходу з кафе «Спорт» — агент праворуч — він згадав про свій малюнок. Усе сталося так швидко, що він його забув. Але тепер йому захотілося, палко захотілося мати їх при собі, ті два маленькі кола — її груди. Не можна залишити їх напризволяще на холодному мармурі столика, щоб їх забруднив своєю серветкою офіціант, змітаючи недокурки й витираючи воду.

Хотів був попросити агента, щоб вони повернулися і він забрав би малюнок, але тієї ж миті відмовився від цього наміру. Ні, не треба наражатись на небезпеку, наражати на небезпеку її. Агент побачив би малюнок, подумав би, що ці два маленькі кола означають якісь підривні антидержавні групи або щось подібне, і він би ще більше заплутався. Бо ж якби сказав їм, що це її груди, вони зажадали б побачити їх, оглянути, виміряти, чи справді вони такі, як і на малюнку, трохи неоднакові, ліва більша.

Підходячи до обертових дверей кафе «Спорт», агент прошепотів:

— Ми вмістимося вдвох в одне відділення. Буде трохи тісно, та нехай.— Так і зробили. Втиснулися в одне відділення. Від агента смерділо — не кулінарним жиром, а потом.

— На нас чекає машина,— повідомив агент, коли вони вийшли на вулицю.— Тільки вона на стоянці, за два квартали.

Пішли бульваром Незалежності, агент, як і раніше, праворуч. І він не одразу помітив, що зліва з'явився ще один агент, і тепер вони затиснули його між собою. Другий агент виринув, мов з-під землі, і, здавалось, цілком випадково йде поруч.

Коли дісталися до першого перехрестя, йому здалося, ніби по той бік бульвару, біля кінотеатру «Зоря» зчинилася якась метушня.

Після першої несподіванки від втручання агентів служби безпеки всі його нерви напружились. За всяку ціну йому треба зберегти спокій, внутрішню рівновагу, повний контроль над нервами. Бо, передусім, він не знав, що означає його арешт. Їх викрито? Можливо. Найімовірніше, що їх зрадили. Що сталося з тим другим? Утік? Чи його також заарештували по виході з кафе «Спорт»? Він бачив, як той ішов проходом, як зник за дверима. Мабуть, його схопили, коли він вийшов на тротуар. А може, йому пошастило втекти? Запитання шалено крутилися в мозку. Як їх застукали? Чи служба безпеки знала усе? Чи задалегідь зробили засідку в кафе «Спорт»? Чи сталося щось інше? Що саме?.. Простуючи між двома агентами до машини, він намагався зрозуміти, що ж сталося. Зважив і таку можливість, що його арешт зовсім не пов'язаний із зустрічю в кафе «Спорт» і з організацією. Може, втрутилося щось інше, чого він не знає і про що довідається, коли його привезуть у службу безпеки. Але в будь-якому разі йому конче треба зберігати цілковитий спокій. Він ризикує викрити сам себе, якщо втратить контроль над собою. Таке часто траплялося. Заарештовують людину, причетну до справи «А», але заарештовують не з цього приводу, заарештовують випадково або в справі «Б», а вона втрачає рівновагу, нервує, заплутується і зрештою сама виказує, що вона причетна до справи «А», тоді як слідчий навіть не підозрював, що до них потрапила людина, яку вони марно розшукували стільки часу.

— Оце вона! — сказав агент, який його заарештував, перед чотиримісною машиною з двома дверцятами.

Він сів на заднє сидіння, куди йому показали, і поруч сів другий агент.

На машині не було ніяких особливих знаків. Номер звичайний, усе звичайне.

Коли перетинали бульвар Незалежності, він одразу впізнав модерний будинок служби безпеки на Театральній площі. Здавалось, що там міститься дирекція якоїсь комерційної компанії або щось подібне. Перетинаючи бульвар, вони проминули й поштамт, і тієї миті він відчув гострий біль. Подумав, що якби не ця несподіванка, він був би зараз на поштамті, а не проминав його в машині під охороною. Стояв би в залі коло віконця «Міжнародні рекомендації». Він подивився туди крізь зачинене, попри спеку, вікно машини. Якби побачити її, хоча б на секунду! Та ні! Нехай краще вона в цей час не проходить. Якби раптом побачила його в незнайомій машині, з двома невідомими, якби побачила, що він сидить нерухомо і не озирається до неї, навіть не вітає її рукою або поглядом, вона збожеволіла б. Не знала б, що подумати.

Він нишком подивився на свій годинник: 19.02.

— У вас побачення? — іронічно спитав агент, що сидів праворуч від нього.

— Та ні! Яке побачення? Просто машинально подивився на годинник.

Він відчув сором, що поквапився спростувати, ніби має побачення. Так ніби зрікся її. Зрадив. Але що він міг сказати? За всяку ціну мусив її прикрити, залишити в тіні. Не вплутувати в свою пригоду. Вона ж не знала анічогоісінько. Думала, що до сьомої години, до їхнього побачення, він ходитиме просто так. Без мети. Він не сказав їй правди, бо не міг цього зробити.

Перед будинком служби безпеки вони повернули і під малою аркою — малою, як порівняти до центральної, — в'їхали у внутрішній двір. Там були ще машини, чотири або п'ять.

— Далі квитки не дійсні! — пожартував агент, який заарештував його.

Тепер, після його арешту, неможливо передбачити, як розвиватимуться події, — хоч би як він крився. Служба безпеки, єдиною метою і призначенням якої є охорона Режиму, — це найвища влада на місці, і сила її безмежна. Якщо лиха доля кинула тебе в її руки, нехай навіть випадково, тобі не врятуватися.

«Спокійно!» — ще раз скомандував він собі, коли в'їжджали в двір.

У супроводі двох агентів він пішов до ліфта.

— Я сподіваюся, ви одразу ж відведете мене до начальника, — сказав «комерсантові».

Відповіді не дістав.

Піднялися на третій поверх. Зупинилися біля передостанніх дверей праворуч, у глибині коридору. Агент — не «комерсант» — відчинив незамкнені двері і завів його до кімнати, схожої на приймальню у лікарня або щось подібне.

Агент запропонував йому сісти.

— Це не наказ, — поспішив він додати. — Як хочете...

— Ні, я постою. Я не можу сидіти, хочу негайно побачити начальника. Я не розумію, в чому справа, за що ви мене схопили.

Агент мовчки подивився на нього, потім розгорнув журнал, один з багатьох, що лежали на низькому столику в кутку біля батареї, і почав його гортати. Другий агент, «комерсант», покинув їх, тільки-но вони підійшли до дверей. Проте він не забарився і прийшов із зміною одягу — костюмом, білизною — і парою черевиків.

— Вам доведеться роздягтися, — сказав він. — Це наказ.

Заарештований хотів запротестувати, але що б це дало?

Поки роздягався, обидва агенти не спускали з нього очей.

— І білизну? — спитав він.

— Так. І годинник.

Він надяг білизну, яку йому дали. І костюм. Штани були йому заширокі, і він здався собі кумедним у цьому костюмі, в якому просто потонув. Черевики були кращі. Майже по носі.

Агенти взяли його одяг і черевики.

— Ми залишаємо вас самого, ненадовго, — сказав йому «комерсант». — Незабаром ми повернемося і відведемо вас до шефа. Майте на увазі, що вікно не відчиняється. Отже, я вас попереджаю, не пробуйте... Двері не замкнено, але відчинити їх вам також не вдасться! Якщо чогось забажаєте, то ось у кутку над розеткою кнопка. Можете позвонити.

Вони пішли до виходу. В дверях «комерсант» оглянувся і мовив: — Якщо хочете в туалет, кажіть зараз.

Він сказав: ні, не спішно. Тоді двері зачинилися, і кроки в коридорі незабаром стихли.

Він трохи постояв, потім підійшов до вікна. Стулки були зачинені. Чи міг би він відчинити його зсередини? Не видно на вікні ніяких пристроїв, що не давали б йому відчинятися. Але, може, подумав він, там пропускають струм. Такий сильний, що як візьмешся за ручку, то відлетиш далеко.

З сусідніх кімнат не долиняло жодного звуку. Чи є там хтось? Чи, може, стіни тут не пропускають звуків? Тільки в коридорі іноді чулася хода.

Побачив фотографії на стінах. Чотири. Такі собі туристські знімки, зимові пейзажі, весняні пейзажі тощо.

Він підійшов і по черзі роздивився їх.

Може, в одній із цих невинних фотографій — а може, й не в одній — є малесенький отвір, якого, проте, досить, щоб стежити за ним із сусідньої кімнати. Фотографувати кожен його найменший рух, найтонші зміни виразу в очах та на обличчі. Він не міг тут бути певним ні в чому.

Сів на стілець неподалік вікна. Треба зберігати спокій, навіть не ворушити пальцями. Чекати абсолютно спокійно, наче йому нема чого непокоїтись — як людині, що має чисте сумління і не боїться. Незабаром його відведуть до начальника, і справа з'ясується. Чи його заарештовано за участь в антиурядовій організації, чи за щось зовсім інше. Найвірогідніше, що заарештували його за зустріч із тим, другим. Їх викрили, невідомо хто й коли. І чому.

Двері відчинилися. Дивно, але він не чув кроків у коридорі.

— Шеф чекає вас у себе в кабінеті, — сказав йому агент, уже інший, незнайомий.

Ні, він не міг нічого закинути собі за весь допит, який вчинив йому шеф, схожий на дрібного службовця в окулярах, — з першої ж хвилини тримався абсолютно спокійно.

— Отже, я чекаю й вашої думки про те, що сталося! — Це були перші слова, які сказав йому шеф. — Ваш співучасник уже виклав нам свою думку. З попереднього допиту впливають дуже цікаві факти. Проте я хотів би зіставити їх з вашою думкою.

— Мій співучасник?! — спитав він з подивом, дивлячись просто на шефа. — Я не розумію, що ви хочете сказати.

— То треба, мабуть, спочатку чітко встановити наші позиції, — вів далі шеф. — Може, я не зовсім ясно висловився. Напевне, це моя провина. Справа в тому, що ви мали зустріч у кафе «Спорт». Їй передувала дрібна подія: хтось необачний наступив вам на праву ногу.

— А, он ви про кого! Він потім перепросив, сказав, що короткозорий, три діоптрії...

— Ні! — урвали його. — Я маю на увазі не першого, що перечепився об вашу ногу. Мене цікавить *другий*.

Щось прослизнуло йому по хребті, немов живе срібло. Блискавкою майнула думка, що він зробив дурницю: не треба було взагалі говорити про першого, намагаючись у такий спосіб прикрити другого, треба було одразу спитати: «Котрого з двох ви маєте на увазі? Бачте, я мав сьогодні у кафе «Спорт» винятковий успіх: мені наступили на ногу двоє».

— Сподіваюся, тепер я висловився зрозуміло, — провадив шеф і вилуплюючи окуляри об штору.

— Так, тобто я розумію, що цей другий вас дуже цікавить, але чому — я, природно, знати не можу.

— Що значить «природно»? Але припустімо на хвилину, що так воно і є. Тобто, що ви не можете і таке інше. Але ж ви напевне пам'ятаєте, що ви сказали тому чоловікові і що сказав вам він?

Як бути? Переказати діалог, трохи змінивши його, чи викласти слово в слово? Якщо служба безпеки знає про діалог-пароль, тоді в нього скрутне становище. Якщо ні, але агенти — «комерсанти» та інші — чули діалог слово в слово, то шеф просто наставляє на нього пастку: змінить щось він чи ні, — і отже...

— Здається, пам'ятаю і спробую переказати вам точно. Так от, коли той чоловік вийшов з туалету — а мій столик був недалеко від туалету, і мене нервувало, що всі, хто виходив, — вісім, дев'ять, а може, й десять осіб, — не причиняли за собою як слід дверей... Що пак я казав? Ага, то він вийшов з туалету, не причинивши добре дверей. Я вже хотів був зробити йому зауваження, але змовчав — не хотів псувати собі нерви. Потім він пішов між столиками і наступив мені на праву ногу, як і перший. Я саме нахилився над столиком і відраховував гроші за коньяк.

— І що ж ви сказали?

— Це не так важко згадати! Я мовив до нього сердито: «Ви наступили мені на ногу, пане!» — «Я?» — спитав він, наче не зрозумівши. «Так, ви! Ви наступили мені на праву ногу, а в мене там мозоль!» Він іронічно посміхнувся і мовить мені: «Та що ви кажете? Повірте, я думав, що це у вас ліва». Відвертається й іде геть!..

Шеф трохи помовчав, потім розкрив папку на столі і щось прочитав.

— Дуже добре! — сказав він. — Діалог був саме такий, як ви розповіли. Наші агенти зафіксували його дослівно. Нема ніяких відхилень. Але виникає одне запитання: чому ви дозволили йому піти, не давши належної відсічі, бо він же з вас ще й кепкував?

— Бракувало тільки з ним сперечатися! Я хотів був, але потім передумав. Не люблю сварок...

— Отже, ви наполягаєте, що той чоловік вам незнайомий?

— Так.

— Куди б ви пішли з кав'ярні?

— Додому, — сказав він різко. — До своєї кімнати.

— Припустімо, що так. Отже, ви наполягаєте на цілковитому незнанні. Чоловік, що наступив вам на праву ногу, отой другий, вам незнайомий і ви з ним не домовлялися. Так ви кажете?

— Так.

— А що ви скажете, коли довідається, що той, про кого йдеться, входить до антиурядової організації, і ми за ним стежили? Ви єдиний, з ким він мав контакт у кафе «Спорт».

— Я не можу нічого додати. Мене не стосується його антиурядова діяльність. Я особисто не втручаюся в такі справи. Повторюю: я до цього непричетний.

— Ось тут у нас починаються непорозуміння! — сказав шеф. — «Я непричетний» ще аж ніяк не означає: «я невинний». Ви це розумієте?

— Ні.

Шеф поплескав руками, наче аплодував.

— Це дуже просто, — провадив він. — «Я непричетний» — вислів

заперечний, тобто ви твердите, що не робили чогось конкретного. Але коли йдеться про захист інтересів Режиму, то питання не в тому, причетний ви чи ні до антидержавної діяльності, а в тому, чи ви невинний. Я не хочу бути двозначним. Невинний — це той, хто може довести свою позитивну діяльність на користь Режимові. Ви можете не бути злочинцем, бути непричетним до того чи іншого злочину, але це ще не доводить вашої невинності.

— Я просто мирний громадянин, — сказав *той*, наче читаючи з тексту.

— Із сумом констатую, що непорозуміння триває. Я не заперечую, що ви мирний громадянин. Інформація, яку поки що зібрали наші агенти, справді приводить до такого висновку. Але це не доводить, що ви — не винний. Навпаки — заплутує справу ще більше. Отож я вас питаю: яку конкретну діяльність на користь Режимові ви можете пред'явити?

— Наведіть якийсь приклад, щоб я міг зорієнтуватися. Чогось такого, що я міг би зробити, але не зробив.

Шеф пішов і сів за свій стіл.

— Ви не можете навести жодного факту вашої позитивної діяльності на користь Режимові. Ось у чім справа! — мовив він, підперши голову руками.

— Я ніколи не давав жодного приводу. Кажу ж вам, я мирний громадянин.

— Годі! — вигукнув шеф, стукнувши кулаком по столу. — Я теж вам кажу: цього не досить. Не досить бути мирним громадянином. Опора Режиму не «мирні громадяни», а ті, хто активно працює на користь Режимові. Ось приклад, якого ви хочете: скільки осіб ви виказали на сьогоднішній службі безпеки за їхню діяльність або просто ідеологічну чи моральну позицію, що не відповідає інтересам Режиму і таким чином шкодить Режимові?

Той нічого не відповів на це запитання.

— Можете не квапитись! Я розумію, ви хочете точно підрахувати, скільки осіб ви виказали і, природно, вам потрібний час.

— Ні, не потрібний.

— Тобто?

— Я нікого і ніколи не виказував. Мені шкода, але це таки правда. Тепер мовчав шеф.

— Чому ж так? — спитав він за хвилину дуже ввічливим тоном, наче боявся образити *того*.

— Я не потрапляв у такі ситуації. Я ж просто...

— ...мирний громадянин, — докінчив шеф. — Ми це знаємо, але що з того! І, найголовніше, це не доводить, що ви — не винний. Для служби безпеки люди поділяються тільки на дві категорії: корисні Режимові й не корисні Режимові. Не обов'язково бути відвертим ворогом Режиму, досить не бути на його боці, і тоді ви автоматично робитесь його ворогом.

Він побачив, що очі шефа так і вп'ялися в нього.

— Знаєте, хто ще так міркував? — спитав шеф.

— Атож, Гітлер.

Шеф голосно засміявся.

— Ні, не Гітлер. Усього лиш Христос. Не витріщайтесь так на мене! Справді Христос.

— Я цього не знав. Проте однаково не розумію, у чому ви мене звинувачуєте.

— А це що таке?

Той аж психолов, побачивши два маленькі кола, адже думав, що папірець лишився на столі в кафе «Спорт». «Мабуть, після мого арешту малюнок узяв якийсь інший агент, може, другий «комерсант»,— подумав він і силувано усміхнувся.

— Два маленькі кола,— сказав він.

— Широ дякую! Я бачу, що це два маленькі кола. А що вони означають, ці два маленькі кола?

— Нічого не означають. Просто два маленькі кола, які я накреслив, щоб згаяти час... Тільки не кажіть мені, що вони здаються вам підозрілими! Так само я міг би накреслити два маленькі квадрати або два ромби.

Шеф скинув оком на малюнок і, мабуть, не вдовольнився.

— А хто мені може довести, що це не якийсь шифр? Скажімо, два таємні склади зброї, яку певної години буде використано проти Рєжиму.

— Це два маленькі кола.

— Зніміть правий черевик. І шкарпетку.

Він подивився на шефа, наче не розчув, що той сказав, і чекав, коли він повторить свій наказ.

— Я сказав, зніміть правий черевик і шкарпетку. А також лівий. І шкарпетку.

Він зробив те, що звелів шеф. Той підійшов до нього і пильно оглянув його ноги — спершу праву, потім ліву.

— Так, у вас справді на правій нозі мозоль,— сказав він.— А на лівій нема. Отже, поки що більш не маю чого сказати.

Усю ніч він не склепив очей. Та й як було заснути після того, що сказав йому шеф, коли його знов завели до того кабінету вже по десятій годині? «Завтра вранці вас перевезуть у столицю. Наказ Центру. Ваш співучасник уже вирушив туди, звичайно, під вартою. Інформація, яку ми одержали на його допиті, така важлива, що вирішено негайно перевести його до Центру. Я особисто більше не втручаюся у справу «Кафе «Спорт». Центр вирішив узяти все на себе».

Ні, такого він не чекав! Тільки-но почув, що його виряджають у Центр, як ще дужче внутрішньо мобілізувався. У ньому спалахнув інстинкт: не дати їм відправити себе в Центр! Там уже безвихідь, повна безвихідь. Хай там хоч як, а це не вішувало нічого доброго. Що сталося? Чому їм не влаштували очної ставки? Він намагався зорієнтуватися в темряві, перебрав усі можливі припущення. Невже той справді заговорив, і інформація, яку від нього одержали, була або здалася такою важливою, що Центр викликав його негайно? Не виключено. А служба безпеки не має звичаю вести допити в рукавичках, аж ніяк! Його не приспав спосіб, яким допитували його досі. Навпаки, ця підкреслена ввічливість навела його на думку, що йому готують сильний удар. Може, на допиті того другого вдавалися до інших методів. Може, його мучили, і він зрештою здався. А може, знайшли в його кишнях безпосередні дані про діяльність... Про діяльність їх обох і про належність до організації? А може, той спіймався на дрібниці і потім не зумів викрутитись. А що, як той другий,— навіть таке припущення спало йому на думку і не давало спокою,— що, як той другий грає в подвійну гру і насправді працює на службу безпеки? Він намагався

прогнати цю підозру, але марно. Вона вчепилась у нього мертвою хваткою, і то був кошмар. Якщо той — із служби безпеки, агент...

Він хотів відчинити вікно і виглянути надвір — може б, здогадався, котра година, скільки ще лишилося до ранку. «Майте на увазі, що вікно не відчиняється...» — так його попередили, коли вперше привели до цієї кімнати. Ні, не можна давати найменшого приводу до підозри. А при першій же нагоді він зробить стрибок — один тільки стрибок — і втече. Подорож до столиці не може не дати такої нагоди.

Коли він почув від шефа, що вранці його повезуть до столиці, то мало не зірвався. Але вдав байдужого, ні, не байдужого, а невдоволеного тим, що його справа затягується. Та шеф, мов не почувши його протесту, нахилився до селектора й повідомив двох агентів, що ті мають завтра супроводжувати до столиці заарештованого. Спершу він переговорив з одним, якого називав «Менеджер», а потім з другим. З цим другим вони спершу розмовляли про якусь справу «Туалетний папір», а тоді шеф викликав його до себе в кабінет у справі «Кафе «Спорт»...

Ну що ж, під час цієї подорожі він удаватиме з себе сумірне ягнятко, аж поки вибере слушний момент і втече. Найкраще, чого він може сподіватися від Центру, — це смерть. Але як і коли настане ця смерть? Йй передуватиме ціла низка допитів за особливим методом, розробленим, як він чув, у Центрі.

Усе ж таки він не витримував і заснув — на дуже короткий час. Він сидів на стільці, коли прийшов і здолав його сон — нечутний, тихий, як у дитини. Він це зрозумів, коли прокинувся: десь грюкнули двері й урвали йому сон. Так, він бачив і сон: ніби він заснув і бачить сон. Але грюкнули, наче постріл з гармати, двері, і розтанув, розвіявся, не лишивши сліду, той сон уві сні.

— Уже десять хвилин на четверту. Отже, наша прогулянка закінчилася. Ми навіть гуляли п'ять хвилин зайвих. Я зумисне вирішив повідомити вас про це, щоб ніхто потім не закинув мені, ніби я зловживаю....

Слідчий засміявся. Тоді взяв соломинку, крізь яку пив каву, покрутив її в пальцях.

— Не турбуйся! — сказав він. — Хто міг би тебе звинуватити? Уся відповідальність за нашу прогулянку лежить на мені. Це була моя ідея. Отже, ти матимеш справу тільки зі мною.

— Я не можу зрозуміти, куди подівся час.

— Офіціанте, скільки ми винні?

— Офіціанте, скільки ми винні? — Той повторив і рух, і запитання слідчого.

Офіціант став між ними і не знав, у кого брати.

— Ти не дозволиш мені заплатити?

— Е ні! — запротестував той. — Сподіваюся, ви додержите нашої угоди. Хіба ми не умовилися, що цього разу платитиму я?

— Якщо наполягаєш, хай буде так!

Поки хлопець із кафе «Спорт» розраховувався, слідчий вибрав момент і поправив пістолет, який зсунувся і лежав незручно. Він не хотів, щоб той помітив цей рух. Згідно з Планом, треба уникати всяких дій, які можуть нагадати йому, що він затриманий і має поруч себе озброєного охоронця, щомиті готового всадити у нього в разі потреби маленьку неблаганну кулю.

— Я розрахувався, можемо йти.

На розі вулиці слідчий зупинився.

— У мене ще пропозиція,— сказав він.— Продовжимо нашу прогулянку. Скажімо, на годину. Ти згоден?

— Не заперечую. Здаюся на вас. Якщо хочете, будемо гуляти, якщо ні, повертаймося одразу до «Великого Національного».

— Тоді не гаймо часу. Наша прогулянка продовжується ще на годину.

— Гаразд.

— А куди підемо? У тебе є якісь конкретні пропозиції?

— Ні, немає.

— Ну, то будемо гуляти без програми, як гуляли досі.

Вони пройшлися Університетським бульваром, потім звернули праворуч на бульвар Перемоги і пішли лівим тротуаром, де не було сонця.

Розмовляли то про те, то про се, перескакували від теми до теми.

— Хочу запропонувати тобі ще одне,— сказав слідчий.— Щось я сьогодні багатий на пропозиції.

— Я слухаю.

— Кажі мені «ти». Не знаю, але мене чогось дратує це «ви». Згода?

— Згода! З приємністю приймаю вашу, тобто твою, пропозицію.

В одній волосся іржавого кольору, і в другій волосся іржавого кольору. З маленькою різницею: друга, тобто одна з двох, коли я вчинив їй побіжний допит, зрештою зізналася, що своє вона пофарбувала. Вона вперто відмовлялася сказати, який колір мала спочатку, а пофарбувалася, мовляв, просто так, щоб бути схожою на подругу, а в тієї це природний колір і таке інше. Треба зауважити, що все це відбулося не зразу, а пізніше, за півтори години нашого знайомства, коли ми вчотирьох лежали ницьма — а може, горілиць — на розжареному пляжі, де був і пісок найвищого гатунку, але й чимало сміття, консервних бляшанок, засмальцьованих газет з недоїдками тощо.

Якщо йти в хронологічному порядку, то найперше ми, звичайно, познайомились. У цьому не було нічого надзвичайного. Все сталося дуже просто й природно, як звичайно знайомляться двоє молодиків, що блукають без мети по вулицях, з двома дівчатами, які блукають по тих самих вулицях.

Я не міг би багато розповісти про те, як ми познайомились і як із двох наша компанія зненацька зросла до чотирьох. Не тому, що не хочу, а тому, що розповісти, власне, нема про що. Почалося з того, що ми стояли вдвох перед вітриною — сотою, а може, й тисячною за цей день — і розглядали її. «Усе для курців». Запальнички, портсигари, люльки, щіточки для люльок, кальяни і таке інше.

Він стояв праворуч від мене. Я накинув оком на газову запальничку, дуже модерного зразка. Вона мені сподобалась, і я хотів був зайти купити її.

— Як тобі ота запальничка в правому кутку? — спитав я в нього, не обертаючись.— Подобається?

— Ще й як подобається!

Відповідь мені дав жіночий голос. Одна з двох подруг — та, що з пофарбованим волоссям,— випадково нахилилась між нами і таким чином адресувала моє запитання собі.

— Але якщо ви хочете подарувати її мені, то я не візьму,— докинула дівчина, перше ніж я встиг сказати слово.

Те, що сталося потім, відбулося само собою. Ми обмінялися жартами й усмішками, нічого особливого, і запитали їх,— тобто я запитав, — чи вони не проти, щоб ми трохи їх провели. Вони блискавично порозумілися очима,— цікаво, як жінки вміють мовчки порозумітися за подібних обставин! — і тоді одна, тобто друга, в якої іржавий колір волосся був від природи, дала мені відповідь:

— Узагалі ми не проти. Але в нас є програма — ми зібралися на пляж. Цей вересень такий теплий, що досі можна купатися.

— Що скажеш? — спитав я *того*.— Гадаю, ми вчотирьох можемо скласти добру компанію, хоча ми й не купатимемось.

Дівчата сказали, що не біда, як у нас нема плавок, можна взяти напрокат на пляжі. Я відповів, що ми не маємо охоти купатися. Так ми, усі вчотирьох, вирушили до моря.

Ця несподівана поява двох юних дівчат, веселих і життєрадісних, була для мене дуже до речі. Чи не помилився я, допустивши до того, до чого ми дійшли? Не думаю. Цей новий розвиток подій сприяв Планові якнайкраще. За якусь секунду я обмізкував усе ще біля вітрини. Навіть імовірність того, що дівчата підіслані навмисне, щоб у певний момент полегшити втечу заарештованого. Це вже занадто? Зовсім ні. Можливо, зустріч із двома дівчатами не випадкова. Можливо, їхня організація теж має свій план визволення нашого хлопця. І двійко очих веселих дівчат виконують у ньому певну роль. Щось подібне до того, що роблю я. Але зрештою я відкинув цю можливість. Наш План був секретний на сто процентів. Отже, зустріч з двома дівчатами не могла бути пасткою. Отже, геть підозри, і треба використати цю нагоду, яка виникла так несподівано і в таку слушну мить. Нагоду ще більше підігріти атмосферу нашої прогулянки, яку ми досі робили вдвох — з невидимою, мовчазною присутністю третього. Відтоді, як ми вийшли вдвох з кафе «Поступ» і продовжили нашу прогулянку, я його більше не помічав. Проте був певний, що він весь час іде близько за нами, маскуючись у натовпі і не зводячи з нас очей, готовий, якщо буде треба, втрутитися... Нехай навіть ці двоє дівчат познайомилися з нами зумисне, а все ж таки я не сам. Третій заявив би про себе в критичний момент.

Ні, не треба таксі! Але пляж досить далеко. Пішки туди не менш як три чверті години. Але й таксі брати не можна, бо тоді є небезпека, що нас загубить третій, а це небажано.

— Коли вже ми вирішили всі разом поїхати до моря,— сказав *той*, — не гаймо часу. Ходім на автобус.

До автобуса ми йшли парами. Попереду *той* з дівчиною, позаду я з другою. Я не знав, який автобус іде на пляж, мені підказали дівчата. Від вітрини до зупинки треба було йти щось із десять хвилин.

Коли ми звертали на розі вулиці, я помітив, що третій простує за нами. Коли наші погляди зустрілися, він посміхнувся. Звичайно, для Плану це був дуже несподіваний розвиток подій — оті двоє дівчат. Але й дуже корисний для того ж таки Плану.

До автобусної зупинки ми дійшли без особливих пригод. Більше не зупинялися перед вітринами і не роздивлялися на щось цікаве, бо дівчата сказали, що треба поспішати, сонце заходить одразу по шостій.

Розмова, яку я мав зі своєю дівчиною,— з пофарбованим волоссям, — як і розмова між тими двома, яку я чув дуже виразно, бо ми йшли слідом за ними, була дуже звичайною, буденною розмовою, тим, що говориться за подібних обставин. «Який приємний випадок, що ми зуст-

ріліс». «У нас буде дуже мила прогулянка». «Ви багато купалися цього літа?» І всяке таке інше.

Я чув, що він розмовляє зі своєю дівчиною не вмовкаючи, в нього наче розв'язався язик. І подумав, якою надзвичайною нагодою стала ця зустріч з дівчатами. Про це нам слід було поміркувати раніше і влаштувати подібну зустріч із *нашими* дівчатами. Ніщо так не зігріває, як присутність жінок. Проте, хоч ми цього й не передбачили, втрутився випадок і все влаштував.

Якби шеф опинився десь тут близько і побачив, як розвиваються події, він був би, напевне, в захваті.

Тільки-но ми відійшли від вітрини, як я поспішив повідомити своїй дівчині, що і я, і мій приятель — я підкреслив це «мій приятель» — не тутешні і прибули до міста у справах. І швиденько докинув, щоб уникнути непорозумінь, якби раптом *той* дав інші відомості, що ми комерсанти і займаємось автомашинами. Я все це сказав голосно, так, щоб мене почув *той*, але щоб воно не здалося навмисним.

Ми вже пройшли чимало в напрямку до автобусної зупинки, коли, розмовляючи з дівчиною, я раптом знову подумав: а що, як ці двоє дівчат не випадкові вуличні знайомі, а агенти організації і мають на меті допомогти втекти хлопцеві з кафе «Спорт»? Мене дуже пригнічувала ця думка, але зрештою я її відкинув і вдруге. Вони не могли — імовірність одна мільярдна — довідатися про наш План і підготувати зустріч з цими двома дівчатами. Я не лише відкинув таку можливість, а й остаточно пригасив у собі всяку тривогу і віддався радості, яку завжди відчуваю в товаристві молоді жінки.

Уже небагато лишилося до зупинки, як моя дівчина спіткнулася — і її каблучок зачепився за решітку стічного отвору й наче відклеївся. Вона скрикнула, і ми всі зупинилися, а я нахилився поглянути, що там сталося. Намагаючись приладнати її каблучок, — там не було нічого серйозного, — я з необхідності узяв її за ногу, спершу за гомілку, потім вище. Мені було приємно торкатися цього тіла, засмаглого й тугого, як пшеничний хліб.

Поки ми вчотирьох простували до автобуса, третій ішов оддалік за нами — не так далеко, щоб його втручання в разі потреби було неефективним, і не так близько, щоб наражати План на небезпеку. Признаюся, на мене справили велике враження його здібності, вміння бути невидимим і водночас завжди присутнім під час наших блукань по місту, коли ми так часто змінювали напрям. Тільки-но подумаю, що він нас загубив, як знову помічаю його у натовпі, або за рогом, або перед вітриною.

На автобусній зупинці стояла велика черга. Ми стали парами, кожен із своєю дівчиною. Я не побачив тоді у черзі третього, але не тривожився. Я був певний, що він іде за нами, як тінь.

Коли зайшли в автобус, понад чверть години простоявши на зупинці, я дав знак хлопцеві з кафе «Спорт», щоб він сів з дівчиною праворуч від проходу. Одразу за ними всілися й ми. Отже, я мав його під безпосереднім наглядом.

В автобусі не сталося нічого особливого. Спершу ми проїхали квартал, де жив простолюд, потім вибралися на великий об'їзний бульвар, що вів просто до моря.

Хоча я вже тричі побував у цьому місті і знав його досить добре, проте приморських кварталів і пляжу ще не бачив. Так виходило,

що раніше мені доводилося бувати тут узимку або пізньої осені, а не в такому чарівному вересні.

Не знаю чому, але в автобусі мене знов почали мучити сумніви в доцільності цієї несподіваної поїздки в товаристві двох незнайомих дівчат, яких ми випадково — а чи випадково? — зустріли на вулиці. Може, я виявив зайву ініціативу? І знову мене обсіли чорні думки. А що, як дівчата — не випадкові знайомі? А що, як цю зустріч перед вітриною «Все для курців» запрограмовано? А може, її вставила у свій сценарій організація, членом якої є хлопець із кафе «Спорт», щоб полегшити йому втечу? Я не міг дати певної відповіді на ці запитання, що виникали знов і знов.

Вони нізачо не хотіли плавати, якщо ми також не підемо у воду.

— Це неможливо, — особливо наполягала моя. — Нас четверо в компанії, ми разом приїхали на пляж, разом і підемо в море.

Вони так набридали, що я вже почав нервуватися.

— Так можна ж узяти плавки напрокат! — пояснила друга, наче ми того не знали.

— Я це знаю! — урвав я її.

— Ну то візьміть плавки і ведіть нас у воду, як добрі кавалери!

— Ні, — урвав я її вдруге, давши зрозуміти, що питання вичерпано.

— А, зрозуміла! — сказала вона з натяком. — Ви боїтеся захворіти! Нема підстав для хвилювання, їх пастеризують...

— Стерилізують! — поправила її подруга.

Так дівчина сама подала мені ідею, як позбутись її прискіпувань, що почали мене не на жарт дратувати.

— Ти правильно здогадалася! — сказав я. — Знаєш, я тобі відкрию дещо, хоча було це не зі мною, а з моїм приятелем. Якось позаторік в одному басейні в нашому місті — там, бачиш, немає моря, і ми купаємося в басейнах, — так от, в одному басейні він узяв плавки і потім три місяці мучився від хвороби, яка до нього причепилася. Після того випадку ми обидва запряглися більше такого не робити.

— У цьому весь секрет. — сказав хлопець із кафе «Спорт». — То була історія! А які болючі укули! Як згадаю, то й зараз болить.

— Ну, коли так, то ми не наполягаємо, — сказала одна з дівчат, не пригадує, моя чи його.

Нарешті вони дали нам спокій і, взявшись за руки, побігли переодягатися в кабінку.

Сонце витопило з нас мозок — і чому, в біса, воно так пекло? — поки ми сиділи на березі й чекали, коли вони вийдуть з води. Але за розвагами, за стрибками дівчата ніби забули про нас... А ми все сиділи, мов розіп'яті, на піску.

— От лихо! Не так просто втриматися від спокуси і не скупатися, коли ти в компанії з двома гарненькими дівчатами, та ще сидючи поруч із морем — майже літнім морем.

Це я сказав.

— А то вже твоя справа вирішувати. Я не маю права голосу.

— Ні, я гадаю, нам краще лишитися як ми є, — вів я далі. — І гак приємно. Море, човни, яхточки, що наче літають, кораблі на обрії, бля-

шанки від сардин, клапті брудного паперу і малюки, які верещать і пудять у всіх на очах...

— Клаптик життя! Нехай воно навіть нас дратує, але це справжній клаптик життя — гарячого, стихійного, не за інструкцією.

Мене змусило замислитися оте «не за інструкцією». Чому він так сказав? Якого значення надав цим словам? Якщо надав якогось значення.

Зрештою ми також скуштували моря. Дівчата і не думали виходити з води й були вже так далеко, що то з'являлися, то зникали за хвилями. Якоїсь хвилини, — не пригадую, хто був перший, я чи хлопець із кафе «Спорт», а може, обидва разом, — ми підвелися з дуже незручної пози, в якій сиділи на піску, скинули черевики, потім шкарпетки і забрили у воду.

Мабуть, ми мали дуже кумедний вигляд, бо я помітив, що люди навколо посміхаються і шепочуться. Але що нам було до того? Ми робили, як нам подобалось і не мали нікому за це звітувати. Так нам хотілося — забрести в море у піджаках та краватках і побрюхатись у воді. Ми тільки закасали штани до коліна, — може, трохи вище чи нижче. І більш нічого. Але *той* ще мав на собі довгі кальсони в зелену смужку. Я так тішився, дивлячись, як він мучиться, силкуючись закасати ті кальсони до коліна. Після багатьох марних спроб йому це вдалося.

«Розваги біля берега» — таку назву я дав би сцені, що відбулася потім, якби я був митцем і змалював це на полотні або зняв на плівку: як ми обоє, — в оточенні натовпу, мало не сказав, канібалів, — спершу побродили на мілкому, але зрештою замочили й штани, потім стали підбирати пласкі камінці й кидати їх по черзі — хто далі кине, або чий довше стрибатиме. Він мене переміг, хоч як я старався. Його камінці летіли дуже далеко, і він міг також незрівнянно пускати їх вистрибом по воді. Ще ми залазили на дві кам'яні брили, які стриміли з води, змагалися, хто видряпається перший.

Ну, а далі не було нічого особливого. «Нічого вартого уваги», як писали колись у повідомленнях з фронту. Ми натішилися досхочу у свій спосіб із морем. Був і нещасливий випадок: *той* наступив на морського їжака, і голки вп'ялися йому в праву ногу. Після цього ми вирішили вилазити.

Обсушилися на сонці й натягли шкарпетки та черевики. Незабаром повернулися й наші дівчата, вони знову нарікали, що ми не супроводжували їх у море, потім сміялися, довідавшись, що *той* наступив на їжака, і нарешті лягли загорати.

То було кумедне видовище: лежать на піску дві майже голі дівчини — то ницьма, то горілиць, то на боку, — а поруч сидять у піджаках і краватках двоє чоловіків. Аж раптом одна з дівчат — його дівчина — сказала, перевертаючись чи то на спину, чи то на живіт:

— Я піду в туалет. Сподіваюся, *туди* ти мене проведеш? Це загальний пляж і до самотніх дівчат тут весь час чіпляються чоловіки. Невже ти мені відмовиш?

Той подивився на мене майже безумним поглядом.

— Послухай-но, — сказав я своїй дівчині. — Може, й ти, за збігом обставин, хочеш прогулятися в туалет?

Вона засміялася.

— Я про це не думала,— призналася вона мені.— Тобто не відчувала потреби. Та коли ти вже подав мені таку ідею, то охоче піду.

Отож проблему було розв'язано. Звичайно, я не міг дозволити йому піти туди самому. Туалети були на протилежному кінці пляжу, далеко і від нас, і від бару, куди причалив наш третій.

Незабаром хлопець із кафе «Спорт» та я стали на варті перед туалетами. Я ще й тримав сумку своєї дівчини — величезну, солом'яну, оранжевого кольору... Дуже яскравого оранжевого кольору.

Потім вони вийшли на середину площі і стали роздивлятися фонтан.

— Це, напевно, одна з дивовиж цього міста,— сказав *той*.— Якщо судити з натовпу роззяв, що тут зібралися. І ми в тому числі.

— В місті не так уже й багато архітектурних пам'ятників,— пояснив йому слідчий.— Окрім порту та прилеглих до нього кварталів, це місто досить нове. Через те й фонтан на площі... Як же пак він називається? Отож цей фонтан вважається архітектурною пам'яткою. Туристи весь час фотографують його. А що їм тут ще фотографувати?

— В усякому разі, гарний сучасний фонтан. Абстрактні форми, величний і водночас легкий. Продумано до дрібниць.

— Побачив би ти його ввечері у світлі прожекторів! Які розкішні барви! Неймовірно сполучення кольорів.

— Увечері? А, справді, ти ж казав мені, що був уже тут. Двічі.

— Тричі.

— Коли засвітяться прожектори, наша прогулянка, напевне, вже закінчиться.

Слідчий узяв плоский камінь і кинув у воду.

— Так, закінчиться,— сказав він і зробив такий рух, наче поставив печатку на справу, яка не підлягає переглядові.— Наша прогулянка закінчиться, коли сяде сонце. Так ми умовились. Але ще маємо час. Зараз двадцять дві хвилини на шосту.

Оглянувши площу й фонтан, вони вирішили піти на другий кінець міста, куди ще не ходили. Це була ідея слідчого, що не викликала заперечень.

— Кwartали, куди ми незабаром потрапимо,— сказав *тому* слідчий,— мають зовсім інший вигляд, ніж центр міста. Там живуть бідняки, там найбільша вулиця не має і трьох метрів завширшки, і взагалі...

Він замовк і наче підшукував слово.

— Не треба більше нічого казати. Саме в такому кварталі я народився і прожив дитячі роки. Тому я завжди охоче блукаю по бідняцьких кварталах!

То розмовляючи, то мовчки, вони рушили далі.

— Коли я був малий, у мене було багато друзів,— сказав *той* слідчому.— Ми ганяли по всій околиці, а галасували так, що й не розкажеш. Вулиці в районі наших будинків цілком належали нам. То була, так би мовити, наша держава.

— Я не можу чогось такого розповісти про себе. Я був тихий, зосереджений хлопець. Любив читати книжки, журнали, усе, що потрапляло мені до рук, а не лише за шкільною програмою. Я не знав дитячих розваг.

Зненацька на них мало не наїхала невелика вантажна машина, що мчала з шаленою швидкістю, і вони відскочили в різні боки.

— Таке враження, ніби він хотів навмисне збити нас із ніг! — сказав слідчий.

Вони пішли далі.

— Про що я казав? Ага, про дитячі розваги на нашій вулиці. Якось, пригадую, ми грали в піжмурки, і я сховався в одному льоху, а тим часом прийшов хазяїн і, нічого про це не знаючи, замкнув льох на ключ, сів на велосипед і поїхав собі. Поки його знайшли, поки він повернувся і, лаючись на всі заставки, відімкнув мене, ну ти можеш собі уявити!..

— Мабуть, скажеш, що ти бачив привидів у тому льоху?..

— Ні, привидів я не бачив, але коли вийшов із схованки, то побачив дещо страшніше — свою матір, що відразу взялася за мене. Інші діти розповіли їй, де я, і вона прибігла мене рятувати. І таки врятувала! Живого місця на мені не лишила! Ще й досі боки болять!

Слідчий почухав носа.

— Я тебе розумію, — сказав він. — Мене також лупцювала мати, і я добре уявляю, що це таке.

Надвечір'я кінчалось. Незабаром — десь за півгодини — мав настати вечір.

— Не забувай про годинник, — сказав хлопець із кафе «Спорт».

— Можна й без нього. Як спочіє, то ми й так знатимемо, що нам час повертатися до готелю.

У цю хвилину слідчий помітив третього, про якого подумав, що, мабуть, він їх загубив. Третій ішов слідом за ними на певній відстані. Подати б йому знак рукою або очима, що все гаразд!..

— Добре було на морі, — сказав той слідчому.

— Атож, за інших обставин я б залюбки поплавав. Така осінь!

— Наші дівчата, мабуть, досі дивуються, чого ми не захотіли купатися.

— Звичайно, адже вони не могли збагнути, в чому річ. Напевне, вирішили, що в нас просто нема настрою купатися.

— Моя дівчина, — я думаю, ти це помітив, — дала мені свій телефон, щоб я подзвонив їй завтра опівдні. «Не забудь!» — сказала вона мені. Ще й повторила двічі або тричі. Я їй не пояснив, що завтра ми будемо дуже далеко.

— До речі, я тебе не спитав, може, ти хотів би зателефонувати своїй дівчині — я маю на увазі іншу дівчину, з нашого міста. Після кафе «Спорт» на тебе великий попит, і вона, мабуть, турбується, куди ти зник.

— Ні, моя дівчина не турбується, бо її не існує. Останнім часом я лишився сам.

Він помітив, що слідчий кинув на нього дуже пильний погляд. «Може, їм відомо про наші взаємини? Ні, якби вони щось знали, то вже сказали б. А може, тримають це про запас, щоб розкрити разом з іншими картами, уже в Центрі».

Ледь волочачи ноги, до них підійшов якийсь дід, несучи картонну коробку з плитками шоколаду. В його очах застигла глибока, глибочезна втома.

— Візьмімо по шоколадці, — сказав слідчий і зупинився. — Як справи, старий? Усе гаразд?

— Ще тримаюся, синку. Іноді хочеться власти і не підводитись, а потім знов знаходжу в собі сили.

— Шкода старого,— сказав той слідчому, коли вони відійшли.— Мені робиться не по собі щоразу, як бачу малих дітей, виснажених жінок або старезних дідів, що тиняються з шоколадом або гребінцями з вулиці на вулицю, з кав'ярні до кав'ярні, а офіціанти женуть їх звідусюди, як мух, та й собаки за ними ганяються...

— Візьми свою плитку. Сподіваюся, вона не приклеїться тобі до зіпсованого зуба.

На другому розі вони зупинилися біля дзеркала невеличкої кравчеської майстерні — й розчесалися.

— У мене чуб геть розкуйовдився на вітрі,— сказав слідчий.

— А в мене повна голова лупи. Чим далі, тим гірше.

— За волоссям потрібен догляд, що ти думаєш! Ти не вживаєш лосьйону?

— Ні.

— Даремно. Я тобі скажу, який лосьйон вживати. У мене теж колись була лупа, рясна, що й не сказати, але той лосьйон знищив її мов чарами. За один тільки тиждень! А якщо без перебільшень, то вона зникла через місяць після того, як я почав змащувати голову тим лосьйоном, але регулярно, вранці й увечері.

Слідчий, ще з гребінцем у руці, відійшов від дзеркала перший — він боявся, що хлопець із кафе «Спорт» міг помітити в дзеркалі третього, який з байдужим виглядом стояв за десять метрів від них; а якщо він побачив його і раніше, то міг запідозрити, що цей третій ходить за ними скрізь.

Коли м'яч упав згори, як метеорит, і підстрибнув на тротуарі десь за метр праворуч від нього, то перше, що подумав слідчий,— це лишити його там, де він приземлився. Приблизить хтось із гравців і забере. Та м'яч хотівся просто до каналізаційного люка, решітка якого була наполовину відламана, і тоді виникла друга думка: гравець не встигне добігти здалеку, і цей заслужений, полатаний м'яч упаде в каналізаційну яму і захлинеється в нечистотах. Єдина надія на порятунок — відбити м'яч від отвору. Братися за нього руками він не хотів — м'яч був дуже брудний. Але хлопець із кафе «Спорт» випередив його і дав пас у напрямку футбольного поля. Удар був невправний, м'яч заплутався в ногах у слідчого. Вони обмінялися кількома пасами, підбігли чотири чи п'ять хлопчаків і теж кілька разів копнули по м'ячу, аж поки слідчий, стоячи під гострим кутом до воріт, завдав такого гарматного удару, що воротар і поворухнувшись не встиг, а м'яч уже тріпотів у воротах. І гравці, і глядачі на футбольному полі — зарослому бур'янами та покритому сміттям ще не забудованому пустирищі між фабриками і кладовищем — сприйняли гол з шаленим ентузіазмом.

— Чи міг я подумати, що ти так граєш у футбол! — сказав хлопець із кафе «Спорт».

Слідчий по інерції ще раз махнув ногою, наче бив по м'ячу, і признався:

— Між нами кажучи, за свої тридцять п'ять років я хтозна чи вдарив по м'ячу п'ять або шість разів. І цей мій удар — чистісінька випадковість.

Проте цієї таємниці не могли знати ні глядачі, ні гравці, які немов знавісніли. Слідчого оточив цілий натовп; найвищий серед них був метр сорок — метр п'ятдесят на зріст.

— Я впізнав його по носу! — вигукнув усипаний ластовинням ма-

лий. — А вуха в нього бачите які — звисають, як листя платана. Так, це він, лівий крайній «Громовиці».

— Не знаєш, то й не кажи! — урвав його інший. — Він — центр нападу з «Бурі».

— Що ти мені кажеш? — наполягав перший. — Ставлю пачку сигарет, що це лівий крайній «Громовиці»!

Навколо слідчого вирувала ціла юрма малих, замурзаних уболівальників. Кожен намагався підступити до нього ближче, заговорити з ним. Ось, прокладаючи собі дорогу руками й милицею, наперед пробився хлопчик років тринадцяти, з проділом і скаліченою правою ногою. Діставши з кишені пачку сигарет, він упевнено попросив автограф.

Слідчий поглянув на хлопця. Великі карі очі невідривно дивились на нього.

— Гаразд! — сказав він. — У мене принцип — не давати автографів, але для тебе я зроблю виняток.

Узяв пачку і огризком олівця, якого подав йому інший малий, розписався на ній.

У цю мить почувся свисток судді на продовження матчу, і гравці побігли на поле.

— Чие прізвище написав ти на пачці? — спитав слідчого той, коли вони звернули за ріг.

— В усякому разі не своє. Поки навколо мене сперечалися, чи я крайній лівий «Громовиці», чи центр нападу «Бурі», чи вже не пам'ятаю хто, я згадав, як звуть центрального «Бурі». Його прізвище й написав.

Мені вистачило секунди, щоб, як звичайно, націлитись і натиснути на спуск. Ні, я не цілив йому у скроню чи в серце. У рот. Туди, де губи його вигиналися вниз, складаючись у саркастичну посмішку, яка запалила мене бажанням улучити саме в те місце.

Мені це вдалося. Просто в посмішку. Зрештою, я не мав сумнівів в своєму успіхові. Я добре знаю, який я стрілець! І той реготун ураз заточився вперед, наче зробив реверанс або вправу ранкової гімнастики. Тієї ж миті задзвонили, усі разом, десятки електричних дзвіночків, і я та хлопець із кафе «Спорт» позатикали пальцями вуха.

— Ось ваш приз! — з дуже урочистим виглядом сказав службовець і подав мені ляльку.

Я з радістю узяв цей приз за влучну стрільбу. Віддам ляльку дружині, вона страшенно їх любить.

Парк розваг ще на якийсь час затримав наше повернення у «Великий Національний». І ось як це вийшло.

Після футбольної пригоди ми вирішили повернутись до готелю. Але вигляд у нас був жалюгідний. Запорошені, пом'яті, наче після бійки.

— Ходімо хоч черевики почистимо, — сказав я. — Якщо ми в такому вигляді поткнемося в готель, нас іще, гляди, турнуть звідти.

Ми спитали, де тут поблизу можна почистити черевики. Один дідок сказав нам, що через два квартали є маленька взуттєва крамничка, і там чистять взуття.

Проте доля, мабуть, не судила нас повернутися до «Великого Національного» в начищених черевиках. Бо тільки ми вийшли з тієї крамнички і повернули до центру міста, як потрапили в парк розваг.

То був скромний парк робітничої околиці, що знайшов собі вільне місце на ще не забудованому майданчику і там кинув якір. У всякому разі він мав усе, що має бути в такому парку. І ще дещо, чого не мають грандіозні луна-парки по великих столицях: дружне і привітне обличчя. Обличчя мужнє і замурзане, як і в людей цього робітничого передмістя та в їхніх дітей, що гралися й качалися на землі.

Я взяв на себе ініціативу і запропонував ще продовжити нашу прогулянку — востаннє, я це підкреслив!

— Не вмію цього пояснити, але змалку я відчуваю якусь дивну втіху, буваючи в парках розваг,— сказав я *тому*.

— Справді? Я не сказав би такого про себе, але охоче загляну сюди ненадовго.

І ми попрямували до входу, прикрашеного гірляндами, кольоровими лампочками та барвистими прапорцями. Наче корабель у день якогось національного свята.

Він випередив мене і взяв квитки.

— Е, так не годиться! — розсердився я.— Ти вже заплатив за апельсиновий сік, тобто за каву, яку випив я, і за свій апельсиновий сік. Я тоді пішов тобі на поступку, але тепер, з квитками — це вже *надто*!

Спершу ми зробили «розвідку місцевості». Замішалися в натовп і віддалися його течії, смакуючи перший ковток нових вражень. Хоча був четвер, день робочий, здавалося, що це неділя — стільки навколо юрмилося людей.

Тут було все, у цьому бідняцькому луна-парку, я вже, здається, казав. І для малих, і для дорослих. Ляльковий театр. Дитяча залізниця: навколо майданчика кружляв поїзд із пасажирами — серед них виділилися і «зайці». Два маленькі поні, що дуже серйозно ставилися до своєї місії: катати верхи малюків. Багато автоматів, що викидали жетони — і ти вигравав, а як ні — то програвав, частіше друге. А ще — «будинок таємниць», де, мабуть, відбувалося багато жакхливого, судячи по обличчях людей, які звідти виходили. І кімната сміху з кривими дзеркалами. І тир...

Саме з тиру й почалися наші розваги. Мішень була у вигляді чоловічка десяти футів заввишки, що все бігав від стіни до стіни із застиглою на обличчі посмішкою. Але він бігав так швидко, що влучити в нього було нелегко. *Той* спробував перший — не влучив. Тоді взявся за зброю я. Націлювався в посмішку, в ту нахабну, іронічну посмішку. Влучив за першим разом, і тоді задзвонили усі дзвіночки, сповіщаючи про мій тріумф! І я, страшенно гордий, одержав як приз оту гарну ляльку.

Потім ми зайшли у вагончик і покаталися навколо майданчика. Третій, стежачи за нами, ходив у натовпі пішки. Поїзд посувався повільно, і йти поруч із ним було зовсім неважко. Спершу я його довго не помічав і побоювався, чи не загубив він нас у цій штовханніні. Мені аж ніяк не хотілося залишатися в тому парку сам на сам із хлопцем з кафе «Спорт». Я вже стомився після подорожі, багатогодинної прогулянки по вулицях міста, та ще й від футболу. На щастя, той третій, як поліцейська вівчарка, невідступно йшов слідом. І я заспокоївся.

В парку можна було блукати годинами і весь час знаходити нові розваги. Але ж нам не можна лишатись надовго. Та я усе зволював, усе відкладав ту мить, коли ми підемо звідти. Мене захопила атмосфера

розваг, радісні вигуки і сміх сотень людей — і малюків, і дорослих. Але передусім я, звичайно, подумав, що вплив на нашого хлопця атмосфери парку сприяє Планові — це його ще дуже розігріє.

Ми пішли в ляльковий театр і подивилися виставу. Вона була дуже дотепна, і я так сміявся, що в мене аж заболів живіт. Він помітив, як я зігнувся, і спитав, що зі мною, чи мені, бува, не погано. Я відповів, що ні, це від сміху. Я не сказав йому, що в мене час від часу бувають приступи болю в шлунку, а то йому ще захочеться скористатися цим і втекти. А я не хотів би, щоб він спробував утекти в парку, хоча й третій весь час ішов за нами, і з такої тісняви не так просто було вибратись. Але ризикувати в цьому місці я не хотів. Якби йому таки вдалося від нас утекти, це була б катастрофа. Проте, тільки-но я почав непокоїтись, як знову помітив третього, що підійшов зовсім близько, аби не загубити нас у галасливому натовпі.

— Що ти робитимеш з лялькою? -- спитав він мене. — Віддаси доньці? Якщо, звичайно, в тебе є мала донька.

Ми сиділи в барі — їх у парку було три чи чотири, в різних місцях — і цього разу замовили не каву, не апельсиновий сік, а пиво. Нехай, у пива алкоголю дуже небагато.

— Ні, у мене немає малої доньки. У нас досі нема дітей.

— Я й не знав.

— Ми вирішили поки що цього уникати. Я хочу спершу просунути-ся по службі, дістати підвищення зарплатні — сподіваюся, це буде незабаром. А ти коли думаєш завести сім'ю? Я знаю, ти неодружений. Я багато про тебе знаю, і не хочу цього приховувати.

— Нічого дивного, що знаєш. І ти, і Менеджер, і інші. Це ж ніяка не таємниця. Ні, про одруження я ще не думав.

— То, може, ти й одруження плануєш на тоді, коли повернешся зі столиці? Чи спершу вилікуєш шрам?

Ми тоді зареготали, і наш сміх передався пані, що сиділа поруч і пила лимонад крізь соломинку, і вона теж засміялася, сама не знаючи з чого.

— За дві хвилини я повернуся! Скільки вам зробити? Дві? По одній для кожного?

Ми й не помітили мандрівного фотографа, який швидко клацнув нас, коли ми заходилися реготом. Я б його погнав геть, якби вчасно зауважив, що він нас фотографує. Працівник служби безпеки повинен завжди лишатися в тіні. Він не такий, як звичайні люди, що їм вільно фотографуватися в парках розваг та інших громадських місцях. Я вже хотів був вилаяти його й відмовитися від фотографій, але хлопець із кафе «Спорт» випередив мене, давши фотографові завдаток.

— Дозволь презентувати тобі цю фотографію, — сказав він мені. — На згадку про нашу прогулянку.

І голос його звучав так схвилювано — чи то мені здалося? — що я погодився. Нехай, подумав, зрештою і ця невеличка подія буде тільки на користь Плану.

— Чого ти весь час вискакуєш наперед? — пробурчав я.

Незабаром я від душі веселився, коли фотограф приніс нам знімки. Я був у дуже кумедній позі. Тримав у руці склянку з пивом, наче виголошував тост, і реготав з дурнуватим виглядом.

Кожен узяв свою фотографію. Я поклав її в гаманець, а той у внутрішню кишеню піджака.

— Завелика для мого гаманця,— сказав він.— Поламається, якщо спробую її туди запхати.

Давно вже я не був у парках розваг. Років, може, п'ять або й шість! А тепер трапилася така нагода — нагода, яка так добре пасувала до Плану і сприяла йому,— пережити знову ту напружену, незвичайну радість, яку дає мені атмосфера такого парку. І водночас попрацювати для Плану.

Коротше кажучи, ми не проминули жодного атракціону. Мене охопило — нас обох охопило — бажання побувати скрізь, взяти участь у всіх розвагах, які пропонувалися в цьому веселому, широкому парку. Час, звичайно, минав швидко. Спонутило, і пора було повертатися до готелю. Але я усе відкладав, бо надто велика була спокуса. Зрештою, не так уже легко *тому* втекти. Третій весь час ходив близько, і я то бачив його, то губив з очей. Та однаково знав, що він десь поряд, удає, ніби роздивляється то перед тиром, то перед рулеткою.

Та, мабуть, найдужче ми розважалися у кімнаті сміху. Бачити своє відображення у кривих дзеркалах було смішно до божевілья. Досі мені траплялося бачити своє обличчя у кривому дзеркалі лише раз або двічі, напевне, коли я переходив дорогу. Іноді такі дзеркала ставлять біля магазинів, поряд з вітриною, щоб приваблювати покупців. Але оце вперше я опинився у залі, сполученій з багатьма меншими, де з усіх боків стояли криві дзеркала. Мої очі, мої губи й руки — усе було таке чудернацьке, викривлене, абсурдне. А що хлопець із кафе «Спорт» весь час стояв поруч мене, то наші обличчя в дзеркалах торкалися, зливалися до купи і наче утворювали одне обличчя.

«Будинок таємниць» ми залишили на кінець нашої екскурсії по парку. То був просто старий триповерховий будинок, де колись містився тютюновий склад. Потім він струхлявів, і його покинули. Про все це ми довідалися, стоячи в черзі за квитками.

Коли тут відкрився парк розваг, дирекція слушно вирішила перетворити колишній тютюновий склад на «будинок таємниць».

Я не вперше відвідував «будинок таємниць», і *той* теж сказав мені, що бував у такому раз чи двічі, дуже давно. Але кожен «будинок таємниць» має свої таємниці. І я чекав, не міг дочекатися нашої черги — з дитячою цікавістю, хвилюванням і певним острахом.

Перше, що ми побачили, коли зайшли, це непроглядну пільму. Було так темно, що я аж почав непокоїтися. Звичайно, не тому, що з нами станеться якесь лихо у тому будинку, а з остраху, що *той* утече від мене у замогильній темряві. Щоправда, у мене був ліхтарик, разом з ключами, манюсінський, але потужний ліхтарик. Проте навряд чи я зміг би врятувати становище самим ліхтариком. «Будинок таємниць» має стільки розгалужень, і якщо *той* кине́ться тікати... Невиправданим безглуздом було з мого боку йти з ним у цей темний будинок.

Проте в мене ще залишалася надія на третього: він не пішов у «будинок таємниць». Це був єдиний випадок, коли він не пішов слідом за нами. Тим часом, як ми стояли в черзі за квитками, третій походжав оддалік. Він кинув мені погляд, наче казав: «Я залишуся вартувати на виході»...

Єдине світло, яке там було,— це миттєві спалахи, що показували нам таке, від чого потім не заплуєш очей цілу ніч. Двері відчинялись

і зачинялися з таким грюкотом, наче ми були в центрі циклону; якісь жаскі примари виринали перед нами у спалахах світла і знов поринали в морок; ляскали постріли, чулися здавлені зойки людей, яких ріжуть або душать; зовсім поруч вили собаки; то праворуч, то ліворуч гриміли вибухи, шалений вітер налітав на нас із такою силою, що ми ледве трималися на ногах і хапалися за стіни, переходячи з кімнати в кімнату, з поверху на поверх, від несподіванки до несподіванки.

Зненацька сталася ще одна несподіванка — стихла музика. Бо в тому будинку була й музика. Вона лилася з гучномовців, поставлених у відповідних місцях, і мала посилювати у відвідувачів моторошне відчуття від їхньої подорожі. Як музика у фільмі жахів? Атож, щось подібне.

Ця музика супроводжувала нас крок за кроком з першої хвилини, як ми увійшли в «будинок таємниць». Отож, коли вона раптом урвалася, я подумав, що це або пауза перед кульмінаційним пунктом програми, або випадковий розрив у магніфонному записі. Пауза тривала не довше хвилини. А потім почувся підсилений гучномовцями голос, який виповнив весь будинок:

— Просимо шановних відвідувачів поквартитися до виходу! Щойно у будинку виявлено тріщину. З хвилини на хвилину стіни можуть обвалитися.

Перша реакція — мовчанка. Потім нервовий і уривчастий сміх — переважно жіночий.

— Не так уже й дотепно! — кинув хтось, невидимий у темряві.

— Якщо в тебе хворе серце, то стіна таки завалиться, можеш бути певен, — докинув другий. — І від тебе залишиться мокре місце.

— Не перебільшуй, друже, — знов озвався, мабуть, перший. — Ситуація не така вже трагічна. Де там у біса! Хіба ми не в «будинку таємниць»? Усе змонтовано згідно з програмою.

— Не втрачайте спокою! — знову почувся голос. — Проходьте організовано!

Звичайно, я, як і інші в групі, — а було нас чоловік десять-одинадцять, я нашвидку підрахував, коли ми заходили, — також думав, що все це — витівка. Але тут майнула думка: а що, як насправді?

Другий вибух сміху після другого застереження. Проте наш оптимізм тривав недовго. Підземний гуркіт, схожий на землетрус або вибух динаміту, хмара пилюки, яка укрила нас, і ми почали кашляти, сильний вітер плюс непроглядний морок — цього було більш ніж досить, щоб вивести з рівноваги кого завгодно. За мить між нами всіма проскочила іскра паніки.

— Це не витівка! — почув я голос того.

Але де ж вихід? Миттєві спалахи на початку екскурсії якось вели нас по цьому лабіринту, а тепер нас оточувала непроглядна темрява. Ми збилися до купи, метнулися праворуч, метнулися ліворуч, не знаючи, чи пощастить нам урятуватися з пастки, чи «будинок таємниць» завалиться і поховає нас під гнилими дошками, цеглою й порохом...

— Мені нема чим дихати, — сказав той. — Щось давить у грудях.

Це він озвався вдруге, і я заспокоївся. Отже, в цьому хаосі й темряві він поки що поруч мене. Хоча при виході на нього й чатує третій.

— Останнє попередження! — пролунав голос із гучномовця. — Просимо шановних відвідувачів більше не зволікати і якомога скоріше

поспішати до виходу. Тріщина збільшилась, і будинок ось-ось завалиться!

Діти, що були в групі, захлипали; заплакали, здається, й деякі жінки. Нас оточили якісь дивні звуки; наші уривчасті, нервові вигуки одразу підхоплювала й підсилювала луна — цей ефект у «будинку таємниць» створювала невидима стереофонічна апаратура. Де вже було зрозуміти, чи ми справді просуваємося до виходу, чи топчемося на місці!

— Я боюся, ми ніколи звідси не вийдемо, — сказав хлопець із кафе «Спорт» і взяв мене за руку. — Це твоя рука?

— Випадково моя.

Наші пальці зчепилися, і тепер ми йшли, тримаючись за руки, як діти, що загубилися у великому темному лісі.

— Якщо екскурсія до «будинку таємниць» буде останньою у нашому житті, — прошепотів він, — я хочу, щоб ти знав: наша прогулянка завдала мені великої втіхи. Дякую тобі!

Він був поруч і дихав просто на мене, і не знаю, як це сталося, але на секунду, тільки на секунду, я відчув у грудях клубок. Я не міг би пояснити, що зі мною діється. Там застряг такий незвичний клубок!

— Увага! Повідомляємо шановних відвідувачів, що вони досягли виходу. Їхні відвідини «будинку таємниць» закінчилися. Пробачте за нашу витівку!

І на нас линуло таке яскраве світло — це спалахнули потужні прожектори. — що я мимоволі затулив очі рвками.

— Можна взяти ще й твою подушку? — спитав я його. — Але якщо хочеш лягти, то я її не візьму.

Він стояв перед однією з трьох картин, які висіли в номері. По одній на кожній стіні, окрім стіни з вікном.

— Візьми. Я не збираюся лягати. Принаймні зараз.

Я примостив подушки до билець ліжка. Дві під спину, одну — під голову. Третю я взяв з ліжка Менеджера. Воно ж бо однаково стояло порожнє. Щоб не бруднити постіль черевиками, я присунув до свого ліжка стілець.

— Я думав, ти ляжеш нормально і хочеш просто високо вмотити голову.

— Ні. Я хотів зробити саме так, як ти бачиш. Ще змалечку люблю сидіти в ліжку, спираючись на подушки. У цій позі мені дуже добре відпочивається.

Я бачив, як він підійшов і втупився в картину, репродукцію, яка видалась мені ніби знайомою, хоч я ніколи її не бачив. Молода жінка вийшла з ванни і збирається взути капці.

— Сором так витріщатися! — підколов я його. — Дівчина не одягнена, і ти ставиш її в незручне становище.

— Жінки мене так чарують, що ніякими словами цього не передати!

— Чия це картина?

— Тут є якась закарлючка, проте я нічого не доберу. Так от, наша прогулянка в місті була просто чудова.

Він струсив попіл з сигарети, запорошивши собі піджак.

— А хто подав ідею, га? Хіба я не заслужив подяки за цю натхненну думку?

Він засміявся, хотів щось сказати, та нахилився зав'язати правий шнурок.

— Не можу збагнути, що робиться з цим шнурком. Коли не подивлюся, завжди він розв'язаний. Так і вчора увечері в кафе «Спорт».

І раптом надовго замовк.

— То я чекаю на подяку,— нарешті озвався я.

— А, так! Чудова була твоя ідея щодо прогулянки в місті. Ми розім'ялися, багато чого побачили й почули. Знайшли дуже приємну компанію і з'їздили на море, надихалися морським повітрям і трохи позагоряли. Пограли навіть у футбол, повеселилися в парку і разом ризикували в «будинку таємниць». Коротше кажучи, прекрасно згаял час.

Він узяв стілець і сів до столика.

— Я беруся за кросворд,— сказав, розкриваючи «Вечірні новини».

— Як потрібна буде допомога, я до твоїх послуг!

— Гаразд. Якщо попаду в безвихідь.

Все було зроблено не просто добре — досконало! План, цей складний механізм, працював із точністю хронометра. І тепер лишалося тільки чекати наслідків. Підкладемо бомбу сповільненої дії, яка обов'язково вибухне. У момент х.

Слідчий відчував План як живу істоту, як створіння з нервами, здатне рухатися. Вони вдвох працювали для однієї мети. План увійшов у його кров, утілювався в нього. План і він поєдналися в одне ціле.

Спочатку, коли шеф відкрив їм План, він прийняв його одразу, але більше розумом, аніж серцем. Ще не запалився ним. Їм треба було познайомитися поступово, Планові і виконавцеві, коли для них почалася ця неймовірна пригода о сьомій ранку, у внутрішньому дворі служби безпеки, і вони стали працювати над спільною справою — потай, з граничною уважністю, наче двоє змовників. Атож, вони двоє змовників: План і слідчий.

Звичайно, це було нелегко — грати роль, удавати, ніби він теж людина, ніби має те, що називають почуттями. Якби йому звеліли піддати затриманого в кафе «Спорт» суворому допиту, щоб той знепритомнів на багато годин, а то й назавжди, він би знав, що робити. Але натягти маску, грати роль людини, наділеної почуттями,— це був для нього простір цілком незвіданий. І все ж такі він у ньому зорієнтувався. Так, ніби вийшов на прогулянку по незнайомій місцевості і дослідив її п'ядь за п'яддю. Так, План приваблював і своєю ризикованістю.

Шість років працюю слідчим служби безпеки, а в такій ситуації опинився вперше. Виступати під чужим обличчям!

Якби я міг весь час тримати перед собою дзеркальце і, залежно від конкретної ситуації та розвитку Плану, спостерігати за маскою на своєму обличчі, за підробленими очима!

Я подивився збоку, як *той* сидить над кросвордом. Невже здогадується? Але як йому здогадатися про такий План, у якому ніщо не скрипить, який працює тихо, нечутно? Наче ти спокійно собі розмовляєш із другом, і раптом він устромляє тобі ніж у живіт, і ти й гадки не маєш, що сталося, доки не покотишся на тротуар.

— Можна до тебе звернутися?— озвався *той*.— Тут у мене чотири літери по вертикалі, з якими я ніяк не можу дати собі раду.

— Нарешті! Я радий, що тобі потрібна моя допомога. Кого треба назвати? Знамениту гетеру античності? Чи композитора-романтика вісімнадцятого століття?

— Ні,— сказав він, засміявшись.— Ні те, ні друге. Це — «річка, що не лише топить, а й пожирає».

— Річка, що не лише топить, а й пожирає? — перепитав слідчий.

— Ти моя єдина надія. Я вже хтозна-скільки сушу собі голову над цією таємничою річкою-канібалом.

— Дивна річ, але щось і я не можу нічого придумати. А завжди пишався, що я — ас у кросвордах!

— Ет, біс із нею! Я поки що залишу ці чотири по вертикалі, і взагалі все по вертикалі та й займуся горизонталями. Потім спробуємо знов.

— Добре, ти розв'язуй собі далі, а я будь-що згадаю, що то за річка, яка творить такі чудеса.

Коли слідчий запропонував свою допомогу, *той*, нахилившись над «Вечірніми новинами», удавав, ніби розв'язує кросворд, але думки його були далеко. Атож, гру він уже програв. Від хвилини, коли вони повернулися до свого номера 717, коли переступили поріг, і він побачив і почув, як повернувся у замку ключ — двічі клацнуло, сухо й безжалісно, мов два постріли, — від тієї хвилини усе в ньому: думки, серце, нутрощі, почуття, кожна часточка його тіла — усе провалилося в чорну безодню. Тепер уже нема надії! Він скинув усі свої карти! Ні, він не скинув жодної карти, він спасував перед цією винятковою нагодою, якою була їхня прогулянка в місті, він виявився млявим, неспроможним ні до дії, ні до протидії. У шибці — у правій шибці — він бачив своє обличчя, бліде, тьмяне, наче намальоване на склі. До горла йому підкотилася хвиля огиди, і він плюнув у своє відображення на шибці. Та одразу ж витяг хусточку і витер плювок.

— Що сталося? — спитав слідчий.

— Комар! Сів на скло, і я хотів убити його плювком. Але не влучив.

— Я думаю, для нас не страшно, якщо тут є комарі. Ми ж не спатимемо. Десь о п'ятій, а може, й раніше, з'явиться Менеджер з машиною.

— Твоя правда. Ця ніч не для сну.

Він знову нахилився над кросвордом. Удавано. Як він не скористався нагодою вислизнути з його рук! Тільки обережність була тому причиною, побоювання, що проникло йому в саме серце й точило його безупину, страх, що усе це могло бути інсценівкою, розробленою з метою заманити його в пастку. Спонукати його до втечі, щоб він сам виказав, що причетний до справи. Служба безпеки не має проти нього доказів. Тому вони й наставляли на нього пастку. Якщо він не витримає і спробує втекти, саме це стане ножем, якого він своєю рукою угородить собі в серце. Е ні! Саме на це й розраховує служба безпеки! Який сенс їй підігрувати? Тієї миті, як він кинеється тікати, агент служби безпеки не погладить його по голівці. А вистрелить йому в ноги, щоб захопити живим. Його спроба втекти розглядатиметься, як цілковите зізнання. Так, їхні сподіванки не були безпідставними. Які в нього шанси? Хіба він може ризикувати, коли майже напевне знову потрапить до їхніх рук,

поранений? Або ж його схоплять пізніше, мобілізувавши весь механізм таємної служби. І якби він навіть утік, то чи вдалося б йому знайти контакти зі своїми, щоб його переховали, щоб йому зробили фальшивий паспорт і переправили через кордон? Усе це дуже сумнівно. А може бути й так, що того другого з кафе «Спорт» насправді не заарештовано, що він утік, а шеф тільки вдає, ніби його схопили. А якщо вони й заарештували його, то чи є певність, що він зізнався? А може, він замилив їм очі, і зіставлення допитів не дало наслідків? Була ймовірність і того, що служба безпеки нічого не підстроювала, що все відбувалося цілком природно і випадково, а він, спробувавши втекти, сам викаже, що причетний до справи.

І поки вони їхали в машині, і під час прогулянки, він усе вагався. То перемагало бажання втекти, то знов поверталися страх і сумніви.

Але тепер уже запізно думати про втечу. Що він може вдіяти у номері сімсот сімнадцятому «Великого Національного», після півночі, коли двері замкнені на два оберти ключа, а поруч з ним чатує агент служби безпеки з пістолетом напоготові? Єдине, що на нього тепер чекає — це повернення Менеджера з машиною десь о п'ятій, і тоді вони пойдуть на пором, а потім його передадуть у Центр. А що там? Чорна безвихідь чатувала на нього в столиці, безвихідь цілковита й безнадійна.

— Мені ще лишилася половина кросворда, — сказав *той*. — І, звичайно, я досі не відгадав, як називається ота таємнича річка, що не лише топить, а й пожирає.

— Ми згадаємо і річку, — заспокоїв я його. — Це справа натхнення. Може, пригадаємо це слово тоді, коли й не думатимемо про нього.

Якби можна було бачити, який таємний процес відбувається в *тому*! Як спрацьовує План у його естві, наскільки він у нього проник і яке буде завершення?

Єдине, в чому я був певний, це те, що я віддав усі свої сили для Плану. Для Плану, дуже простого в ідеї, але дуже складного для виконання. Я зрозумів це, тільки-но ми почали теорію перетворювати на практику. Якось дрібниця могла б зірвати всю роботу. Хлопець із кафе «Спорт» не дурний. Найгірше — це недооцінити супротивника і переоцінити власні сили. Ні, він не дурний. А якщо справді він винен, тоді його думки винятково напружені, так само як і увага. І його відчуття.

На щастя, все — наскільки я міг судити — минуло добре. Тепер ми наближаємося до кінця історії, ніч минає, і за кілька годин Менеджер постукає в двері. Попереду ще подорож на поромі, а потім машиною до столиці. Але головне в Плані виконано: прогулянку по місту.

Я підвівся з ліжка, щоб розім'ятися. Напружив руки.

— Як там із кросвордом?

— Не знаю, чи то я стомлений, чи заморочений, чи просто не в формі. Чи, може, кросворд надто складний. Але справа йде туго. Усе ж таки сподіваюся закінчити з ним, доки з'явиться Менеджер.

— Менеджер приїде ще не скоро. Не раніше п'ятої.

Я почав роздивлятися картини на стінах. Спершу ту, що висіла поряд з дверима ванної. Те «Ранкове море» було написане в манері, яку можна назвати індивідуальною. Хоча тема й не оригінальна, подумав я. Але що означає оригінальність? Хіба оригінальна тема Плану? Прогулянка по місту... Звичайнісінька тема, але ж у конкретному випадку вона набирає специфічних рис. Це ми двоє, я і хлопець із кафе «Спорт»,

надали індивідуальних рис Планові служби безпеки. Один свідомо й охоче, другий — несвідомо і мимоволі.

Однак я не міг передбачити, що станеться далі. Або незабаром, або трохи згодом. Я був у темряві. Я поставив експеримент і чекав наслідків. Хлопець із кафе «Спорт» сидів напроти мене і кутив, схилившись над кросвордом. Протягом усіх цих годин, що ми були разом, я не помітив у його поведінці нічого особливого. Нічого такого, що підказало б мені, що коїться у нього всередині, *вразив* його План чи ні.

— Коли вже ти так захопився кросвордом, то, може, даси мені решту газети?

Він відірвав аркуш із кросвордом і дав слідчому газету. Слідчий сів на стілець, підсунувши його ближче до столика.

— А що, як ми поставимо сюди лампу, щоб було світліше нам обом? Це верхнє освітлення здається мені слабким.

— А чого ж не поставити, — з готовністю озвався *той*. — Вистачило б тільки шнура.

Він переставив лампу зі своєї тумбочки: шнур виявився довгим і його вистачало не лише до столика, а й до протилежного кутка.

— Тепер усе чудово! — зрадів слідчий і заглибився у «Вечірні новини».

Схилившись над кросвордом, *той* знову став думати про своє. Але до чого тепер усі ці роздуми? Уже пізно на щось зважуватися, час працює проти нього, кожна хвилинка, кожна мить — проти нього. Двадцять дві хвилини на другу на його годиннику. Якщо Менеджер закінчить раніше п'ятої, незабаром у номері сімсот сімнадцятому збереться уся компанія, всі троє. Але й тепер, коли вони вдвох, становище безнадійне. Він нишком дивиться, як його супутник читає газету, чує його дихання, відчуває поруч себе агента служби безпеки, шомиті готового вихопити пістолет. Наче сильний протяг, його проймає думка — накинутися на агента, зчепитися з ним, ударити його без жалю, з усієї сили! Проте ні, нічого він такого не зробить.

А яку впевненість він почував на початку їхньої подорожі! Коли вони сідали в машину, і Менеджер запропонував сісти усім трьом на передньому сидінні, він зрадів, подумавши, що це дає йому надію вибрати під час подорожі слушну мить і знешкодити обох своїх вартових водночас. Велика для нього спокуса — ця ідея Менеджера! Два добре розраховані удари, тієї самої секунди, один — у Менеджера, другий — в агента праворуч, і він би втік! Він навіть почав здійснювати цей план. Спершу вирішив розвідати, де в них пістолети. Щодо Менеджера, то він знав. Коли вони збиралися в дорогу, у внутрішньому дворі, Менеджер підняв капот машини, нахилився до мотора, і тоді він побачив пістолет у задній кишені штанів. Але він не знав, де пістолет у другого. А це було конче потрібно. Б'ючи наліво й направо, він мав знати, які рухи зроблять і перший, і другий, щоб вихопити свою зброю. Чекати йому довелося недовго. Коли Менеджер розповідав, як був менеджером блошиного театру, йому спало на думку вдати, ніби йому засвербіло на слово «блоха», і він почувався об сусіда справа. Тоді й відчував, що пістолет у лівій внутрішній кишені піджака. Про свою сверблячку він розповів так натурально, що навряд чи агент щось запідозрив. Тепер він знав усе, що треба. В його пам'яті, поки вони мчали зі швидкістю сто десять кілометрів на годину, виникла сцена з пригодницького фільму, здається, ковбойського: героя везуть у машині двоє, він посере-

дині, і раптом немов вибухають його кулаки — раз наліво, раз направо! — а машина мчить зі швидкістю сто п'ятдесят кілометрів на годину, — атож, у фільмі швидкість була сто п'ятдесят, а не сто десять, — і він викидає обох своїх вартових на дорогу, наче курчат, а сам миттю хапається за кермо. Так само зробить і він у слушну хвилину. Так, то був ковбойський фільм, вестерн. Добре, що він згадав цей фільм.

Але незабаром він уже засумнівався, чи справді бачив такий фільм і таку сцену, чи це витвір його фантазії.

Втекти від них за всяку ціну! Скористатися з утоми, яку напевне відчують обидва агенти від довгої подорожі в таку спеку, використати навіть те, що обидва його супутники — звичайні собі, простакуваті агенти. Так, це дуже важливий момент, що має сприяти його спробі втекти, спробі, яка повинна вдатися! Використати, звичайно, і той сприятливий факт, що його охоронці ставляться до нього, можна сказати, по-дружньому, що з ним розмовляють на всякі теми, ніби нічого не сталося, що взагалі вони не з тих мовчазних, похмурих, неусміхнених типів, до яких годі й озватися, а не те що приспати їх, удаючи непричетного. А саме таку роль він грав з тієї хвилини, коли його заарештували в кафе «Спорт» — удавав непричетного, який настільки непричетний, що не тривожиться ні про що і тільки цілком природно нервується, що пригода його затягується і звільнення відкладається. Ні, він не впаде в іншу крайність, не вдаватиме, ніби йому байдуже, що його перевозять до Центру за 910 кілометрів від їхнього міста. Правильна, справді розумна тактика — це водночас нервуватись і бути спокійним, бо він начебто має довіру до людей, які його приймуть у Центрі. Мовляв, вони відчують одразу, що він зовсім невинний і непричетний до антиурядової діяльності, і, звичайно ж, відпустять його на волю уже сьогодні ввечері. Спочатку він справді тримався такої позиції, створюючи враження, ніби його турбує лише те, коли вони дістануться до Центру, де його відпустять. Проте в душі він аж ніяк не був певен, що там, у Центрі, все закінчиться так щасливо. Найменше, що на нього чекає, — це допит уже не в рукавичках і з добрими манерами, які вживав — чи не навмисне? — місцевий шеф, а такий, який буває тільки в службі безпеки.

Поки їхали в машині, він сам починав розмову при кожній нагоді, робив усе, щоб підсилити дружню атмосферу. Він нічого не знав про цих двох агентів, але не мав сумніву, що вони знають про нього коли не все, то багато, принаймні про історію в кафе «Спорт». Звичайно, шеф поінформував їх або й самі вони його розпитали. А що може розпитати він про свою сторожу? Надмірна цікавість може видатися їм підозрілою. Хоча, яке це має значення? А така розмова сприяла б дружній атмосфері, яка уже встановилась між ними. Про Менеджера він довідався в машині тільки те, що той був менеджером вільної боротьби. Про другого розпитувати не зважився, та й розмова якось не наводила на це. В усякому разі, ясно, що він має справу з двома агентами служби безпеки — ні більше, ні менше. Це люди без вагань і без жалю, що під дружнім — або вдавано дружнім — ставленням, жуйкою та усмішками ховають залізні серця і смертоносну зброю. Свій стрибок у слушну мить він повинен підготувати досконало. В разі невдачі наслідки відомі.

Отож вони впевнено наближалися до порому — зі швидкістю 110 кілометрів на годину, яку розвинули одразу. Він сказав їм правду, що досі їздив до столиці тільки поїздом. А якби було й не так, то він однаково сказав би їм правду. Щоб вони не спіймали його на дріб'язковій брехні, яка тільки погіршила б його становище.

Потроху він зрозумів, що втеча — дуже нелегка річ. Сцену, яку він бачив у фільмі,— якщо справді її бачив,— було не так просто здійснити в житті. Він почав сумніватися, чи досяг би бажаного. І тоді раптом перша зупинка, занепокоєність Менеджера й другого агента, що з машиною щось негаразд. Він знов-таки, як і під час тисняви на перехресті двох Національних автострад або при їхніх розмовах про дощ, удав, ніби прагне того ж таки дня дістатися до столиці, до Центру. А в душі жевріла надія, що йому пощастить і машина поламається, і вони затримуються в дорозі. Від такої затримки йому була б тільки користь...

Менеджер не виявив нічого конкретного, і він розчаровано дивився, як той сідає в машину і вмикає газ. Проте потім на двісті чотирнадцятому кілометрі таки сталася аварія. Він мало не закричав «Урал» або «Хай живе карбюратор!». Але — увага! Саме тепер він повинен проявити витримку, не виказати себе. А там побачимо! Головне, що на пором вони вже не встигнуть. Отже, хочуть вони чи не хочуть, а доведеться їм заночувати в місті і чекати шостої години двадцяти хвилин ранку, коли відчалює ранковий пором. Куди ж його поведуть на ночівлю? У місцеве відділення служби безпеки? Чи ще кудись? Але куди? В готель? Неймовірно. Проте, якщо так станеться і вони ночуватимуть у готелі, то він матиме не одну нагоду для втечі.

Тепер, коли я опинився в номері сімсот сімнадцятому «Великого Національного» на самоті з хлопцем із кафе «Спорт», який розв'язує кросворд,— чи, може, й не розв'язує, а думає про інше, а може, й узагалі не думає,— так от, тепер, коли я опинився в тихому номері готелю і підсумував свої враження про здійснення Плану, принаймні на його останній стадії, я відчув, наскільки мав рацію шеф, коли назвав цей план геніальним і надзвичайним. Звісно, я не мав ще нічого конкретного, у мене не було доказів, щоб аргументувати своє відчуття, але я був певен, що так воно і є. Моя інтуїція — а я їй довіряю — підказувала мені, що під дією Плану з нашим хлопцем неухильно відбувається таємниче перетворення, яке ось-ось завершиться бажаними для нас наслідками: розколеться зрештою хлопець із кафе «Спорт», і то завдяки чисто гуманним засобам, до яких ми досі вдавалися за приписами Плану. Не було сумніву, що План уже *вразив* нашого хлопця, цю трубу, яку ми піддали різким змінам температури, цього піддослідного кролика, на якому ми ставимо той чудовий експеримент, що ним є План. Ах, як би я хотів потиснути обидві руки винахідникові і творцеві Плану! Звісно, це було б нелегко зробити, якщо винахідник і творець Плану — електронний мозок. Але й тоді я знайшов би вихід: натиснув би якусь кнопку, щоб висловити електронному мозкові своє найширше захоплення його довершеним витвором, незрівнянним Планом, подякував би йому за те, що я мав честь бути першим, хто втілив його у життя.

Велика річ — інтуїція. Я не мав на руках аніякісних доказів, що План удався, а проте на всі сто був певен: з хвилини на хвилину, чи то в номері сімсот сімнадцятому готелю «Великий Національний», чи то під час подорожі до столиці, чи то уже в Центрі, коли наш хлопець раптом опиниться в іншій температурі, в жахливому холоді,— отож я був на всі сто певен, що наша труба ось-ось дасть тріщину і звідти виллється потрібна нам інформація.

Щодо мене, то я зробив усе, що міг, для здійснення Плану. Керуючись і розумом і інстинктом, я просувався з великою обачністю і не

вчинив нічого, що могло б зашкодити Планові, не занедбав найменшої дрібнички для триумфу Плану.

Тільки-но ми вирушили в дорогу, я створив оту сердечну атмосферу, яку передбачав План. Менеджер, звичайно, дуже мені допоміг.

І ось тепер, зосередившись у тиші сімсот сімнадцятого номера, я перебираю в пам'яті всі подробиці своєї сьогодишньої поведінки, хоча всі пригадати їх неможливо. Але дещо можна. Наприклад, оте вдаване хвилювання, майже дурнувате, з яким я дивився на навколишній краєвид і той обмін репліками з Менеджером, який миттю усе збагнув і дуже розумно зайняв протилежну позицію, ніби він не такий, як я. Щоб досягти контрасту, який добре нам тоді прислужився.

Потім, коли ми потрапили в тисняву на перехресті з Національною-40, я вийшов з машини і назбирав польових квітів. Приладнав букетик до панорамного дзеркальця, а наш хлопець охоче мені допоміг. Тоді я дав йому синю квіточку, щоб він встромив її в петельку. Тобто я зробив усе те, чого за інших обставин не робив би нізащо і навіть драгувався б, побачивши, що таке робить хтось інший. Але заради триумфу Плану я натягнув маску і зіграв відповідну роль.

Неможливо за годину зібрати в пам'яті всі деталі, з яких потроху, поки ми мчали зі швидкістю 110 кілометрів на годину, почав набирати реальних форм План. Удавано дружні і ширі розмови, приязні погляди, усмішки, коротше кажучи, інтимна атмосфера, — але не занадто, — в якій хлопець із кафе «Спорт» мав дихати усе вільніше, помалу зігріватися, розкриватися, — в такий спосіб ми наближали хвилину, коли він розколеться.

Хіба не досконало ми розіграли сцену з карбюратором? І першу зупинку, і другу. І Менеджер, і я поводитися напрочуд природно, наче справді сталась аварія, і ми лютували, що пропустимо пором і не встигнемо того ж таки дня у Центр. Зате як згадаю хвилину, коли з'явився отой дурень автоінспектор, мене знову проймає морозом. Ми мало не зазнали катастрофи. Під загрозою опинився весь План. І з чого? З нічого. На щастя, ми врятувалися — в останню мить. Якби той буквоїд ступив ще крок і, нахилившись над мотором, зчинив галас: «Що ви там, у біса, верзете про карбюратор? Він у повному порядку!» — отоді б сталося непоправне.

— Ну, то як з кросвордом? — запитав слідчий, який, мабуть, закінчив, — а може, йому набридло, — читати газету.

— Ще багато слів нерозгаданих. Я сьогодні не в формі.

— А як з річкою, що не лише топить, а й пожирає? Розгадав?

Той очима відповів «ні», а вголос мовив:

— Я вже думав був облишити кросворд. Але ще посиджу. З упертості, і щоб час минав швидше.

Слідчий підвівся зі стільця, залишивши «Вечірні новини» у ногах ліжка. Підійшов до дверей і покрутив ключ.

— Не знаю, чого це мені раптом здалося, ніби я не замкнув дверей, — мовив він, наче сам до себе.

Тоді повернувся до стільця, знову розгорнув газету і щось сказав, але вже тихіше, так що другий не розчув. А того знову затягло у вир сумнівів. Чому він не скористався з такої чудової нагоди? Адже з тієї хвилини, коли він довідався про переведення до Центру, а надто з хвилини, коли вони зупинилися через карбюратор, він відчув, як його підносить хвиля оптимізму. Він увесь віддався бажанню втекти! Не в до-

розі, поки їхали до порома, або йшли пішки до міста,— там не могло трапитися нагоди. Треба зачекати до готелю, там він матиме час аж до ранку, коли відчалює перший пором. Аби тільки вони зупинилися в готелі, а не у в'язниці служби безпеки.

Напевно знайдеться якась щілина, якась шпарка в його охороні, і тоді він блискавично прошмигне в неї і зникне.

Коли вони звеліли йому втиснутися разом з ними в телефонну будку, біля бензоколонки, він удавав, ніби не дуже й цікавиться, про що вони розмовлятимуть із шефом. Проте це не означає, що він був до цього зовсім байдужий! Така байдужість не була б природною і здалася б їм підозрілою. Він намагався приховати свою радість, коли почув, як шеф говорить про готель. Це якраз те, чого він хотів! Але як непокоївся він, коли вони сиділи на привокзальній площі і чекали, поки Менеджер знайде номер! Якби в готелях не знайшлося такого номера, який був їм потрібний, то, не маючи іншого виходу, вони відвели б його до в'язниці. На щастя, такий номер знайшовся, та ще й з тією перевагою, що вікно виходило не на вулицю. Він швидко дотямив, що хоча карниз і не широкий, але ним можна пройти — звичайно, дуже обережно — і дістатися до службової драбини. Треба тільки дочекатися слушної миті. Коли Менеджер піде і він залишиться сам на сам з другим, то накинеться на нього і все вирішить одним ударом!

Менеджер пішов, і вони стали чекати, коли він подзвонить із майстерні. Перша телефонна розмова. Незабаром і друга. Він не хотів робити спроби до втечі, поки Менеджер не подзвонить. Якби він приглушив слідчого, а після того зателефонував би Менеджер і не дістав відповіді, то могли б виникнути ускладнення. Поки вони грали в шахи, він обмірковував удар, яким поставить мат агентові служби безпеки. «Тільки-но він утратить пильність і погляне вбік, я його кулаком межі очі!» Але тому раптом захотілося до туалету. І тоді, проспівавши перед туалетом державний гімн, він здивовано почув, що тому спало на думку прогулятися по місту. Чи міг він сподіватися кращої нагоди? Але приховав своє хвилювання, навіть удав, що вагається, проте вагався недовго — з остраху, щоб агент, бува, не передумав.

Після того, як у нас нібито зіпсувався карбюратор, події розвивалися цілком природно. Ми робили те, що робив би кожен, зазнавши аварії у дорозі. Коли нам не пощастило під'їхати попутною машиною або автобусом, ми пішли пішки. План передбачав, що сісти в попутну машину або в автобус ми можемо тільки в тому разі, коли там буде три вільних місця. В іншому разі — ні.

На бензоколонці ми йому звеліли — Менеджер йому звелів — втиснутися разом з нами у телефонну будку. Нібито нам було байдуже, що він почує нашу розмову з шефом. Менеджер зумисне часто виявляв ініціативу. Ми про це домовилися заздалегідь, щоб *тому* здавалося, ніби ми обидва звичайні агенти.

Не застати шефа біля телефону ми не могли — адже година, коли ми повинні дзвонити йому, була визначена наперед з максимально можливою точністю. Але ми вдало розіграли стурбованість, чи застаємо шефа біля телефону і що ми йому скажемо. Коли почалася розмова, вона могла б увести в оману й найнедовірливішого. І Менеджер, і шеф бездоганно виконали свої ролі. Я нишком стежив за хлопцем із кафе «Спорт» і помітив, як той нашоросив вуха, щоб не пропустити жодного слова. До того ж і шефів голос було дуже добре чути.

Діставши від шефа інструкцію — нібито тільки тепер -- знайти підходящий номер у готелі й уникати втручання місцевої служби безпеки, ми знову рушили пішки до міста.

Дорогою зупинилися на хвилину і кинули жереб — хто з нас двох залишиться з нашим хлопцем, а хто піде в майстерню. Я взяв у праву руку чотири камінці і спитав у Менеджера, пара чи не пара. Якщо він вгадає, то залишиться в готелі. Якщо ні, матиме мороку в майстерні. «Не пара!» — мовив Менеджер, удавши, ніби спершу подумав. «Програв!» — сказав я йому. Звідки було знати нашому хлопцеві, що ми наперед умовилися, що він скаже «не пара».

Ще одну комедію зіграв Менеджер, коли ходив по готелях і «шукав» потрібний нам номер: на трое ліжок, із санвузлом, не на першому поверсі... Ми вдвох чекали на привокзальній площі, поки він ходив із готелю в готель і знайшов номер тільки у «Великому Національному». Цей номер, сімсот сімнадцятий, шеф замовив для нас ще вчора. В інших готелях, куди він заходив, Менеджер і не думав запитувати про номер. Розглядався по холу, наче шукав когось, і через якийсь час виходив.

Усе робилося згідно з Планом. Менеджер залишив нас у номері і пішов шукати автомайстерню. Перше ніж вийти, він похапцем випив апельсиновий сік — так квапився, аж трохи розлив його на підлогу; може, це сталося випадково, а може, він зробив це навмисне.

Ми вдвох спершу грали в шахи. Незабаром подзвонив Менеджер, потім зателефонував удруге і сказав, що ремонт триватиме цілу ніч до п'ятої ранку і мені доведеться всі ці години провести в номері з нашим хлопцем, наче я теж ув'язнений. Я вдав, ніби ця звістка мене приголомшила.

Настав час сказати заарештованому про прогулянку по місту. Наш третій уже був у барі «Шість пальців» і чекав, коли ми вийдемо, щоб непомітно піти слідом за нами. Про всяк випадок. Ще один пістолет ніколи не зайвий. Так, я знав, що третій уже сидить у барі, що він прибув учасно, вирушивши заздалегідь із нашого міста згідно з Планом. Якби сталося якесь ускладнення, наприклад, якби він запізнився і ще не прийшов у бар, то, дзвонячи мені за першим разом, Менеджер не сказав би, що він у майстерні і що вони збираються притягти туди нашу машину, а сказав би, що справа ще не влаштована і він шукає майстерню. Якби він подав мені таку зашифровану звістку, я зрозумів би, що третього ще немає у «Шести пальцях» і не поспішав би пропонувати прогулянку. Але все було гаразд, і я мав обережно подати *тому* цю ідею, наче вона в мене щойно виникла. Не дуже наполягати і, якщо в нього нема настрою, якщо він стомлений або просто не хоче, одразу зняти пропозицію. Хлопець із кафе «Спорт» не повинен був запідозрити, що за цією пропозицією щось криється.

На щастя, він одразу попався у пастку. Мені здається, я дуже добре все продумав. Навіть таку дрібницю, ніби цю ідею я винайшов у туалеті. Такі дрібниці дуже корисні. Отож і вийшло, наче мені зовсім випадково спало на думку прогулятися вдвох по місту.

Зненацька його охопила підозра, що йому наставили пастку. Тільки тепер він зрозумів мету цієї прогулянки по місту. Надати йому нагоду — нібито — втекти. Спонукає його до цього кроку, щоб таким чином він сам дав службі безпеки доказ своєї причетності. Бо, звичайно, вони вжили всіх заходів, щоб він не міг утекти. Чекають, поки він

насміляться, а тоді схоплять його знову, маючи козир, якого їм досі бракувало. І він уже ніяк не зможе виправдатись, якщо спробує втекти і буде спійманий,— а спіймають його майже напевне,— як то кажуть, «на гарячому».

Як зважитися на те, що намислив учора ввечері, коли шеф повідомив, що завтра вранці його переведуть у столицю? Така спроба — як двогостре лезо. Добре, якщо пощастить, а якщо ні — то він тільки дасть їм у руки зброю, якої їм зараз бракує, щоб покінчити з ним. Відколи його охопило це відчуття, він уже не міг зважитися на втечу. А йому часто траплялися такі нагоди під час прогулянки в місті. Скажімо, в перукарні, коли агент служби безпеки сидів, прип'ятий до крісла, обгорнутий серветками, весь у піні. І та нагода була не останньою. Але він так і не зміг наважитись, його тілав страх, що саме цього домагається служба безпеки. Подумав він і таке: а що, як у грі бере участь ще й третій агент, який стежить за ними і готовий втрутитися, тільки-но він спробує утекти? Щоправда, він не помітив нікого, хто стежив би за ними, хто міг бути агентом служби безпеки. Проте його точила й ця підозра.

І ось тепер він сидить у номері сімсот сімнадцятому «Великого Національного» перед зачиненим вікном, удаючи, ніби розв'язує кросворд, ніби прагне вгадати ту «річку, що не тільки топить, а й пожирає». І яка користь, що він знов і знов перераховує все, що сталося, — і чого не сталося, — під час цієї унікальної, неповторної нагоди втекти, якою була їхня прогулянка по місту? Яка користь? Тепер запізно, нагоди вже не повернеш, а він не зробив нічогосінько, щоб нею скористатися! Вже дуже пізно! 2 години 27 хвилин. За дві з половиною години, а може, й раніше, Менеджер постукає в двері. Тепер уже нічого не вдієш, нічого не вигадаш.

Аж дивно, що наш хлопець повадився так розумно, поки ми вдвох блукали по місту. Не спробував втекти, як ми припускали, як сподівалися. Звичайно, така його поведінка зовсім не означає, що він невинний. Такий невинний, що йому нема чого боятися. Може, він думав, що шансів на успіх немає. Може, навіть помітив, як весь час ходить за нами третій. Я не можу знати, що саме, але щось таки йому перешкодило! Мені навіть нецікаво знати. Головне для мене тепер — що буде далі. Ні на мить не можна послабляти увагу. Навіть тепер, коли він заблокований у номері готелю, він може з відчаю щось утнути. Скажімо, кинутися на мене, сподіваючись вивести мене з гри. Хто знає! Я і далі вдаю, ніби читаю «Вечірні новини», але вся моя увага скерована на хлопця з кафе «Спорт», що мучиться над кросвордом, — а звідки мені знати, що це не камуфляж, отой кросворд, і що він не готується вдарити мене з хвилини на хвилину.

В усякому разі, я не сподівався, що він так само спокійно гулятиме собі по місту і не спробує втекти, хоча нагоди траплялися досить часто. Інша річ — що б із цього вийшло. Бо ні я, ні наш третій не дрімали, і ми не допустили б, щоб і з цим сталося те саме, що з його співучасником із кафе «Спорт». Я даремно кажу: «з його співучасником». Бо якби наш хлопець спробував втекти, його провина стала б доведеним фактом. Проте нічого такого не трапилося, і наша прогулянка почалась і закінчилась цілком спокійно. Чому? Перша можливість: хлопець із кафе «Спорт» невинний і через те такий спокійний і певний себе. Бувало так, що ми вже ладні були дати заарештованому посвідку про непричетність, а він, панічно боячись допиту, на жорна

якого мав незабаром потрапити, вдавався до втечі або самогубства і тим самим викривав себе. Можливо, хлопець із кафе «Спорт» справді невинний і тому не визнає за потрібне тікати. А може, винний, але вважає, що ми не маємо проти нього ніяких доказів? Можливо, думає, що його співучасник нічого не визнає, або, як і визнає, то не вплутав його. Не виключено, проте, й інше, про що я досі не подумав: може, він довідався, що його співучасник не потрапив до наших рук живим, і тому в нього нема причин непокоїтись. Може, його повідомили про це інші співучасники. Звідки мені знати?.. Я не можу бути певен, скажімо, що хтось із працівників служби безпеки не веде подвійної гри.

Щодо нашої прогулянки, то вдалася вона на славу. І як складова частина Плану, і як просто прогулянка. Кілька разів я пропонував йому продовжити прогулянку — і щоразу начебто під впливом хвилини. Потім запропонував перейти на «ти». Ми багато розмовляли — про се, про те, але здебільшого про свої враження від нашої більш ніж чотиригодинної прогулянки. Гоління у перукарні «Щирість»; мандри по вулицях; усякі дрібні події, що приваблювали нашу і часом не тільки нашу увагу; його апельсиновий сік і моя заморожена кава у кафе «Поступ»; двоє дівчат, подорож автобусом до моря і наші розваги на пляжі; футбол, у який ми грали з хлопчачками; весела прогулянка в парку розваг і пригода, яку ми несподівано пережили в «будинку таємниць» — усе це й багато іншого, чого я не можу зараз зібрати до купи, складає нашу прогулянку в місті. Лишається побачити, чи експеримент удався. Доведеться, проте, почекати. Може, довго, а може, й ні.

— Я тут занудився! — сказав слідчий. — Що нам, у біса, робити, аби згаяти час?

— Зіграємо матч-реванш у шахи?

— Е ні! Шахи мені набридли. Треба вигадати щось інше.

— Якби було щось почитати.

— Оце справді чудова ідея. Але де нам знайти книжки чи журнали? Спитаю в адміністратора. Навряд чи йому сподобається, що дзвоню після півночі, та хай йому лихо! Ми заплатили за цей готель і можемо вимагати, чого хочемо.

Телефон до адміністратора продзвонив шість або сім разів, і ніхто не брав трубки. Нарешті озвався голос, в якому не було нічого, що заохочувало б до розмови.

— Хто там? — наче сказав «Стій, хто тут?» із зброєю наготові і пальцем на курку.

— Це я, — лагідно мовив слідчий. — Сімсот сімнадцятий. Я розумію, що вже трохи пізно вам дзвонити, але, може, у вас є якісь книжки або журнали? Ви дуже нас зобов'язете!

— Ні, своїх у готелі немає. Проте я подивлюся, де у шафі ми зберігаємо книжки, що їх забувають у нас постояльці. Гаразд, я вам надішлю те, що знайду.

— От і добре, — сказав той, коли слідчий поклав трубку. — Тепер ми трохи почитаємо, і час мине швидше. Знаєш, у дитинстві я читав куди більше, ніж коли став дорослим.

— Справді? І що тебе приваблювало найдужче?

— Детективи. Я прочитав їх тисячі, принаймні не одну сотню.

Слідчий спохмурнів.

— Ну, якщо ти такий знавець детективів, то з тобою треба бути

насторожі. Ти, мабуть, знаєш такі комбінації, що я про них і гадки не маю.

Той засміявся у відповідь.

— Не турбуйся! Коли б я хотів застосувати якісь комбінації, я б зробив це під час нашої прогулянки по місту.

— А знаєш, що любив читати я в дитинстві? Рицарські романи. Відвага, пристрасть, палке кохання.

— Я цього не знав.

— Ти весь час повторюєш: «Я цього не знав». А звідки тобі знати? Бачиш, ми з тобою трохи пізно познайомились.

Хвилин за п'ять постукали в двері. Слідчий відімкнув.

— Іх там не так багато, я приніс вам перші, які опали мені під руку,— сказав службовець, мабуть, той самий, що сидів біля телефону.— Вранці принесу вам ще.

— Не варто турбуватися. Ми хотіли лише на ніч, аби згаяти час.

— Не спиться? Так? Є чудовий і певний засіб: випити перед сном склянку гарячого молока. Тільки й усього!

— Справді? Починаючи від завтра, я так і робитиму. Сьогодні однаково уже пізно.

Слідчий двічі повернув ключ, замикаючи двері, укинув його в кишеню і поклав книжки (були самі книжки, журналів — жодного) на столик.

— Яка риба нам спіймалася? — спитав хлопець із кафе «Спорт», що сидів на ліжку у лагодив свою запальничку.

— Маємо усього чотири книжки. Ось їхні назви. Перша: «Коротка історія війни тисяча дев'ясот тридцять дев'ятого — сорок п'ятого років». Друга: «Практичні поради». Третя: п'єси Чехова. І остання: «Таємниці спальні». Отже, великий вибір. Вибирай на свій смак.

Той підвівся з ліжка і, ставши біля вікна, розгорнув «Практичні поради».

— «Хутра. Якщо ваша шуба дорого коштує, краще доручити її фахівцеві для чистки і зберігання. Якщо ваше хутрове пальто намокне, спершу просушіть його, а тоді розчісуйте м'якою щіткою».

— Я бачу, ти вирішив скористатися з цих порад,— сказав слідчий.

— Чом би й ні? Ось послухай ще: «Роги. Вироби з рогів слід чистити м'якою губкою, намоченою у воді з кількома краплями нашатирного спирту. Потім відполіруйте фланелькою, вмоченою в олію».

— «При випаданні волосся—два золотники нафталіну на півпляшки спирту... розчинити і вживати щоденно...»¹

Той із подивом поглянув на слідчого.

— Послухай-но, звідки ти вичитав про випадіння волосся? Адже «Практичні поради» взяв я. А в тебе в руках я бачу п'єси Чехова...

— Атож, це із «Трьох сестер». Початок першої дії. На сцені Ольга, Маша, Ірина, барон Тузенбах, Чебутикін і Сольоний. Іван Романович Чебутикін читає в газеті якраз те, що я тобі прочитав.

Той підійшов до слідчого, став праворуч від нього, нахилився і зазірнув у книжку.

— Ну що, побачив?

— Так.— Він нахилився ще дужче, перегорнув сторінку і, наче виконуючи роль, прочитав монолог Вершиніна, де той говорить до Маші: — «Так. Забудуть. Така вже доля наша, нічого не вдієш. Те,

¹ Тут і далі уривки з «Трьох сестер» А. Чехова подано в перекладі Андрія Головка.

що здається нам серйозним, значущим, дуже важливим,— прийде час,— забудеться чи буде здаватися неважливим. І цікаво, ми тепер зовсім не можемо знати, що власне будуть вважати високим, важливим і що жалюгідним, смішним. Хіба відкриття Коперніка чи, скажімо, Колумба не здавалися спочатку непотрібними, смішними, а яка-небудь дурниця, написана диваком, не здавалася істиною? І може бути, що наше теперішнє життя, з яким ми так миримось, буде з часом здаватися дивним, незручним, безглуздим, не досить чистим, можливо, навіть грішним...»

— «Хто знає! А можливо, наше життя назвуть високим і згадають про нього з пошаною. Тепер нема катувань, нема кари на горло, на шість...»

Той скося поглянув на слідчого. Зрештою ніби наважився і сказав:

— Не вірю, що ти це серйозно...

— Тобто?

— Ну, те, що ти сказав про нашу добу і...

— Це Тузенбах,— перебив його слідчий.— Це сказав Тузенбах, я просто повторив його слова.

— А, тоді інша річ!

І вони стали читати далі, репліку за реплікою, чимраз збудженішими і схвильованішими голосами.

Почав слідчий:

— «Що ж? Після нас будуть літати на повітряних кулях, зміняться піджаки, відкриють, можливо, шосте почуття і розвинуть його, але життя залишиться все таким самим трудним, сповненим таємниць і щасливим. І через тисячу років людина буде так само зітхати: «Ах, як тяжко жити!» — і разом з тим так само, як тепер, вона буде боятися і не хотіти смерті».

— «Як вам сказати? Мені здається, все на землі має змінитися помалу і вже змінюється на наших очах. Через двісті-триста, нарешті, тисячу років — справа не в часі — настане нове, щасливе життя. Брати участь у цьому житті ми не будемо, звичайно, але ми для нього живемо тепер, працюємо, ну, страждаємо — ми творимо його — і лише в цьому мета нашого життя і, якщо хочете, наше щастя».

— «Мені здається, людина повинна вірити або повинна шукати віри, інакше життя її порожнє, порожнє... Або знати, для чого живеш, або ж усе дрібниці, пuste».

— «Раніше людство було зайняте війнами, заповнюючи все своє існування походами, наскоками, перемогами, тепер же все це віджило, залишивши після себе величезне порожнє місце...»

— «Музика грає так весело, бадьоро, і хочеться жити! О, боже мій! Мине час, і ми підемо навіки, нас забудуть, забудуть наші обличчя, голоси... але страждання наші обернуться на радість для тих, хто буде жити після нас, щастя і мир настануть на землі, і пом'януть добрим словом і благословлять тих, хто живе тепер... Музика грає так весело, так радісно, і здається, ще трохи — і ми дізнаємось, навіщо ми живемо, навіщо страждаємо...»

— «Однаково! Однаково!» — каже Чебутикін. А от мені — це вже я кажу, — не однаково, що в нозі у мене стримлять голки. Пригадуеш, я наступив на морського їжака, коли ми змагалися, хто перший видряпається на камінь.

— Справді, і як ми раніше не подумали про ці голки?

— За розмовами якось забулося. Та й боліло, правду кажучи, не дуже, а тепер ось дошкуляють.

— Я подзвоню до адміністратора,— мовив слідчий.— Так лишати не можна. Здається, у мене є шпилька. Нумо, подивімося... Атож, навіть дві, ось у лацкані. Отже, треба дістати все інше.

Тільки-но він зняв трубку, як черговий спитав:

— Вам знову треба книжок? Ті уже прочитали?

— Ні, не книжок,— пояснив йому слідчий.— Нам треба трохи олії. Так, олії, вати і... більше нічого. Що сталося, питаєте? Наступили на морського їжака.

Цього разу в двері постукав інший службовець з «Великого Національного». Молодий хлопець із запухлими від неспання очима.

— Ти сам із цим не впораєшся,— сказав слідчий, коли юнак виїшов і ключ у дверях знову повернувся двічі.

— Тобто ти візьмеш на себе цю операцію?

— Чому б ні? Скидай правий черевик і шкарпетку.

— Саме так мені сказав ваш шеф, учора ввечері.

— Цієї хвилини шеф нас не цікавить. Зараз запалю сірник і продезинфікую шпильку.

Той сів на ліжку, скинув правий черевик і шкарпетку.

— Ось побачиш, як любісінько вийдуть усі колючки, одна по одній. Тільки повернися до лампи, бо так світло б'є мені просто в очі.

Потім настали останні години ночі. В якийсь момент ми обидва відключилися. Як інакше це можна назвати? Ми вичерпали усі теми, і, природно, втома та неспання зробили нас мовчазними.

То ми сиділи на стільцях або ліжку, то міряли кроками кімнату, від стіни до стіни, то підходили до зачиненого вікна.

— Чого це ми задихаємося при зачиненому вікні?— сказав я і розчухнув стулки.

— Я це також хотів сказати, проте не наважувався.

— Чому? Треба було сказати. Ми почаділи від задухи, і тільки зараз мені спало на думку відчинити вікно.

— Там мряка!— зауважив він, висунувши руку надвір.

— Справді? Отже, Менеджерів прогноз виправдався. Тепер почнеться дощ.

— Уже пішов. Котра година? Мій годинник зупинився.

— За двадцять п'ята.

— З хвилини на хвилину з'явиться Менеджер.

— Не чекай його раніше п'ятої. Проте, справді, скоро ми знову будемо втрюх.

Ми обмінялися ще кількома незначущими словами, потім я захотів до туалету. Зачинив вікно і звелів йому стати біля дверей.

— Цей фокус мені відомий! Я стоятиму і співатиму державний гімн, як уже робив.

Спричинився до цього протяг. Повіяв вітер, і вікно кімнати розчинилося. Чи то воно добре не зачинилося, чи то слідчий погано його причинив. Головне, що з цим протягом хряпнули і зачинились двері туалету. До того моменту все було спокійно і добре, але тепер картина цілковито змінилася.

Коли той побачив, що вікно відчинилося, а двері туалету зачинилися і слідчий не може їх відчинити, він відчув, як вітер ніби потяг його до вікна. Одним стрибком вискочив на підвіконня і ступив на кар-

низ. Тільки б дістатися до службової драбини, і тоді агент служби безпеки уже не зможе перетяти йому шлях. Карниз був вузенький, і він просувався дуже обережно, тулячись до стіни. Він нічого не думав, та й навіщо було думати? Його вів уперед інстинкт порятунку.

Ну, а слідчий, тільки-но зачинились двері туалету, відчув себе, як вовк у пастці. Смикнув двері і зрозумів, що вони замкнулися. Смикнув ще раз — нічого не вийшло. Тоді навалився на двері всім тілом, і вони піддалися.

— Ти не втечеш! — гукнув він, виходячи в кімнату з револьвером у руці.

Але кімната була порожня. Той, звичайно, встиг вилізти на карниз. Світло в кімнаті — лампа на стелі та дві настінні — заважало йому роздивитися щось надворі. За якусь мить він погасив усі лампи. Хлопець із кафе «Спорт» був за три-чотири метри від вікна, на карнизі. Притиснувшись до стіни, він поволі просувався вперед. Тепер, коли в кімнаті не було світла, слідчий бачив його дуже добре. Дош посилюся і не давав *тому* просуватися швидше.

— Ти не втечеш, чуєш? — вдруге крикнув йому слідчий, злігши на підвіконня і націлюючись.

Тоді *той* зупинився і повільно обернувся до вікна. Серце його калатало. Гру він програв остаточно. Спроба утекти в останню мить не вдалася. Якби агент служби безпеки затримався в туалеті ще хоча б дві хвилини, він би встиг дістатись до службової драбини, блискавично спуститися вниз, вислизнути на вулицю і податися до вокзалу, а там заховатися серед порожніх вагонів або ще десь, куди привели б його доля та інстинкт. Поки встановить зв'язок з організацією. Але тепер було запізно, агент служби безпеки стояв на підвіконні за три метри, наставивши на нього пістолет: два дула — два маленькі кола, готові його вкусити, а він їх не вкусить. Вони вкусять його на смерть двома круглими зубками. Як йому втекти від двох маленьких кіл, що дивляться на нього, мов очі гіпнотизера, з триметрової відстані, і прип'яли його до карниза, до стіни. А внизу прірва завглибшки в сім поверхів.

— Тепер уже запізно! — сказав я йому не дуже голосно, щоб не розбудити «Великий Національний».

Мене не влаштовував галас, він би перешкоджав моїм діям. Я кинув оком на годинник. За десять п'ята чи щось таке. Якщо прийде зараз Менеджер, він підніметься по службовій драбині і перетне йому шлях. Або вийде з вікна іншої кімнати. Або скличе обслугову готелю, і вони розтягнуть унизу сітку. Атож, якщо з'явиться Менеджер, ми удвох напевно схопимо його.

Він балансував на двадцятип'ятисантиметровому карнизі, мов акробат на канаті, на висоті сьомого поверху, і не знав, що робити далі. Добиратися до службової драбини тепер не мало сенсу. Агент служби безпеки не стане за ним гнатися, але вистрелить у нього. І він не схибить — це справжній ас у стрільбі з пістолета. А що в кімнаті темно, то він являє собою чудову мішень, стоячи на повен зріст, освітлений відблисками вокзальних вогнів. І чому він не спробував утекти раніше, під час їхньої унікальної прогулянки в місті, коли було більше надії на успіх? Чому зважився тільки в останню хвилину?

— Ти не втечеш, чуеш? — Глухий голос слідчого лунав наче з безодні, а він приклеївся до стіни і застиг нерухомо.

Чого він чекав? Чому не добирався до службової драбини? Це означало постріл. Постріл у ноги, щоб тільки його поранити. Але скільки можна простояти на карнизі в двадцять п'ять сантиметрів завширшки? Він ще чіплявся за стіну, але чи надовго? Під ним сім поверхів порожнечі, а на дні плити внутрішнього двору. Своєю спробою втекти він дав доказ, якого їм бракувало, якого вони, мабуть, і домагалися. Що ж тепер робити? Повернутися до кімнати? З таким доказом своєї причетності? Тепер він у їхніх руках, і вони намагатимуться витягти з нього все, що він знає про організацію. Допит у Центрі анітрохи не буде схожий на допит у службі безпеки їхнього міста. Отже, вихід один: кинутися в порожнечу з висоти в сім поверхів. Але він не знаходив у собі мужності заподіяти собі смерть.

На щастя, шеф замовив номер не на першому поверсі. Якби кімната була на першому поверсі, то при такому нещасливому випадку, коли двері туалету замкнулись і на кілька хвилин розлучили мене із затриманим, я б його тільки й бачив! Вистрибнув би на вулицю — і де б я його шукав уночі?! Тепер же я встиг прип'яти його на карнизі на відстані трьох метрів від мене. Ось він обміркує ситуацію і повернеться до моїх рук. А проте це страшенно важко — повернути його до кімнати. Він може оступитися або навмисне стрибнути вниз. Четвертий із справи «Туалетний папір» ковтнув ціаністий калій. А запідозрений — тепер уже злочинець, причетний до справи «Кафе «Спорт», — може зробити стрибок у смерть. Треба поспішати. Зосередити всю свою увагу, щоб уникнути катастрофи наприкінці. Запідозрений перестав бути просто запідозреним, тепер я знаю, що він злочинець. План дав наслідки, геніальний План спрацював у ньому і дав доказ, якого нам бракувало, зізнання, яке інакше хтозна, чи ми одержали б. Треба зосередитися! В усякому разі, Менеджер з'явиться з хвилини на хвилину. Кімнату я замкнув, проте він зрозуміє, що тут робиться, і або відімкне двері іншим ключем, або висадить їх, або прострелить замок. Це не проблема. Єдина проблема — не відходити мені від вікна, не спускати з нього очей ні на секунду, знайти спосіб повернути його в кімнату.

Його опанував страх, що він знову потрапить до їхніх рук і на нього чекатимуть такі випробування, яких він не витримає. Ні, він не хоче подарувати їм таку радість: знову мати його в своїх руках з печаттю провини, якою він сам себе позначив. Унизу під ним — безодня. Досить ступити з карниза, і через секунду — кінець його мукам. Двадцять п'ять сантиметрів — це ніщо. Проте не було сили зробити цей крок у смерть. На вокзалі паровоз почав маневри. Чи сам тільки паровоз, чи з вагонами? У темряві нічого не видно. Бачить він лише дві фар паровоза, два осяйні маленькі кола. У цю мить він згадує її груди, згадує її всю. «На поштамті?» — «Чому б ні?» — «Домовилися! О сьомій годині в залі поштамту, перед віконечком «Міжнародні рекомендації». Затуляє рукою очі, щоб не бачити більше фар паровоза, не бачити два маленькі кола її грудей. Бо надії для нього нема. Тож нехай скоріше станеться те, що однаково має статися! Він роздратує слідчого, щоб той утратив рівновагу і вистрелив. І порине він у безодню з кулею в грудях або в животі, і буде невідворотним його падіння.

Хай усе закінчиться тут, у внутрішньому дворі «Великого Національного».

— Вертайся до вікна, не треба акробатики. Я знаю тепер, що ти не «просто мирний громадянин», як ти казав, ти сам дав нам доказ своєї провини. Вертайся ж до вікна! — кажу я йому і дивлюся просто у вічі.

У якомусь номері «Великого Національного» задзеленчав будильник. Хтось лишив відчиненим вікно на внутрішній двір: чи постоялець, якому рано на роботу, чи службовець готелю, якому треба заступити на чергування.

— Не дивися так на мене, ти чуєш будильник, вертайся, поки все тихо, і ми не піднімемо нікого в готелі, не змушуй мене вдаватися до інших засобів. Ти знаєш, якщо я вистрелю в тебе й пораню ногу, ти не втримаєшся на карнизі, а під тобою провалля, ти не врятуєшся, як упадеш. Вертайся сюди, поволі!

Він ніби й не чує, що я йому кажу, він дивиться на мене так, наче бачить не мене, а когось іншого, або щось інше за мною, далеко за обрієм, за обрієм, якого немає, бо за мною стіна, а в стіні двері № 717, незабаром постукає Менеджер, і тоді ми вдвох заблокуємо його на карнизі, і все закінчиться безславно для затриманого, який спробував утекти, ось він перед моїми очима, а я на підвіконні з револьвером у руці, висовуюся трохи й кажу йому:

— Тигр.

Це слово зненацька спало мені на думку, і я одразу ж його сказав.

— Тигр,— повторив я, а він подивився на мене ще відсутнішими очима.

Тоді я йому пояснюю:

— Тигр — це таємнича річка, яку ми так довго з тобою шукали. Чотири літери по вертикалі, річка, що «не тільки топить, а й пожирає».

І в ту мить, коли я йому нагадую про чотири літери по вертикалі, у той самий момент, коли я кажу і повторюю «тигр», у мені відбувається зсув, і я відчуваю, що розпадаюся, що потопаю, це коротке слово «тигр», яке я вимовив цілком бездумно і не передчуваючи наслідків, до яких воно призведе, це слово мало зв'язок з усім Планом, виконавцем якого я був, мало зв'язок із спектаклем, у якому я виступав проти того, слово «тигр» — це кінчик від клубка, за який я смикнув, і клубок став розкручуватись, це наче різок хустки, за який смикає фокусник і витягає безліч зв'язаних між собою кольорових хустинок: тільки-но я сказав «тигр», як усе ніби з'явилося переді мною в новому світлі, усе те, що ми пережили з ним від сьомої години вчорашнього ранку, коли вирушили з внутрішнього двору служби безпеки,— я не можу його зрадити, ні, не можу; якби він не вискочив у вікно й на карниз, якби в останній момент не зробив був стрибка-зізнання, якби я не зрозумів, що він має провину, якби все тривало так, як до того, коли утворився протяг і двері туалету замкнулися, тоді, може, не виникла б у мені ця тріщина, але тепер я знаю, що він причетний, він сам дав мені доказ своєї провини, це я домігся того, що він розколовся і сам видав інформацію, якої ми не чали і яку навряд чи коли одержали б; спектакль, у якому я грав стільки годин, закінчився повним успіхом, але я не можу його зрадити тепер, коли він зізнався, це я довів його до зізнання, це я вдавав, ніби маю почуття, ніби ставлюся до нього по-дружньому, ніби я людина і маю серце, це я надягав маску людини,

грав роль людини, і тепер мені відкрилося, що я не просто грав роль, що в мені справді збереглося щось людське, і я не можу зрадити його, не можу; ось він стоїть навпроти мене, і ми наче продовжуємо нашу прогулянку по місту, ми двоє; План спрацював з точністю хронометра, я доклав усіх зусиль для успіху Плану, цього досконалого Плану, але я не можу його зрадити, ми з ним одна компанія, ми двоє; ще один будильник розтинає тишу «Великого Національного», два чи три вікна освітлюються на шостому й на четвертому поверхах. Менеджер постукає у двері з хвилини на хвилину, але я не можу його зрадити; одна по одній проходять переді мною картини з нашої прогулянки в місті: перукарня «Щирість», зіткнення на вулиці, на яке ми витріщалися разом з іншими, вітрини, кафе «Поступ», двоє дівчат, поїздка на пляж, камінці, що ми кидали в море, змагаючись, чий далі пострибає, футбол із хлопчиками, луна-парк, «будинок таємниць» і наша пригода в ньому, повернення до «Великого Національного», олія, вата й шпилька, і як я нахилився й витягував одну по одній їжаківі колючки, кросворд, чотири літери по вертикалі, «Тигр» — так називається річка, яка «не лише топить, а й пожирає», — ні, я не можу його зрадити, не можу.

— Тікай! — кажу я, дивлячись йому просто у вічі.

Він не озивається і не рушає з місця.

— Тікай! — кажу, погрожуючи йому пістолетом.

Він і далі дивиться на мене.

— Тікай! — кажу я втретє.

Він усе стоїть нерухомо, а Менеджер ось-ось з'явиться.

— Тікай! — кажу я знову.

План спрацював бездоганно, а потім, наче скорпіон, ужалив мене самого.

— Тікай! — кажу я йому.

Я цілюся в нього, хрипко свистить паровоз на станції, сіється мряка, я дивлюсь на нього, і він наче розчиняється в дощі, ні, не розчиняється, ось він на карнизі.

— Тікай! Тікай же, а то стрілятиму! — Я наказую, я благаю.

Більше чекати не можна. Менеджер уже стукає в двері, стукає, а я не відчиняю.

— Тікай!

Він не слухає і стоїть під дощем, я не можу його видати, а Менеджер уже гатить у двері кулаками, потім налягає на них усім тілом, двері поки що витримують.

— Тікай!

Менеджер стріляє в замок, двері піддаються, Менеджер заходить до кімнати і стоїть секунду на порозі з револьвером у руці.

— Тікай!

Я не можу зрадити його, наш План досконалий, але, як і «досконалий злочин» він виявився у чомусь недосконалим, ми все передбачили, кожну дрібницю, усе розрахували з математичною точністю, усе бездоганно виконали, але трапився один прорахунок, один прорахунок, далі я уже не встигаю думати, Менеджер свердлить мене очима, він не вірить тому, що бачить, тому, що чує, це я, слідчий служби безпеки, довірена особа Режиму, фанатик Режиму, це я кажу затриманому: «Тікай!» — і намагаюся допомогти йому втекти; Менеджер, напевне, не розуміє, що зі мною сталося, Режим уже не на першому місці в моїй свідомості, у моєму серці, а хлопець на карнизі — на першому; я і хлопець на карнизі — одна компанія, ми гуляли разом у місті, ми тепер разом у житті, нас пов'язує дещо, чого не врахувала служба

безпеки, у Плані є один прорахунок, у логіці Режиму є один прорахунок; ні, люди не поділяються на тих, хто з Режимом, і на тих, хто проти, це помилка, ми припустилися серйозного прорахунку, цей прорахунок — динаміт, який висадить нас у повітря, і я не можу зрадити його, ні, не можу, я знаю, я розумію, що на мене чекає, але я його не зраджу, я не зраджу цієї людини, що дивиться на мене з відстані трьох метрів, учепившись за стіну, учепившись в мене; прорахунок таїться в усьому, що ми вважали за певне і непохитне, цей прорахунок десь тут навколо, прорахунок у нас самих.

— Тікай!

Він побачив, як Менеджер наставив револьвер на слідчого, як по-сунув від дверей до слідчого, погрозливо і водночас розгублено, як слідчий наставив свій револьвер на Менеджера, готовий стріляти, щоб перетяти йому шлях до вікна, як іще раз подивився на нього і знову оте «Тікай!» — і побачив, як Менеджер, наче впевнившись нарешті у тому, що сталося, вистрелив у слідчого і влучив у праву руку, револьвер слідчого впав додолу, бризнула кров, і лише тепер, коли він побачив, як слідчий зігнувся і захитався, лише тепер він збагнув, що не було пасткою те «Тікай!», яке весь час повторював йому слідчий, лише тепер він збагнув, що воно було справжнім, оте «Тікай!», і лише тепер інстинкт штовхнув його до слідчого — підбігти, затулити його своїм тілом, стати поруч як друг, і він ступив крок до вікна, ще один крок; Менеджер стоїть і цілиться в них обох, а дощ усе сіється, і карниз слизький, він спробував утриматися за стіну, але карниз слизький, слизький, і він встиг лише побачити, як летить йому назустріч внутрішній двір, як падають на нього великі квадратні плити, схожі на кросворд з горизонталями й вертикалями.

З новозрецької переклала
Тетяна ЧЕРНИШОВА